

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра економіки та бізнесу

Країнознавство

конспект лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини» ОПІ Міжнародна економіка

Затверджено
рішенням навчально-
методичної комісії
факультету
економічних відносин
та фінансів
Протокол № 2
від 30 жовтня 2024 р.

Харків 2024

УДК 908(042.4)
К 91

Схвалено на засіданні кафедри економіки та бізнесу протокол №2 від 2.09.2024 р.

Кулініч О.А. Країнознавство: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини ОПП Міжнародна економіка/ Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі. – Харків, 2024. – 134 с.

Конспект лекцій містить теоретичні матеріали, розроблені на основі робочої програми дисципліни «Країнознавство»; допоможе здобувачам у формуванні комплексних знань щодо характеристики країн та регіонів світу на основі систематизації різноманітних даних та загальних закономірностей їх розвитку. Видання призначено для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини».

Рецензент: канд. екон. наук, **проф. Т.В. Андросова**

Відповідальна за випуск: Кулініч О.А., к.е.н., доцентка кафедри економіки та бізнесу.

© О.А. Кулініч, 2024
© Харківський державний
університет харчування та торгівлі, 2024

Розділ 1 Теоретичні основи країнознавства

Лекція № 1

Тема 1.1. Теоретичні основи курсу “Країнознавство”.

1. Країнознавство як наука.
2. Методика і функції країнознавства.
3. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.
4. Зв'язок країнознавства з іншими науками.

1. Країнознавство як наука.

Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці соціально-політичної організації світу, а також їхні регіональні угруповання. Цей напрямок географії виник ще за античних часів, а сьогодні відродився через велику потребу людей у пізнанні країн світу. У країнознавстві перехрещуються знання фізичної, соціально-економічної, історичної, політичної географії, а також низки інших негеографічних наук. Основне завдання курсу – формування сучасної географічної картини світу за допомогою комплексного вивчення країн, створення їхнього фундаментального, географічного образу й виявлення, їхньої своєрідності. Це завдання може бути досягнуте шляхом систематизації та узагальнення різноманітних даних про природу, населення, господарство, історичний розвиток, соціальну організацію і культуру країни.

2. Методи дослідження дисципліни.

В арсеналі дисципліни “Країнознавство” наявні як традиційні методи досліджень, так і нові, пов'язані з потребами НТР. До першої групи методів належать історичний, картографічний, порівняльний, методи спостережень, системного аналізу, статистичний, економічного районування та ін. Друга група охоплює методи економіко-математичні, дистанційних спостережень, геоінформаційний.

Історичний метод. Своєрідність його використання світу полягає у тісному поєднанні з аналізом і просторовими аспектами соціально-економічного розвитку, які зумовлюють безупинні зміни у географії господарства і населення, в характерні використання природних і трудових ресурсів, в освоєнні та заселеності території. Знання історії необхідне для розуміння сучасної географії населення і розміщення рекреаційних ресурсів, а також для прогнозування їх змін на прикладі конкретних регіонів світу.

Картографічний метод. Завдяки йому створюють тематичні карти, наносячи на них безліч об'єктів, відображаючи їх взаєморозташування і взаємозв'язки. Складання різноманітних тематичних карт підвищує інформаційну місткість наукового матеріалу.

Порівняльний метод. Покликаний знайти найбільш істотні риси подібності та відмінності у господарському використанні територій світу, в географічних типах господарства і розселення, в їх взаємозв'язку.

Метод спостережень. Роль міжнародного туризму, поїздки зарубіжними країнами розширюють можливості безпосередніх особистих спостережень за особливостями господарського використання території, системами і типами розселення, умовами життя та культурою населення тощо.

Метод системного аналізу. Базується на принципі поетапності, передбачає визначення мети, завдань, формулювання наукової гіпотези, всебічне дослідження кожної з територіальних систем, особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил, а також вивчення цілісної системи, її внутрішніх і зовнішніх зв'язків, погодження галузевих і територіальних проблем.

Статистичний метод. У його основі – аналіз даних про господарство і населення регіонів та країн, він сприяє з'ясуванню особливостей просторової взаємодії різних територіально-економічних систем. У цьому аспекті важливу роль відіграє статистика як ефективний інструмент досліджень економічного, соціального та рекреаційного стану конкретної території.

Метод економічного районування. Дає змогу виявити взаємопов'язані в соціально-економічному аспекті частини країни за певною спеціалізацією. Базуючись на вченні про економічні райони, потребує обробки різноманітної економічної та соціальної інформації.

Економіко-математичні методи. Дають змогу відобразити певні кількісні співвідношення, а іноді й якісні закономірності розміщення різних форм і типів господарств, розселення і життєдіяльності населення. Важливим при цьому є математичне моделювання різних соціально-економічних процесів і об'єктів.

Методи дистанційних спостережень. Широко використовуються в дослідженнях розміщення природних ресурсів, господарських систем і населення. Дають нову і докладну інформацію про концентрування господарського використання території, особливості концентрації господарства і населення на великих регіональних просторах, про межі міських агломерацій, стан довкілля тощо.

Геоінформаційний метод. Набуває дедалі більшого значення. Полягає у створенні геоінформаційних систем, які є сучасним засобом збирання, збереження та аналізу різноманітних відомостей про територію.

Вибір методів дослідження залежить як від наукового завдання, так і від об'єкта вивчення. Найдоцільнішим є поєднання різних методів з урахуванням конкретних можливостей кожного з них.

Застосування ідей, законів, гіпотез, концепцій, теорій дає змогу з'ясувати сутність об'єктів та явищ, які вивчають конкретні галузі науки. Методологія та методика цього пізнання базується на залученні у науково-дослідний процес певних методів дослідження.

3. Теоретичні основи: фундаментальні теорії, основні концепції та гіпотези.

Провідними структурними елементами загальної ієрархії наукових знань є вчення, що охоплюють широкі галузі знання та виходять далеко за межі країнознавства, але пов'язані з ним. До них належать *еволюційне вчення, вчення про ноосферу, про природокористування, про природно-територіальний комплекс тощо*. Безпосереднє значення мають вчення про економіко-географічне положення, про міжнародний поділ праці, про розміщення і територіальну організацію суспільства і господарства.

Вчення про економіко-географічне положення (ЕГП).

Економіко-географічне положення властиве усім економіко-географічним об'єктам: містам, районам, країнам, субрегіонам, регіонам, континентам.

Економіко-географічне положення - сукупність просторових відносин між підприємствами, населеними пунктами, районами, окремими країнами, їх групами (регіонами) та зовнішніми об'єктами, які мають або матимуть у майбутньому для них економічне значення.

Основи вчення про ЕГП були закладені російським вченим Миколою Баранським (1881 – 1963), який характеризував ЕГП як відношення даного економіко-географічного об'єкта (підприємства, міста, країни) до об'єктів, які знаходяться поза ним (“даностей”), що мають певне економічне значення та впливають на його розвиток. Услід за М. Барановським за масштабом (або за територіальним охопленням зв'язків) ЕГП стали поділяти на мікро-, мезо-, макроположення, а у просторовому аспекті – на центральне, периферійне, сусідське, приморське тощо.

У межах загальної категорії ЕГП поділяється на окремі складові:

1. транспортно-географічне положення (щодо основних транспортних шляхів, з урахуванням їх потужностей, ступеня завантаженості, швидкостей);
2. промислово-географічне (стосовно джерел сировини, палива, енергії, центрів видобувної та обробної промисловості, науково-технічних баз);
3. агрогеографічне (щодо продовольчих баз та основних центрів переробки і споживання сільськогосподарської продукції);
4. демографічне (стосовно трудових ресурсів та науково-технічних кадрів);
5. рекреаційно-географічне (щодо центрів рекреації);
6. геокультурне (щодо основних цивілізаційних утворень та їх центрів).

У сучасних умовах ЕГП дедалі більше розглядається на основі теорії рентних відносин, що дає змогу перейти від простої констатації ЕГП до його економічної оцінки.

Вчення про міжнародний географічний поділ праці (МГПП).

Засновником вважають Миколу Баранського, який визначив сутність географічного (територіального) поділу праці як просторову форму її суспільного поділу. Він виділив міжрайонний та міжнародний поділ праці й розширив уявлення про два головних чинники, покладені в основу МГПП, - природний та соціально-економічний.

Міжнародний географічний поділ праці – форма суспільного територіального поділу праці, тобто поділу праці між країнами, спеціалізація їх виробництва на певних видах продукції, якими вони обмінюються.

Ступінь залучення будь-якої держави до МГПП залежить насамперед від рівня розвитку її продуктивних сил. Тому економічно розвинуті країни посідають провідні позиції в сучасному МПП, особливо у випуску наукомісткої продукції. Підвищення ролі у МГПП багатьох країн Азії, Африки та Латинської Америки відбувається переважно за рахунок ресурсопостачання в економічно розвинуті країни. Їх сировинна спеціалізація, що склалася за колоніальних часів, зберігається й понині.

Вчення про територіальну організацію суспільства й господарства (ТОСГ). Це вчення узагальнює та інтегрує весь напрацьований теоретичний інструментарій. Поняття “територіальна організація суспільства й господарства” охоплює всі аспекти розміщення продуктивних сил, рекреаційних ресурсів, розселення людей, взаємодії суспільства людини і природи, проблеми

регіональної, соціальної, демографічної, економічної та екологічної політики. Воно акцентує на необхідності географічного аналізу суспільства загалом, а не тільки окремих його сфер, з'ясуванні впливу території (територіальних чинників) на соціально-економічні процеси, дослідженні територіальної структури (виробництво, розміщення населення, природокористування тощо).

Територіальна організація суспільства і господарства – поєднання функціонуючих територіальних структур (розміщення населення, виробництва, природокористування), пов'язаних структурами управління з метою відтворення життя суспільства.

У процесі дослідження особливостей ТОСГ сформувалися самостійні наукові теорії: розміщення населення, регіонального розвитку, економічного районування тощо.

Наукові теорії географічного детермінізму, регіоналізму та економічного районування.

Теорії є окремою формою наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності та істотні взаємозв'язки, основні ідеї у будь-якій галузі знань. “Рекреаційні ресурси та регіоналістика” в теоретичних положеннях спирається на такі наукові теорії, як теорія географічного детермінізму, теорія регіоналізму, теорія економічного районування.

Теорія географічного детермінізму. Її сутність полягає в перебільшенні, а іноді й абсолютизації ролі географічного середовища у розвитку суспільства. Прихильники абсолютизації вважають, що побут і звичаї людей, суспільний лад з його законами, розподіл багатства тощо зумовлені географічними особливостями.

Найбільш впливовим географічний детермінізм був у 18-19ст., але й у першій половині 20ст. Його вплив залишався значним, про що свідчать надбання географічних шкіл Франції, Німеччини, Росії, США. Так, французький просвітник та філософ Шарль-Луї Монтеск'є (1689 – 1755) вважав, що виникнення великих імперій Азії зумовлено наявністю там великих рівнин. Найбільшого значення він надавав клімату, вважаючи, що “влада клімату сильніша від усіх влад”. Поширення рабства переважно у південних країнах пояснював розслабленістю від спеки. Форму державного устрою будь-якої країни також вважав залежною від клімату та розмірів.

У Німеччині географічний детермінізм знайшов втілення у творах таких видатних вчених, як Карл Ріттер (1779-1859), Фрідріх Ратцель (1844-1904) та ін. На думку К. Ріттера, розвиток природи визначає життя народів. Ф. Ратцель убачав завдання географії у тому, щоб “вирізнити вплив природи на дух і тіло індивідуумів і народів”.

Виразні вияви географічного детермінізму характерні для праць відомих російських істориків – Сергія Соловйова (1820-1879), Василя Ключевського (1841-1911), Льва Мечнікова (1838-1888).

У наш час ця теорія виявляється переважно у завуальованій формі. На Заході нові течії отримали назву **енвайронменталізм** (від англ. environment – середовище) та **посібілізм** (possibility – можливість). Вони виходять із того, що природне середовище лише визначає передумови розвитку людського суспільства.

Існують й інші крайнощі в оцінці ролі навколишнього середовища в бутті суспільства, які називають **географічним нігілізмом**. Вони виявляються у

недооцінці його й відмові від дослідження взаємодії природних і суспільних явищ. Географічний нігілізм найбільше виявився у радянській географії, яка виходила з постулату “Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання”. Про це свідчить утопічний проект радянських часів 70-80 рр. - зміна гирла сибірських рік і спрямування їх у вододефіцитні райони Середньої Азії.

Теорія регіонального розвитку (регіоналізму). Знайшла відображення у працях російських вчених Інокентія Герасимова (1905 – 1985), Ю. Саушкіна, Вадима Покшишевського (1928 – 1997), Сергія Лаврова (1928 – 2000) та ін.

І. Герасимов виходив з того, що регіоналізм є основою географічної науки, сприяючи збереженню її цілісності. Ю. Саушкін вважав, що саме регіоналізм (вчення про райони: їх формування, розвиток, перспективи, практичне значення) є ядром усіх географічних наук і великою мірою визначає межі їх системи загалом.

Теорія економічного районування. Економічне районування – процес виявлення об’єктивно існуючих економічних районів.

Економічний район – територіально цілісна частина господарства країни, що характеризується спеціалізацією як основною господарською функцією та комплексністю (взаємопов’язаністю і збалансованістю найважливіших підрозділів і елементів господарства).

Значний внесок у становлення та розвиток теорії районування зробили російські вчені Константин Арсен’єв (1789 – 1865), Петро Семенов-Тян - Шанський (1827 – 1914), Іван Александров (1875-1936), Микола Колосовський (1891 – 1954), М. Барановський.

Фундаментальними положеннями теорії районування є:

- визначення об’єктивного існування економічних районів;
- наявність економічної цілісності території як важливої ознаки району;
- визначення району як системи регіонів нижчого ієрархічного рангу;
- урахування комплексності району (тобто всебічного розвитку всіх галузей господарства з орієнтацією на раціональне використання місцевих ресурсів), і, головне, господарської спеціалізації, що визначає функції району в межах господарства країн.

Одним із домінуючих в економічному районуванні є проблемний підхід, що полягає у виділенні специфічної для району головної господарської проблеми, яка пов’язує в єдиний вузол всі фактори і явища, властиві району. Ядрами економічного районів є районоутворювальні центри і територіально-виробничі комплекси (ТВК) – об’єднання підприємств, які зумовлюють економічний ефект за рахунок раціонального використання місцевих природних і соціально-економічних умов і ресурсів.

Основні концепції та гіпотези

Теоретичні основи регіональної і соціальної географії світу формувалися у процесі зародження та визрівання різноманітних концепцій, закорінених головними ідеями у наукові пласти географії, економіки, соціології, інших галузей знань.

Концепція проблемного країнознавства. Розроблена в 60—70-ті роки ХХ ст. в Інституті географії АН СРСР (Москва). Один із її засновників Я. Машбиць на основі теоретичних положень М. Баранського запропонував

проблемний підхід в економіко-географічному країнознавстві зарубіжного світу, об'єднавши всю проблематику в три групи:

1) проблеми, що мають важливе значення при вивченні всіх країн та регіонів;

2) проблеми, важливі для країн певного типу і рівня розвитку;

3) проблеми, специфічні для певної країни (регіону).

Від інших концепцій її відрізняли відхід від покомпонентних характеристик за чітко заданою схемою, аналіз ключових для будь-якої території проблем (особливостей забезпеченості природними ресурсами; спеціалізації господарства і його територіальної структури; етнокультурних та етносоціальних проблем; стану довкілля; перспектив розвитку території). З метою вдосконалення цієї концепції було посилено зв'язки «природа — суспільство», «природа — населення», «економіка — розселення» тощо.

Згодом Я. Машбиць розробив нову схему комплексної характеристики країн, яка охоплює 11 тематичних блоків, що об'єднують підходи традиційного і проблемного країнознавства: 1) своєрідність території; 2) територія і географічне положення; 3) історико-географічні етапи; 4) природа і природокористування; 5) населення і культура; 6) господарство; 7) розселення; 8) суспільство; 9) райони; 10) стан довкілля; 11) перспективи.

Головні особливості комплексної характеристики країн:

— взаємозалежний розгляд природних, соціально-економічних і етнокультурних територіальних систем та їх проблем;

— зосередження уваги на людині, формах і географічних типах її діяльності, культури;

— історико-географічний підхід до аналізу заселення та освоєння території;

— виявлення внутрішніх географічних розбіжностей районів та їх провідних центрів;

— приділення уваги природним і соціально-економічним процесам тощо.

Концепція «полюсів зростання». Виникла на Заході, отримавши там найбільше поширення. Загалом є концепцією регіональної економіки. Сформульована французьким економістом Франсуа Перру (1903—1987).

Згідно з цією концепцією розвиток виробництва в різних галузях господарства відбувається нерівномірно. Завжди можна виділити динамічні галузі, які переважно стимулюють зростання економіки, є «полюсами розвитку». Внаслідок концентрування такі галузі мають тенденцію зосереджуватися у певній точці — «полюсі зростання». Здебільшого таким полюсом є місто, іноді район, який внаслідок концентрування має сприятливий господарський вплив на оточення.

Концепція «полюсів зростання» у різних варіантах була покладена в основу численних планів і програм регіональної політики країн, як розвинутих, так і тих, що розвиваються.

Концепція глобальних (світових) міст. Належить до найновіших концепцій. Висунута Дж. Фрідманом, який для виділення глобальних міст використовував такі критерії: 1) чисельність населення; 2) роль міста як

великого фінансового центру; 3) ступінь концентрації штаб-квартир ТНК; 4) важливість міжнародних функцій і наявність міжнародних організацій; 5) швидке зростання сфери ділових послуг; 6) концентрування обробної промисловості; 7) роль великого транспортного вузла.

Донедавна ця концепція застосовувалася тільки щодо країн з ринковою економікою, а як приклади глобальних міст розглядали Нью-Йорк, Токіо, Лондон, Париж і деякі інші крупні міста.

Лекція № 2

Тема 1.2. Територія, її властивості і фактори розвитку.

1. Склад та параметри території країни.
2. Державні кордони та їх характеристика.
3. Класифікація країн світу.
4. Основні періоди формування політичної карти світу.
5. Форми правління та адміністративно-територіального устрою країн світу.

1. Склад та параметри території країни.

У географічній науці часто вживаними є два близькі за значенням терміни — «географічний простір» і «територія». Проте вони не ідентичні: територія є частиною географічного простору, його підсистемою.

Географічний простір — складний земний простір, що розвивається в часі та охоплює всі сфери географічної оболонки Землі (літосферу, гідросферу, атмосферу, біосферу) і соціосферу.

Перші уявлення про концепцію географічного простору виникли завдяки працям К. Ріттера в ХІХ ст. й А. Гетнера в ХХ ст.

Поняття «*територія*» міжнародне право трактує як різні простори земної кулі з їх сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, а також космічний простір та космічні тіла, які в ньому знаходяться.

Країна — територія з визначеними кордонами, заселена певним народом, яка в політико-географічному аспекті може мати державний суверенітет або бути залежною.

Якщо країна є суверенною територією, то вона набуває політичного змісту держави.

Держава — суверенне політичне утворення, яке здійснює свої повноваження на певній території через діяльність особливої системи органів і організацій — механізму держави.

Сучасна політична карта світу охоплює понад 250 країн і територій. Із них суверенними державами є до 80 % країн. За ХХ ст. кількість суверенних держав значно збільшилась. Так, у 1900 р. на політичній карті світу їх було 55, у 1947 р. — 76, у 1980 р. — 160, а в 2007 р. — 191 держава.

Як бачимо, з кожним роком кількість суверенних держав збільшується, що зумовлює зростання демократизації світового співтовариства.

Територія держави — частина земної кулі з природними, а також створеними в результаті людської діяльності властивостями і ресурсами, що перебувають під суверенітетом певної країни.

У межах державної території держава є вищою стосовно всіх осіб та організацій владою, яка забезпечується системою державних органів (законодавчих, виконавчих і судових). Отже, державна територія — це простір здійснення державної влади.

Найважливішою та загальноприйнятою нормою міжнародного права, на якій базується мирне співіснування, є *принцип недоторканності й цілісності державної території*, багаторазово закріпленій у міжнародних договорах.

До складу державної території входять:

- суходіл із його надрами;
- акваторія: а) внутрішні (національні) води; б) територіальні води;
- повітряний простір над суходолом та водами.

Юридично до державної Території за міжнародними угодами також прирівнюють:

- морські судна, які належать державі й офіційно перебувають на певний момент за її межами;
- літаки;
- морські підводні кабелі;
- засоби зв'язку;
- території дипломатичних представництв держави за кордоном.

У політико-географічних дослідженнях застосовуються **класифікації форм державної території:**

1) стосовно моря:

- країни, що мають вихід до Світового океану та його частин:
  - приморські (США, Аргентина, Росія та ін.);
  - півострівні (Іспанія, Італія, Південна Корея та ін.);
  - острівні (Ірландія, Куба, Мальта та ін.);
  - країни-архіпелаги (Японія, Індонезія, Філіппіни та ін.);

• країни, які не мають виходу до моря (їх 37): Австрія, Андорра, Афганістан, Болівія, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Бутан, Вірменія, Ефіопія, Замбія, Зімбабве, Казахстан, Киргизстан, Лаос, Лесото, Ліхтенштейн, Люксембург, Македонія, Малаві, Малі, Молдова, Монголія, Непал, Нігер, Парагвай, Руанда, Свазіленд, Словаччина, Туркменістан, Уганда, Угорщина, Узбекистан, Центральноафриканська Республіка (ЦАР), Чад, Чехія, Швейцарія.

2) за геометричною формою території:

- компактні країни (Франція, Польща та ін.);
- країни видовженої форми (Чілі, Норвегія та ін.).

У світі існує кілька країн, розташованих на суші, які з усіх боків оточені територією іншої держави. Такі країни називають анклавом.

Анклав (лат. — *замикати на ключ*) — державне утворення, оточене з усіх боків територією іншої держави. Анклавами є Сан-Марино, оточене територією Італії; Ватикан, розташований всередині столиці Італії Рима; Лесото — оточене територією Республіки Південна Африка.

Анклави, що мають частково морське узбережжя, називають *напіванклавами*. Наприклад, Бруней оточений територією сусідньої Малайзії і

має вихід до Південнокитайського моря, Гамбія оточена територією Сенегалу і має вихід до Атлантичного океану.

2. Державні кордони та їх характеристика.

Політичну карту світу часто порівнюють зі строкатою мозаїкою, складеною з територій держав та країн, розділених між собою політичними кордонами.

Державний кордон — позначена на поверхні землі (суходолу або водного простору) або уявна, але позначена на карті лінія та уявна вертикальна поверхня, яка проходить через неї у повітряному просторі та у надрах землі, що визначає межу території держави і відокремлює від інших держав і відкритих морів.

З огляду на різноманітні особливості їх встановлення та функціонування виділяють кілька видів кордонів:

1. Офіційні державні кордони. Це кордони між державами, залежними територіями, колоніальними володіннями окремих держав на суші. Вони визначають межі державної території, і в цьому їх основне призначення. Існують два типи встановлення державного кордону — делімітація й демаркація.

Делімітація (лат.— відокремлення та межа) — визначення за угодою між урядами суміжних держав загального напрямку проходження державного кордону і нанесення його на географічну карту.

Делімітація кордонів здійснюється за участю експертів з багатьох напрямів діяльності, які враховують політичні, історичні, фізико-географічні, етнічні та інші аспекти їх проведення.

Демаркація (розмежування) — проведення лінії державного кордону на місцевості й позначення його відповідними прикордонними знаками.

Кордони територіальних вод. Їх встановлюють за зовнішньою лінією територіальних вод, що прилягають до території держави в межах 12 морських миль (1 морська миля = 1852 м) від узбережжя. Проте деякі країни в односторонньому порядку оголосили своїми територіальними водами ширші смуги: Бразилія, Перу, Сьєрра-Леоне, Уругвай, Еквадор (200 миль) та ін. Кордони територіальних вод встановлені Конвенцією ООН з морського права в 1982 р.

Сухопутні та морські державні кордони склалися історично. За нормами міжнародного права вони є непорушними. В 1975 р. у Гельсінкі на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі було прийнято положення про визнання кордонів між державами та країнами, які склалися після Другої світової війни.

2. Формально недержавні кордони. До них належать:

— *кордони за міжнародними угодами* (наприклад, встановлені між етнічними територіями у колишній Югославії);

— *тимчасові договірні кордони* (встановлюються між зонами впливу різних угруповань під час військово-політичних конфліктів);

— *демаркаційні (розділові) кордони* — розділяють Саудівську Аравію та Ірак (нейтральна зона);

— *кордони економічних зон на морі.*

Економічна зона на морі (морська економічна зона) — район поза межами територіальних вод завширшки 200 морських миль, у якому приморська держава має суверенні права на розвідування й розробку живих і мінеральних ресурсів моря.

Ініціаторами створення таких кордонів стали країни Латинської Америки у 60-х роках ХХ ст. На морські економічні зони припадає 40 % площі Світового океану, в тому числі райони, які дають 96 % вилову риби.

Кордони поділяють також за їх конфігурацією — морфологічними ознаками. За такою класифікацією виділяють кордони:

— *геометричні* («проведені по лінійці», тобто переважно за паралелями та меридіанами). Такі кордони проводили переважно у рідконаселених, малоосвоєних місцевостях на час делімітації. Це кордони між Алжиром і Малі, Малі та Мавританією, США і Канадою, штатами Австралії та США;

— *звивисті*.

У політико-географічній теорії кордони класифікують за природними особливостями, залежно від того, по яких природних об'єктах вони проведені:

— *орографічні (гірські)*;

— *рівнинні*;

— *річкові*;

— *озерні* (між США і Канадою);

— *морські*;

— *кордони між секторами Арктики та ін.* Залежно від походження, історії та тривалості існування державні кордони бувають:

— *антецедентні* (попередні) — кордони, проведені до освоєння і масового заселення території, наприклад у США і Канаді;

— *накладені* — кордони, які немовби «розрізують» уже сформовані етнічні, культурні й соціальні спільноти, наприклад у колоніальному суспільстві;

— *субсеквентні* (підлеглість і слідування) — кордони, які виникли після формування певних соціально-культурних і економічних спільнот, але не ігнорують їх, а певною мірою враховують межі між ними;

— *реліктові* (залишені) — кордони, успадковані від минулих історичних періодів. Особливо поширені в політико-адміністративному поділі, але чимало їх й серед державних кордонів. Так, державні кордони між більшістю країн Латинської Америки є колишніми кордонами між іспанськими і португальськими колоніями та їх провінціями.

Функції кордонів. Одна з найважливіших і найскладніших характеристик державних кордонів виявляється в їх функціях. Державний кордон виконує дві основні функції: розділювальну і з'єднувальну (контактну).

Розділювальна функція. Виявляється в обмеженні умов виникнення потоків людей, товарів, капіталовкладень, інформації між країнами, а також в обмеженні умов їх пересування. У першому випадку ця функція полягає у блокуванні та фільтрації потоків. Для обмеження або припинення пересування людей, наприклад, вводять заборони або важкоздоланні формальності, встановлюють високі державні збори на візи, створюють перешкоди для

маятникових міграцій через кордон. Заходами, які регулюють перевезення товарів через кордони, є диференціація митних зборів на різні групи товарів, товари різних країн.

З'єднувальна (контактна) функція. Пов'язана з об'єктивними процесами інтернаціоналізації господарського життя, різносторонніми зв'язками між державами. Посилення контактної функції кордонів — поки лише тенденція, яка виявляється переважно в Європі та Північній Америці. Частка цих регіонів у загальній протяжності кордонів невелика (8 % загальної їх довжини у світі). В інших регіонах більш помітною є дія першої функції.

У середині державної території виділяють межі адміністративно-територіальних одиниць (штатів, областей, кантонів, земель та ін.) і економічних районів.

Усі види кордонів створюють геополітичний простір та виокремлюють різні політико-територіальні утворення, які у своїй сукупності формують політичну карту світу.

3. Класифікація країн світу.

У світі існують різноманітні політико-територіальні утворення, які склалися історично і відображають особливості історико-географічного розвитку суспільства загалом та в конкретних регіонах і на територіях земної кулі.

Політико-територіальне утворення — *одиниця політико-географічного простору з певними об'єктивно існуючими та взаємопов'язаними елементами політичної сфери (політичними та адміністративними кордонами, центрами управління, органами влади та ін.), які функціонують у межах визначеної території.*

На політичній карті світу існує чотири типи політико-територіальних утворень: держави, залежні території, спірні території, території Антарктики.

Держави. Головною ознакою держави є наявність суверенітету.

Державний суверенітет — *незалежність держави, що полягає в її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні й зовнішні справи без втручання в них будь-якої іншої держави.*

Суверенітет — це повнота законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території. Він завжди є повним і винятковим. Поняття «суверенітет держави» покладено в основу загальноновизнаних принципів міжнародного права: принцип суверенної рівності держав; принцип взаємної поваги державного суверенітету; принцип недоторканності державних кордонів; принцип невтручання держав у внутрішні справи інших держав та ін.

Головні ознаки держави:

— наявність особливої системи органів і установ, які разом утворюють механізм держави;

— наявність права, тобто обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою;

— наявність визначеної території, в межах якої діє державна влада.

Залежні території. Їх часто називають колоніями.

Колонія — (лат.— заселяю, живу) — країна або територія, що перебуває під владою іноземної держави (метрополії), не має політичної, економічної самостійності; управління нею здійснюється на підставі спеціального режиму.

Перші колоніальні імперії — Іспанська і Португальська — утворилися з настанням періоду Великих географічних відкриттів. Криза колоніальної системи розпочалася після Першої світової війни й особливо посилилася після Другої світової війни. На початку ХХ ст. площа колоній у світі становила приблизно 57,9 млн. км², наприкінці сторіччя — майже 135,4 тис. км² із населенням до 12 млн. осіб.

Найбільша кількість володінь належала таким країнам:

Франція:

1. Острів Амстердам (Індійський океан)
2. Острів Гваделупа — «заморський департамент» (Карибське море)
3. Острови Глор'єз (Індійський океан)
4. Острів Європа (Індійський океан)
5. Острів Кергелен (Індійський океан)
6. Острів Кліпертбн (Тихий океан)
7. Острови Крозе (Індійський океан)
8. Острови Маоре (Майотта) — «особливе територіальне утворення» (Індійський океан)
9. Острів Мартініка — «заморський департамент» (Карибське море)
10. Нова Каледонія (Тихий океан)
11. Реюньйон — «заморський департамент» (Індійський океан)
12. Острів Сен-Мартен (володіє ним разом із Нідерландами)
13. Острів Сен-Поль (Індійський океан)
14. Острови Сен-П'єр і Мікелон (Атлантичний океан)
15. Острів Тромлен (Індійський океан)
16. Острови Уолліс і Футуна (Тихий океан)
17. Французька Гвіана — «заморський департамент» (Південна Америка)
18. Французька Полінезія: острови Товариства, Туа-моту, Маркізькі, Тубуаї, Бас та ін. (Океанія)

Велика Британія:

1. Архіпелаг Чагос (Індійський океан)
2. Бермудські Острови (Атлантичний океан)
3. Віргінські Острови (Карибське море)
4. Гібралтар (спірна територія з Іспанією)
5. Кайманові Острови (Карибське море)
6. Острів Ангілья (Карибське море)
7. Острів Вознесіння (Атлантичний океан)
8. Острів Гоф (Атлантичний океан)
9. Острів Монтсеррат (Карибське море)
10. Острів Піткерн (Океанія)
11. Острів Святої Єлени (Атлантичний океан)

12. Острови Теркс і Кайкос (Карібське море)
13. Острови Трістан-да-Кунья (Атлантичний океан)
14. Фолклендські (Мальвінські) Острови (спірна територія Великої Британії й Аргентини)

США:

1. Атол Уейк (центральна частина Тихого океану)
2. Віргінські Острови (Карібське море)
3. Військові бази на островах Джонстон і Сенд, незаселені острови Пальміра, Джарвіс, Кінгмен-Риф, Хоуленд і Бейкер (Океанія)
4. Східне Самоа (Океанія)
5. Маріанські Острови — підопічна територія США (Тихий океан)
6. Острів Гуам (у групі Маріанських островів)
7. Острів Мідуей (Тихий океан)
8. Острів Мона (Тихий океан)
9. Пуерто-Ріко (з 1952 р. має статус держави, «вільно приєднаної» до США, з правами самоврядування)

Австралія:

1. Кокосові (Кілінг) Острови — «вільна асоціація» з Австралією (Океанія)
2. Острів Норфолк (Океанія)
3. Острів Різдва (Індійський океан) *Нідерланди:*

1. Антильські (Нідерландські) Острови (Карібське море)
2. Острів Аруба (Карібське море)

Форма колоніальної залежності буває різною. Відповідно залежні території можуть мати такий статус:

Заморські території. Формально мають ті самі органи влади, що й одиниці адміністративного поділу метрополії:

— у Франції — це заморські департаменти (Французька Гвіана, Гваделупа, Мартініка, Реюньйон) та заморські території метрополії (Французька Полінезія, Нова Каледонія і Уолліс та Футуна, Французькі Південні та Антарктичні землі);

— у Нідерландах — Антильські (Нідерландські) Острови, які мають статус «автономної частини Королівства Нідерландів» та о. Аруба зі статусом адміністративної території Королівства Нідерландів з внутрішнім самоврядуванням;

— у США — Пуерто-Ріко зі статусом «вільно приєднаної» до США держави;

— у Данії — Гренландія та Фарерські Острови зі статусом самоврядної частини Данії.

Протекторати (захисник, покровитель). Це форма колоніальної залежності, що встановлюється нерівноправним договором, за яким держава-протектор здійснює зовнішні відносини і вирішує інші найважливіші питання політики протекторату. Формально в Європі протекторатами є: Монако (протектор — Франція), Сан-Марино (протектор — Італія), Ліхтенштейн (протектор — Швейцарія). В минулому протекторатами Великої Британії з 1892

до 1971 року були князівства так званого Договірному Оману (нині ОАЕ), з 1916 по 1971 рік — Катар.

Підопічні території. Це залежні території, які керуються створеною після Другої світової війни системою міжнародної опіки за дорученням і від імені ООН. До одержання цими територіями незалежності, наприклад, Каролінські, Маршаллові Острови були під опікою США, частина Каролінських Островів — острови Палау — під опікою ООН. На даний час Маріанські Острови перебувають під опікою США.

Домініон (володіння, влада). Це самоврядні частини у складі Британської імперії, які визнали главою англійського короля (королеву): Канада з 1867 р., Австралія з 1901 р., Нова Зеландія з 1907 р., Південноафриканський Союз з 1910 р. Після утворення Британської Співдружності термін «домініон» вилучено з ужитку.

У минулому були поширені такі форми залежності:

васалітет (слуга), за якого сильніша країна давала державі-васалу деяку формальну самостійність, використовувала її правлячий клас як опору свого панування;

мандатні (підмандатні) території — загальна назва колишніх колоній Німеччини і деяких володінь Османської імперії, переданих після Першої світової війни Лігою націй під керування країнам-переможницям на основі мандата;

кондомініум (володіння) — співволодіння, спільне здійснення верховної влади над однією територією двома або кількома державами (наприклад, із 1899 по 1956 рік англо-египетським співволодінням був Судан).

Спірні території. Це території, на які претендують дві або більше держав. У світі існує до 300 пунктів і територій, які є предметами суперечок, а в 100 з них наявна гостра конфліктна ситуація. Головними причинами таких ситуацій є: несправедливі договори про кордони або незадоволеність ними країн; нав'язані силою кордони (наприклад, колонізаторами); поділ території, на якій мешкає один народ або етнічна група; складність встановлення кордонів по природних об'єктах (наприклад, в Африці, Південно-Західній Азії).

Основні спірні території об'єднують у такі **групи**:

1) території, які ООН визнає «де-юре» і вимагає надання їм незалежності:

— Палестина (окупована Ізраїлем);

— Західна Сахара (окупована Марокко);

2) території, які існують «де-факто», але не визнаються ООН:

— Тайвань (Китай вважає цю країну невід'ємною своєю частиною і вимагає возз'єднання);

— о. Майотта (Маоре) (залежить від Франції і знаходиться в архіпелазі Коморських островів, ООН визнає право Федеральної Ісламської Республіки Коморські Острови на цей острів);

— міста Сеута і Мелілья (володіння Іспанії на півночі Марокко, які ця країна вимагає повернути до складу своєї державної території);

3) фактично спірні території:

— Фолклендські (Мальвінські) Острови — предмет суперечки між Великою Британією й Аргентиною, що у 1982 р. спричинила військовий конфлікт, перемогу в якому одержала Велика Британія, але Аргентина й досі не визнає існуючого статусу островів і вимагає їх возз'єднання зі своєю державною територією;

— штат Джамму і Кашмір — спірна територія між Індією та Пакистаном, яка вже понад півстоліття є «гарячою точкою» Азії;

— територія площею 508 км² на лівому (іранському) березі р. Шатт-ель-Араб, в гирлі якої Ірак побудував нафтоекспортний порт Фао, спричинила восьмирічну ірано-іракську війну за володіння цією зоною;

— прикордонні спірні території в басейні Амазонки між Еквадором і Перу. В1941—1942 рр. внаслідок війни з Еквадором Перу закріпила за собою більшу частину цих територій.

Наявність спірних територій на планеті часто зумовлює виникнення осередків міжнародної напруженості, так званих «гарячих точок». Причинами їх появи також можуть бути соціально-політичні протиріччя, що мають національно-релігійне забарвлення (Ліван, Кіпр, Північна Ірландія—Ольстер, Туреччина, Іспанія, Росія та ін.), боротьба внутріконтинентальних країн за вихід до моря тощо. Багато міждержавних суперечок пов'язано з кордонами колишніх колоніальних країн. Наприклад, в Африці територіальні суперечки стосуються 20 % площі континенту, не демарковано майже 40 % протяжності державних кордонів. Багато державних кордонів африканських країн не збігаються з етнічними межами, що породжує конфлікти (Сомалі, Західна Сахара, Уганда, Кенія та ін.) Країни Латинської Америки пред'являють одна одній до 10 територіальних претензій.

Антарктида і території на південь від 60° пд. ш. Існуючим договором про Антарктику від 01.12.1959 р. оголошено Антарктиду й Антарктику територіями, які не належать жодній державі й можуть використовуватися тільки в цілях миру і науки.

Сучасне розмаїття політико-територіальних утворень у світі є наслідком багатовікового періоду розвитку людства, створених ним політичних та владних інституцій і відображає сучасну організацію світового політико-географічного простору.

4. Основні періоди та етапи формування політичної карти світу.

Об'єктами політичної карти світу є держави та їх кордони, столиці та найбільші міста, адміністративно-територіальний устрій територій. Але в науковому розумінні термін «політична карта світу» містить у собі значно об'ємніший зміст, охоплюючи і процес еволюції форм державної влади та устрою країн, взаємовідносини між ними, що зумовлює створення різноманітних об'єднань і союзів або виникнення гострих протиріч, які спричиняють територіальні конфлікти, тощо.

Політична карта світу — географічна карта, яка дає територіально-політичну характеристику світу, материків або великих географічних регіонів.

У більш широкому значенні політична карта світу — це предмет, що досліджується політичною географією як складовою економічної та соціальної географії. Політична географія вивчає політико-географічне положення держав та їх кордони, державний лад й адміністративно-територіальний устрій, політичну структуру суспільства. До сфери її інтересів належать також деякі проблеми міжнародних відносин, передусім ті, що пов'язані з розміщенням політичних сил на світовій арені.

Головним об'єктом вивчення політичної географії є країни і держави.

Сучасна політична карта світу має вигляд різнобарвної мозаїки. Це близько 230 країн, які щільно притиснулися по лініях кордонів і зайняли територію всіх материків (крім Антарктиди). Формування сучасної політичної

карти і сучасного світового господарства — дуже тривалий історичний процес, упродовж якого людство пододало шлях від «первісного стада» до епохи ЕОМ та атомної енергії.

Перші держави виникли 4—6 тис. років тому, найдавнішими були міста-держави в Месопотамії та Єгипті. Потім починають формуватися наймогутніші держави давнини: Давній Єгипет, Давній Китай, Давня Греція, Давній Рим, давньоіндійські держави.

У середні віки найбільшими державами були Візантія, Київська Русь, Священна Римська імперія, Іспанія, Португалія, Англія. У цей період посилювалися політичні, культурні й економічні зв'язки як усередині країн, так і між Державами.

У новий період збільшується кількість держав, а їхні функції стають більш різноманітними. Протягом XVI—XVII ст. значні масиви суходолу були поділені між наймогутнішими європейськими державами. Іспанія захопила величезні райони в Америці, а Португалія встановила контроль над багатьма областями Південної та Південно-Східної Азії, Період іспано-португальської могутності зазнав зародження, розквіту й занепаду. Потім їх заступили Голландія, Англія та Франція.

У подальшому переділ території відбувався ще неодноразово, ідо початку XX ст. колоніальний поділ світу завершився. Найбільшими метрополіями стали Англія, Франція, Німеччина й Бельгія. Світ виявився поділений між кількома державами, що призвело до його насильницького переділу протягом XX ст. Унаслідок цього можна спостерігати надзвичайну нестійкість політичної карти світу в цей період.

Перший етап великих змін політичної карти світу у XX ст. пов'язаний із наслідками Першої світової війни й Жовтневої революції в Росії. Він характеризується розпадом Австро-Угорщини, Османської та Російської імперій, появою на карті Австрії, Угорщини, Чехословаччини, Фінляндії, Югославії, СРСР, утратою Німеччиною колоніальних володінь.

На другому етапі зміни відбулися після Другої світової війни: Німеччина втратила частину території та виявилася поділеною на дві держави — ФРН і НДР; Японія передала країнам-переможницям Мікронезію, Малайзію, Сінгапур, Маньчжурію, Курильські острови тощо; на карті з'явилися нові держави — Філіппіни, КНДР, Республіка Корея; була утворена світова соціалістична система.

Третій етап змін політичної карти світу проходив у 60-70-х рр. XX ст. Він пов'язаний зі здобуттям великою групою країн незалежності. Закінчилося цілковите панування низки європейських країн в Африці, Азії, Латинській Америці. На карті з'являється близько ста нових держав, серед яких Нігерія, Алжир, Конго, Кенія тощо.

Четвертий етап припав на кінець 80-х — початок 90-х рр. XX ст. Він характеризується як кількісними, так і якісними змінами. Так, відбулися докорінні перетворення в системі управління й економіки країн, що склали світову соціалістичну систему. Це призвело до розпаду світової соціалістичної системи, а також таких держав, як СРСР, СФРЮ та Чехословаччина. При цьому

відродилися раніше існуючі країни (наприклад, Росія, Литва, Латвія, Естонія) і з'явилися нові, серед яких Білорусь, Молдова й Казахстан.

5. Форми правління та адміністративно-територіального устрою країн світу.

До початку ХХ ст. багато країн світу були абсолютними монархіями. Ця форма правління передбачає зосередження всієї повноти влади в руках однієї людини — імператора, царя, короля, еміра. На сьогодні абсолютна монархія збереглася лише в кількох, в основному азіатських країнах (Бахрейн, Катар, Оман тощо). У деяких державах, наприклад у Великій Британії, вона трансформувалася в іншу форму правління — конституційну монархію, характерну також для таких європейських держав, як Іспанія, Бельгія, Данія. Сама назва — конституційна монархія — свідчить про те, що влада монарха в державі обмежена основним законом — конституцією. Конституційна монархія — «модернізований» відповідно до сучасних вимог варіант монархії. Не дивно, що вона не має істотних відмінностей від республіки.

Республіка — найпоширеніша в сучасному світі форма правління, що передбачає виборність вищих органів влади громадянами країни або їхніми повноважними представниками. У цих умовах влада стає підзвітною громадянам країни й залежить від них. На сьогодні налічується понад 140 республік, найбільше їх у Латинській Америці й Африці. Зрозуміло, що серед них є значні відмінності. Наприклад, залежно від того, хто має найбільші повноваження — президент чи парламент, — розрізняються президентські (США, Франція) і парламентські республіки (Австралія, Німеччина). Є держави, де президент і парламент розділяють повноваження, такі республіки називаються президентсько-парламентськими. До них належать Росія, Індія та ін.

Форми адміністративно-територіального устрою країн світу.

Історія, традиції, особливості природи, національний склад населення тих чи інших країн залишили свій відбиток і на особливостях їхнього адміністративно-територіального устрою. За цим принципом у сучасному світі виділяють два основні типи держав: унітарні й федеративні. У світі переважають унітарні держави. Здебільшого це однонаціональні держави. Цілком зрозуміло, що об'єднуючим фактором у будь-якій державі стають єдина мова та культура. До унітарних держав належать, Польща, Румунія, Франція, Японія, Угорщина, Словаччина тощо.

Більш складна структура у *федеративних держав*, що складаються з адміністративно-територіальних одиниць (штати, землі, провінції та ін.) і мають власну законодавчу й виконавчу владу. Федеративними державами є США, Росія, Індія, Бразилія, Німеччина, Нігерія, Об'єднані Арабські Емірати та ін.

Розділ 2 Роль країн у регіональному розвитку та у світовому господарстві

Лекція № 3.

Тема 2.1. Економіка і політичний статус Німеччини, Франції, Великої Британії у розвитку Західної Європи

1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі.
2. Загальні відомості про регіон Західна Європа.
3. Економіка і політичний статус Німеччини.
4. Характеристика Франції.
5. Місце Великої Британії в розвитку Західної Європи.

1. Економіко-географічна характеристика Європи. Склад Євросоюзу, органи керівництва та цілі.

Європа займає західну частину материка Євразія і є одним із найобжитіших та економічно найрозвинутіших регіонів світу. В Європі нараховується 43 держави. На площі 10,8 млн. км² проживає 14% населення світу.

Європейська культура відіграла значну роль у розвитку світової цивілізації. Попри значні відмінності, населення Європи має єдиний своєрідний етнокультурний “код”, який визначає самосвідомість європейців. Величезний вплив на формування цього коду справила релігія. Головною конфесією Європи є християнство (у північних районах – протестанство, центральних і південних – католицизм, східних – православ'я).

Аналіз європейського розвитку свідчить про тісний взаємозв'язок між процесами демократизації та економічного зростання: не може бути стабільної демократії в країнах з низьким рівнем економічного розвитку, і навпаки.

Європа була і залишається одним із провідних центрів світової економіки. Її сумарний ВВП становить майже 30% світового. Вона утримує лідерство у світовій торгівлі, за обсягами золотовалютних запасів та іноземних інвестицій.

Умовно сучасна Європа поділяється на 2 великих регіони:

Західний – країни з усталеною ринковою економікою, які розвиваються під впливом інтеграційних процесів;

Східний – постсоціалістичні країни, які перебувають на різних стадіях переходу до ринкової економіки і відчують у своєму внутрішньому житті вплив дезінтеграційних процесів (розпад країн, національно-етнічні конфлікти тощо).

В економічно розвинутих країнах Європи постійно зменшується частка зайнятих у промисловості, становлячи в середньому 25% (у постсоціалістичних – 47%). У них значна питома вага зайнятих у сфері послуг (55%), де домінують галузі фінансової сфери, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. В другій групі країн переважають традиційні галузі з високою питоною вагою інфраструктури – транспорту і зв'язку.

Європейські країни мають сприятливіші умови для інтеграційних процесів, ніж інші регіони світу. Зумовлено це:

- вигідним геополітичним положенням;
- багатими природними ресурсами;
- подібними рисами історичного розвитку багатьох країн у минулому, особливо в 20 ст.;
- відносною одноманітністю населення за етнічним і соціальним складом, що зумовлює “європейську ментальність” населення регіону;
- активною господарською взаємодією країн регіону, де внутрірегіональні зв'язки в історичному аспекті завжди переважали над міжрегіональними.

Останніми десятиріччями в Європі чітко виділився “регіон” країн Європейського Союзу, який став своєрідним каталізатором загальноєвропейського інтеграційного процесу, а в перспективі – основою єдиного економічного простору.

Європейський Союз – ЄС (European Union – EU).

Веде свою історію з 1957 р., коли на базі Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євroatому було створено Європейське Економічне співробітництво (ЄЕС). Договір був підписаний у Римі й набув чинності в 1958 р. Штаб-квартира заходиться у Брюсселі (Бельгія).

Співробітництво утворили 6 країн: ФРН, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. Пізніше (1973 р.) у ЄЕС були прийняті Велика Британія, Данія, Ірландія, 1981 р. - Іспанія й Португалія, 1986 р.- Греція, 1995 р. - Швеція, Фінляндія, Австрія. Офіційні заяви про вступ до ЄС подали також Кіпр, Мальта, Туреччина, Марокко, країни Східної та Південно-Східної Європи.

Європейський Союз є одним з основних економічних центрів сучасної світової економіки і перевершує за сукупним ВВП і обсягом зовнішньої торгівлі США та Японію. Його частка у сукупному ВВП країн-учасниць Організації Економічної Співдружності та Розвитку (ОЕСР) – понад 38%, а у світовій торгівлі – 39%.

У лютому 1992 р. 12 країн ЄЕС уклали Маастрихський договір, який набув чинності 1 листопада 1993 р. За ним ЄЕС стало називатися Європейським Союзом. До 2008 р. було передбачено створення нового політико-територіального утворення “Сполучені Штати Європи”.

ЄС має високорозвинуту, унікальну інституційну систему, яку утворюють міждержавні та наднаціональні інститути. Функціонери органів першого типу діють як офіційні представники держав-учасниць (наприклад, Європейська Рада), члени органів другого типу також є представниками національних держав, але діють незалежно від своїх держав, не пов'язані жодними інструкціями зі своїми урядами. Їх головним завданням є реалізація цілей розвитку ЄС, незалежно від власних національних інтересів (наприклад, Комісія ЄС). Досить гнучким є розподіл компетенцій між інститутами ЄС та національними урядами.

Основними органами керівництва Європейським Союзом є:

1. Європейська Рада;
2. Рада Міністрів ЄС;
3. Європейська комісія;

4. Європейський парламент;
5. Європейський суд;
6. Палата аудиторів (Рахункова Палата);
7. Фонд регіонального розвитку;
8. Соціальний фонд;
9. Фонд орієнтації та гарантій в галузі сільського господарства;
10. Фонд сприяння економічному зближенню держав-учасниць (Фонд згуртування);
11. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Формування Європейського Економічного Співтовариства передбачало запровадження єдиної аграрної та торгової політики, координацію інших важливих напрямів економічної політики держав-учасниць, спрямованих на поглиблення інтеграції. У грудні 1991 р. сесія Європейської Ради у голандському місті Маастрихт ухвалила підготовлений текст Договору про Європейський Союз (Маастрихський договір), який проголосив такі основні цілі ЄС:

1. Загальна зовнішня політика і політика безпеки;
2. Співробітництво у сфері правосуддя і внутрішніх справ;
3. Співробітництво в економічній і соціальній сферах (крім Великої Британії), а також в інших сферах.

Швидке економічне зростання та вплив на міжнародне життя не тільки перетворили ЄС на один з основних центрів сучасного світу, а й зумовили його привабливість і для інших членів світового співтовариства.

Величезне за своїми масштабами, надзвичайно складне, багатогалузеве господарство Європи розміщено дуже нерівномірно. В останні два-три сторіччя його “головною віссю” стала зона, що простягається від південного сходу Великої Британії через північ Франції, Бельгію, Нідерланди, захід ФРН, долинами Рейну і його притоками до Північної Італії. Водночас у Західній Європі є порівняно слабкорозвинуті райони (північ Британських островів і Скандинавії, південний захід Франції, Корсика, південь Італії й Іспанії, Португалія, Греція тощо). Економіко-географічна специфіка Європи чітко простежується за її регіонами, серед яких за найвищим рівнем розвитку виділяється Західна Європа.

2. Загальні відомості про регіон Західна Європа.

Країни Західної Європи межують з чотирма іншими регіонами Європи: Північною, Південною, Східною та Південно-Східною Європою. Регіон охоплює 11 країн: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Ірландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, ФРН, Франція, Швейцарія. Економіко-географічне положення країн регіону характеризують:

1. Відносна компактність і межування між собою більшості країн. При цьому природні умови регіону не тільки не створюють перешкод для відносин між країнами, а, навпаки, сприяють їх розвитку. Гірські території давно освоєні й не становлять особистих труднощів для транспортних зв'язків (побудовані чисельні тунелі);

2. Приморське розташування більшості країн. Регіон омивається морями Атлантики (Балтійським, Північним, Ірландським, Середземним) та має безпосередній вихід у відкритий океан. Вихід до Атлантичного океану та його морів створює зручні передумови для торгівлі з усім світом;

3. Центральне положення щодо інших чотирьох регіонів Європи. Територією Західної Європи проходять зв'язки між Північною, Південною, Східною й Південно-Східною.

Всі країни входять до ООН і ЄС; ФРН, Велика Британія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург є членами НАТО.

Природні умови і ресурси. У Західній Європі широко представлені низовини, горбкуваті рівнини і молоді високі гори альпійської складчатості, які утворюють головний вододіл материка. Тут знаходяться невеликі за площею і висотою гори: Центральний Французький масив, Вогези, Шварцвальд, Рейнські Сланцеві гори, Північно-Шотландське нагір'я тощо. Альпи – найвищі гори Європи, довжина їх 1200 км, ширина – 260 км. Гори прорізані долинами, заселені й засвоєні людиною, через перевали прокладено залізниця й автомобільні дороги.

Клімат помірний, частково субтропічний середземноморський (Франція, Монако). Середні температури найхолоднішого місяця становлять -1...+3 С, найтеплішого +18...+20 С.

Надра Західної Європи в минулому мали високий потенціал *мінеральної сировини*, але внаслідок тривалого промислового освоєння вони значно вичерпані. На регіон припадає понад ¼ запасів кам'яного вугілля в Європі. Великі поклади залізної руди є у Франції, Люксембурзі, поліметали – у ФРН та Ірландії, олово у Великій Британії, боксити та уран у Франції. Дуже багаті запаси магнезиту і графіту у Австрії. Регіон багатий на *гідроресурси*. На Францію, Австрію та Швейцарію припадає понад 2/5 гідроресурсів країн Європи. Регіон бідний на *ліси*, які вкривають 22% його території. Значні площі лісів в Австрії (47% території країни). У більшості країн ліси переважно штучні, багато окультурених посадок дерев, які виконують природоохоронні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції. *Агрокліматичні та земельні ресурси* сприятливі для ведення сільського господарства. Розорані практично всі придатні землі: від 10% у Швейцарії до 30% у Франції, ФРН і Великій Британії.

Природні *рекреаційні ресурси* дуже багаті й різноманітні: від Альп, найвищих гір Європи, до найнижчих у Європі Нідерландів, від субтропічного Середземномор'я Франції до прохолодної та вологої Ірландії. Регіон має велику рекреаційно-туристичну зону завдяки надзвичайній порізаності берегової смуги і наявності багатьох бухт, заток, внутрішніх морів, тисяч кілометрів морських пляжів, густої річкової мережі, мозаїчності ландшафтів. Найпривабливішими районами є Лазуровий берег у Франції, Альпи, Тюрингенський ліс у Німеччині тощо.

У країнах регіону багато заповідників, резерватів, національних парків, територій, що охороняється законом. Вони охоплюють великі площі. Наприклад, у Франції всю приморську атлантичну смугу завдовжки 2500 км проголошено заповідною, у Великій Британії – майже 5% її території тощо.

Розмаїття природних умов і ресурсів у різних районах регіону зумовило формування різноманітних видів господарської діяльності, а відповідно і певної спеціалізації.

Країни регіону мають високий рівень розвитку економіки, лише Ірландія помітно відстає від них. Структура господарства загалом однорідна. Частка промисловості у ВВП країн становить 2/5, питома вага сільського господарства разом з лісовим і рибним знизилася до 5%. Частка послуг щорічно зростає. Західна Європа не поступається США та Японії за технологічним рівнем базових галузей промисловості (металургії та металопереробки, машинобудування), а в хімічній промисловості є лідером (насамперед завдяки ФРН). Але вона ще відстає від цих країн у таких новітніх галузях, як мікроелектроніка, робототехніка, біотехнології, оптична електроніка тощо. Регіональний експорт високотехнологічної продукції розвивається переважно за рахунок Німеччини. Країни регіону загалом відстають від США та Японії і за показниками продуктивності праці, хоча в останні 10-15 років цей розрив вдалося скоротити на 3-5%. Західна Європа забезпечена, навіть у надлишку, висококваліфікованою робочою силою та грошовими капіталами. Є потужним фінансовим центром світу, де зосереджено 60 із 200 найбільших за активами банків.

3. Економіка і політичний статус Німеччини.

Загальні відомості. Офіційна назва – Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). Столиця – Берлін (близько 3,5 млн осіб). Площа – 357 тис. км² (61-ше місце у світі). Населення – понад 82 млн осіб (12-те місце). Державна мова – німецька. Грошова одиниця – євро. Географічне положення. Німеччина знаходиться в Західній Європі і межує з дев'ятьма країнами: на сході – з Польщею, південному сході – з Чехією, на півдні – з Австрією та Швейцарією, на південному заході – з Францією, на заході – з Люксембургом, Бельгією та Нідерландами, на півночі – з Данією. Має вихід до Балтійського та Північного морів, а через них і до Світового океану. В цілому географічне положення Німеччини можна оцінити як сприятливе для її розвитку та міжнародної співпраці.

Історія виникнення й розвитку. Після поділу держави франків у 843 р. н.е. утворилось окреме королівство, яке і стало територіальною основою створення Німеччини. З 962 р. існувала як Священна Римська імперія німецької нації (I Рейх). У середні віки поступово занепадає королівська влада, що сприяє феодалній роздробленості. Наприкінці XIX ст. після франко-пруської війни (1870-1871 рр.) було проголошено нову німецьку імперію (II Рейх). Після Першої та Другої світових воєн, які Німеччина програла країна зазнала економічного занепаду і руйнації. У 1945 р. вона фактично була поділена на окремі зони окупації. На їх основі в 1949 р. утворились Німецька Демократична Республіка, Федеративна Республіка Німеччина і окремий анклав Західний Берлін. Крах комуністичної системи привів у 1990 р. до приєднання НДР до ФРН.

Державний устрій і форма правління. Німеччина є федеративною державою. Вона складається з окремих земель, кожна з яких має власну

конституцію, а також парламент і уряд. Главою держави є федеральний президент, який має незначні повноваження. Виконавча влада належить федеральному уряду на чолі з федеральним канцлером. Законодавча влада — парламенту, який складається з двох палат — бундестагу (виборних депутатів) і бундесрату (його члени призначаються урядами земель).

Природні умови і ресурси. У рельєфі країн переважають рівнини і височини, що сприяє розвитку господарства країни. Гірські масиви Гарц, Шварцвальд мають невелику площу і висоту (до 1493 м). Лише на крайньому півдні височать північні відроги Альп (до 2963 м). Клімат ФРН помірний: немає ні сильних морозів узимку, ні великої спеки влітку. Річна сума опадів (600-700 мм) на більшій частині території достатня для вирощування без зрошення основних сільськогосподарських культур. Німеччина має густу річкову сітку. Річки повноводні, судноплавні, з'єднані каналами. На півночі й півдні країни багато озер. Ґрунти переважно підзолисті. Вони бідні на поживні речовини і малородючі. Близько 30 % території Німеччини вкрито переважно штучно насадженими хвойними лісами. В них розводять тварин, яких використовують для розвитку мисливства — благородних оленів, козуль, ланей, серн, кабанів, фазанів, куріпок тощо. У харчовій промисловості інтенсивно використовують морересурси прибережних вод (оселедці, макрель, тріску та ін.). Є значні природні рекреаційні ресурси. Гірські річки мають невеликі енергоресурси. На корисні копалини Німеччина небагата: є лише доволі значні поклади кам'яного, бурого вугілля та калійних солей, а також невеликі запаси нафти і газу; в горах подекуди є родовища руд кольорових металів. Майже повсюдно є будівельні матеріали.

Населення. Населення Німеччини найчисленніше в Європі, досить рівномірно розміщене по території. Середня густина населення перевищує 230 осіб на 1 км², у найбільших промислових районах вона зростає до 500 осіб на 1 км². Смертність перевищує народжуваність. Міське населення становить майже 90 %. Окрім столиці до міст-мільйонерів належить Гамбург (1,7 млн) та Мюнхен (1,2 млн). У промислових районах міста злилися в агломерації: Рейнсько-Рурську, Рейнсько-Майнську і Штутгартську. Близько 90 % населення становлять німці. До інших корінних жителів належать лужицькі серби (100 тис. осіб) і данці 50 тис. Значну групу складають іммігранти з Туреччини та південної частини Європи (2 млн — турки, 0,8 млн — вихідці з колишньої Югославії, 0,6 млн — італійці тощо).

Господарство. За рівнем розвитку господарства, обсягами ВВП Німеччина займає перше місце в Європі, її економіка базується на найпотужнішій у цій частині світу індустрії. Німеччина посідає провідне місце у світі за виробництвом автомобілів, пластмас, фарб і хімікатів. Основними галузями індустрії є машинобудівна, металургійна, хімічна, електротехнічна і будівельна. Енергетичне забезпечення господарства здійснюється за рахунок енергоносіїв, серед яких основними є вугілля (33 %), газ і нафта. Німеччина також має високий рівень розвитку легкої і харчової промисловості. Майже 80 % підприємств текстильної промисловості зосереджене лише в трьох землях на півдні й заході країни. Зокрема, в землі Рейн-ланд-Пфальц зосереджено

виробництво взуття. Далеко за межі країни поставляються вироби німецької харчової промисловості — ковбаси, пиво та вино. Найбільший промисловий район Німеччини сформувався в басейні річки Рур (Рурський басейн). Німеччина має диверсифіковане і високопродуктивне сільське господарство. Хоча в ньому зайнято лише 5 % працівників в економіці, вони створюють 14 % ВВП. Основною галуззю сільського господарства є тваринництво (67 %). Врожайність зернових становить близько 70 ц з га.

Культура й соціальний розвиток. Німецька культура має давню історію. У системі освіти обов'язковою є десятирічна освіта. Добре функціонує система вищих навчальних закладів. Існує розгалужена мережа університетів. Найбільшими університетами є Кельнський (60 тис. студентів), Мюнхенський (60 тис.), Берлінський (45 тис.). Німці одна з найпоінформованіших націй світу. На 1 тис. жителів припадає 500 примірників газет і 600 телевізорів. Витрати на охорону здоров'я становлять понад 8 % ВВП, тоді як на армію лише 1,6 % ; значну увагу приділяють здоров'ю нації: середня тривалість життя жінок у ФРН уже досягла 80 років. ФРН визнала Україну як незалежну державу 26 грудня 1991 р., а вже 17 січня 1992 р. було встановлено дипломатичні відносини між двома країнами. ФРН належить до найбільших торговельних партнерів України.

4. Характеристика Франції.

Загальні відомості. Офіційна назва — Республіка Франція. Столиця — Париж (понад 2,1 млн осіб). Площа — 544 тис км² (48-ме місце у світі). Населення близько 59 млн осіб (20- те місце). Державна мова — французька. Грошова одиниця — євро. Географічне положення. Франція знаходиться в західній частині Європи і межує з шістьма країнами. На півночі має державний кордон з Бельгією, на північному сході і сході — з Німеччиною, на сході — зі Швейцарією, на південному сході — з Італією, на півдні і південному заході — з Іспанією і Андоррою. Через протоки Па-де-Кале і Ла-Манш Франція має вихід до Північного моря. Західна частина країни омивається водами Біскайської затоки, південна — Середземним морем. В останньому знаходиться великий острів Корсика, який належить Франції. Географічне положення країни доволі вигідне. Вона оточена стабільними високорозвиненими державами.

Історія виникнення й розвитку. Близько 490 р. н. є. король франків Хлодвіг на території сучасної Франції об'єднав германські племена в державу франків. Пізніше за часів Карла Великого почалося становлення феодальної Франції. Столітня війна з Англією (1337— 1453) після появи Жанни д'Арк зміцнила єдність держави. Після релігійних воєн між католиками й гугенотами у XVI ст. королівська влада посилилася і невдовзі Франція перетворилася на першу державу Європи. Після революції у XVIII ст. виникла імперія Наполеона I, який через загарбницькі війни підкорив майже всю Європу. Після поразки Наполеона і франко-пруської війни почався швидкий розвиток економіки. У цей час (кінець XIX ст.) Франція захопила великі території в Африці та Індокитаї. Після двох світових воєн у XX ст. відбулося зростання ролі Франції в Європі та світі. Разом з Німеччиною Франція стала становим хребтом ЄС. *Державний устрій і форма правління.* Франція типова унітарна республіка.

Після Другої світової війни президент країни генерал де Голль, спираючись на свій авторитет переможця, ліквідував земельний устрій (Лотарингія, Шампань, Прованс тощо), який служив основою сепаратизму і відцентрових процесів, і поділив державу на 94 невеликі департаменти. Главою держави нині є президент, який призначає прем'єр-міністра і членів уряду. Вищим законодавчим органом є парламент. Він складається з двох палат — національних зборів і сенату. Уряд підзвітний парламенту.

Природні умови та ресурси. Рельєф переважної частини країни рівнинний, що сприяє розвитку основних галузей економіки. У центральній частині піднімаються невисокі зруйновані гори. Високі Альпи й Піренеї знаходяться лише на сході та півдні й займають невелику площу. Клімат Франції помірний, а на півдні субтропічний. На узбережжі Середземного моря середні температури січня до +8 °С, липня --- +24 °С. Кількість опадів, які випадають на рівнинній частині країни, близька до оптимальної (600—700 мм). У горах їх кількість зростає до 2000—2500 мм. Розгалужена сітка повноводних рівнинних річок з'єднана між собою каналами і використовується як транспортні магістралі. На гірських річках збудовані ГЕС. 32 Ґрунти у Франції характеризуються середньою родючістю. Найпоширенішими є бурі лісові. Лісами вкрито близько 20 % території країни. Переважають штучні насадження. До цінних деревних порід, що ростуть на території Франції належать бук, дуб, смерека, модрина, сосна. Тваринний світ зберігся переважно в гірських лісах. У країні близько 3000 різних заповідних територій. На мінеральні ресурси Франція небагата. Розробляються запаси кам'яного вугілля, нафти й газу. У Лотарингії крім кам'яного вугілля є ще й родовище залізної руди. На півдні видобувають боксити, північному сході — калійну й кам'яну сіль. У центрі є доволі значні запаси урану. Франція багата також на природні будівельні матеріали. У цілому Франція добре забезпечена прісними водами. Широко використовують енергію гірських річок та морських припливів. Надзвичайно багаті рекреаційні ресурси.

Населення. За чисельністю населення Франція посідає друге місце в Європі після Німеччини. Розміщене населення доволі рівномірно. Середня його густина близько 110 осіб на 1 км². Народжуваність дещо перевищує смертність. Цьому сприяє державна політика заохочування народжуваності. Міське населення складає близько 75 % жителів країни. Найбільшими містами, крім столиці, є Марсель (1,2 млн), Ліон і Тулуза (близько 500 тис. жителів). У країні налічується понад 50 міських агломерацій. У Великому Парижі (столиця з передмістями) проживає близько 16 % населення Франції. Понад 93 % мешканців країни є етнічними французами. Майже 6,5 % становлять іммігранти. Серед них близько 60 % вихідці з Європи, 35 % африканці, інші — з країн Азії.

Господарство. Франція високо розвинута постіндустріальна країна, яка за обсягом ВВП в Європі поступається лише Німеччині. Серед продуктивних галузей економіки виділяється промисловість. Вона забезпечує близько 25 % ВВП і 80 % експорту. Основними галузями індустрії є машинобудування, хімічна, харчова, легка і гірничодобувна промисловість. Безперечним лідером є

машинобудування. Понад 40 % його продукції експортується. Особливо виділяються такі галузі машинобудування, як авіакосмічна та автомобілебудівна. За випуском автомобілів Франція посідає третє місце у світі. Розвинута також галузь радіоелектроніки, суднобудування, електротехнічна промисловість. Провідне місце в Європі й світі Франція займає і за рівнем розвитку чорної та кольорової металургії. Потужними є нафтопереробні й нафтохімічні комбінати, які розміщуються в основному в портах. У Парижі сконцентровано підприємства парфумерно-фармацевтичної промисловості. Світове значення має французька харчова промисловість. За обсягом експорту у світі вона поступається лише США. У легкій промисловості провідне місце належить виробництву тканин. За цим показником Франція в Європі поступається лише Італії та Німеччині. За обсягами виробництва продукції сільського господарства Франція займає перше місце в Європі. Щорічно вона вирощує близько 50 млн т зерна (перше місце в Європі), також значними є обсяги виробництва масла, твердого сиру, яловичини. Провідною галуззю сільського господарства є тваринництво. На півдні все більше поширюється надзвичайно прибуткове квітникарство. На узбережжі морів значну роль відіграє рибальство. У Франції дуже добре розвинена туристична індустрія. За кількістю іноземних туристів, які відвідують країну (близько 70 млн щороку) вона посідає перше місце у світі. Середземноморське узбережжя (Ніцца, Канн, Сен-Тропе), а також Французькі Альпи притягують туристів з усього світу. Франція має найдовшу серед європейських країн мережу залізниць (40 тис. км). Основну роль відіграє автомобільний транспорт (400 тис. км доріг і близько 35 млн автомобілів), хоча значно розвинутий морський та авіаційний транспорт. Довжина трубопроводів перевищує 6 тис. км.

Культура та соціальний розвиток. Франція володіє багатовіковою культурною спадщиною. У списку ЮНЕСКО – 22 об'єкти (монастирі, собори, палаци й парки, давньоримські пам'ятки). В країні безліч музеїв і бібліотек. Добре розвинута освітня сфера; обов'язковою є 10-річна освіта. На 100 тис. осіб припадає понад 5 тис. студентів. Вони навчаються більш як у 400 вищих навчальних закладах. На весь світ відома паризька Сорбонна, де навчається понад 100 тис. студентів. Французькі газети і журнали "Монд", "Фігаро", "Парі-матч" відомі далеко за межами країни. До числа світових інформаційних агентств входить агентство новин "Франс-Прес". Франція визнала незалежну Україну 27 грудня 1991 р., і вже 27 січня 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між двома державами.

5. Місце Великої Британії в розвитку Західної Європи.

Загальні відомості. Офіційна назва – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Столиця — Лондон (близько 8 млн осіб). Площа – 244 тис. км² (77-ме місце у світі). Населення близько 59 млн осіб (21-ше місце). Державна мова – англійська. Грошова одиниця – фунт стерлінгів.

Географічне положення. Британія є острівною країною Західної Європи. На суходолі вона межує лише з однією державою – Ірландією. Протоками Паде-Кале і Ла-Манш Британія відділяється від Франції та Бельгії. Це типова "морська" країна, для якої здавна океани і моря були "рідним домом". У різних

частинах світу під її контролем залишається 13 залежних територій. У цілому географічне положення країни є вигідним для розвитку господарства і контактів з іншими державами. Особливо покращилося воно після будівництва тунелю, який з'єднав Велику Британію з материковою частиною Європи.

Історія виникнення й розвитку. В давнину була заселена кельтськими племенами бритів. На початку нашої ери більша частина острова Британія була завойована римлянами. У V-VI ст. територію сучасної Англії завоювали германські племена англів, саксів і ютів, які припливли сюди з материкової Європи. Вони заснували багато дрібних королівств. До XI ст. на Британію нападали вікінги і данці. У 1066 р. Англію завоювали нормани, які прийшли туди з Нормандії, що у Франції. У XIII ст. у країні було створено парламент. На початку XVIII ст. відбулося об'єднання Англії та Шотландії у Королівство Велика Британія. У XVII ст. Велика Британія почала здійснювати активну колоніальну експансію. Наприкінці XIX ст. вона стала економічно найрозвиненішою державою світу. Після Першої та, особливо, Другої світових воєн Велика Британія втратила свою першість у світі і зазнала руйнування колоніальної імперії. Наростання проблем у різних сферах суспільного життя привело до встановлення близьких політичних і військових зв'язків із США.

Державний устрій і форма правління. Велика Британія класична парламентська монархія. Глава держави – король, однак він не має майже ніяких владних повноважень. Країною керує уряд, що очолюється лідером партії, яка здобула на виборах перемогу. Велика Британія є унітарною державою. Вона складається з різних політико-адміністративних одиниць: Англія поділяється на 35 графств і Великий Лондон, Уельс складається з графств, Північна Ірландія — з округів, Шотландія — з районів і острівних територій. Острів Мен і Нормандські острови є самостійними адміністративними одиницями.

Природні умови та ресурси. Природні умови Великої Британії визначаються її розміщенням на острові серед ніколи не замерзаючого океану. Вологе і тепле повітря тут панує впродовж усього року. Більша частина Англії має рівнинний рельєф з окремими височинами. В Шотландії, Уельсі, Північній Ірландії переважають невисокі гори і височини. Клімат Великої Британії морський, вологий, без значних коливань температури повітря впродовж доби і року. Літо тут прохолодне, а зима тепла. Країна має густу сітку коротких, але багатководних річок. Взимку вони не замерзають. Найбільші річки з'єднані численними судноплавними каналами. В горах Шотландії й Північної Ірландії багато великих і глибоких озер. Одне з них Лох-Несс відоме в усьому світі. Ґрунтовий покрив доволі різноманітний, але родючих ґрунтів майже немає. Ліси займають лише 6 % території. Вони відіграють виключно рекреаційну роль. Тваринний світ значно збіднений, поширена лисиця, яка є об'єктом спортивного полювання, цей національний вид кінного полювання з хортами відомий далеко за межами країни. У Великій Британії багато національних парків. Мінерально-сировинна база дуже виснажена багатосотлітнім видобутком кам'яного вугілля й залізної руди. Є незначні запаси руд кольорових металів. Основним видом промислової сировини нині є нафта і

природний газ, що видобуваються в британському секторі шельфу Північного моря.

Населення. За чисельністю населення Великої Британії посідає третє місце в Європі після Німеччини і Франції. За загальної високої густоти населення (понад 240 осіб на 1 км²) є суттєві відмінності цього показника. Так, в Англії він перевищує 350 осіб, а в Шотландії та Північній Ірландії – в три рази менший (100 осіб на 1 км²). Природний приріст населення низький. Тривалість життя жінок уже перевищила 80 років. Відбувається процес старіння нації. Майже 90 % населення живе у містах. У країні сформувалося вісім міських агломерацій з чисельністю понад 1 млн осіб. Особливо багато їх у центральній частині Великої Британії. Майже 82 % населення країни становлять англійці, близько 10 % — шотландці, понад 2 % — ірландці, близько 2 % валлійці (уельські). Багато іммігрантів з колишніх британських колоній.

Господарство. Велика Британія — високорозвинена постіндустріальна країна. Що це так насправді, красномовно свідчать дані про структуру її ВВП — 20 % становить частка промисловості та 60 % наданих послуг. Таким чином, переважна частина ВВП створюється не у виробничій сфері. Структура промислового виробництва, яке забезпечує майже 90 % експорту, постійно змінюється в напрямку скорочення частки ваги старих, традиційних галузей (видобуток вугілля, металообробка, харчова, текстильна) і зростання частки передових, наукомістких галузей — електронної, авіаційної, верстатобудівної тощо. Центри чорної металургії розташовані в основному в портових містах. У центральній частині країни в районі Шеффільда виробляють якісну сталь. Виплавка кольорових металів зосереджена в портах і біля ГЕС на гірських річках Шотландії. Найбільшим центром надсучасних галузей машинобудування є Великий Лондон. У ньому, а також і в інших великих містах виробляють автомобілі, текстильне обладнання, продукцію військово-промислового комплексу. Є потужні суднобудівні верфі. Головним районом хімічної промисловості є південний схід. Там, де до узбережжя підходять нафтопроводи з Північного моря, розміщені підприємства нафтохімічної (Фолі, Стенлоу, Каррінгтон). Основна частина підприємств бавовняної промисловості зосереджена в Ланкаширі, вовняної — в Йоркширі, трикотажної — в Східному Мідленді, лляної — в Північній Ірландії. Незважаючи на те, що в сільському господарстві Великої Британії зайнято лише 2 % самодіяльного населення, країна повністю або в надлишку забезпечує себе зерном, м'ясом, яйцями, молоком тощо. В структурі сільськогосподарського виробництва переважає тваринництво. У рослинництві понад 50 % сільськогосподарських угідь під посівами багатолітніх трав. У Великій Британії 90 % вантажообігу припадає на морський флот. Лондон і Ліверпуль — головні експортні порти країни. 80 % внутрішніх перевезень вантажо- і пасажирообігу здійснює автомобільний транспорт, 10 % — залізничний. З 1993 р. експлуатується залізничний тунель під Ла-Маншем. Використовуються внутрішні водні магістралі. Зростає значення трубопровідного та авіаційного транспорту. Останнім перевозять не лише пасажирів, а й наукомістку продукцію.

Культура й соціальний розвиток. Внесок британців у світову цивілізацію дуже великий. Високий культурний рівень населення забезпечується в тому числі й досконалою освітньою системою. обов'язковою є 11-річна освіта. На 100 тис. осіб припадає 2170 студентів. Майже 33 % загальних громадських видатків йдуть на потреби цієї сфери. В країні безліч музеїв і бібліотек, театрів і концертних залів. Серед них всесвітньо відомий Британський музей, Шекспірівський театр тощо. У списку ЮНЕСКО — 16 об'єктів. Найстарішими є Оксфордський (1167 р.) і Кембриджський (1209 р.) університети. Британці належать до націй, які найбільше читають. За опитуваннями 65 % читають центральні газети і 90 % – місцеві. Добре розвинений інститут приватної власності: майже 60 % сімей мають окремі власні будинки, 70 % – автомобілі. Освіта й охорона здоров'я – безкоштовні. Велика Британія визнала незалежну Україну 31 грудня 1991 р., а вже 10 січня 1992 р. між нашими країнами було встановлено дипломатичні відносини. Велика Британія більше експортує товарів до України, ніж імпортує з неї.

Лекція № 4

Тема 2.2. Країни Бенілюксу: Бельгія, Нідерланди і Люксембург.

1. Бенілюкс як міжурядова організація, політичний, економічний і митний Союз.

Бенілюкс (Benelux) – це міжнародна політична, економічна і митна організація в Західній Європі, в яку входить три країни, розташовані по сусідству: Бельгія, Нідерланди і Люксембург. 5 вересня 1944 р. уряди трьох країн підписали в Лондоні Митну конвенцію, яка вступила в силу з 1 січня 1948 р. Відповідно до установчих відомостей, Бенілюкс створювався для виконання наступних завдань: вільне пересування громадян; проведення єдиної політики в сфері соціального страхування; ліквідація в торгівлі між країнами учасницями мит тощо. Характерні риси об'єднання можна виділити в певні блоки, зокрема: площа – 76 657 км², чисельність населення – близько 29 млн. осіб, щільність населення – 380 осіб на км², офіційна валюта – євро. Його формування почалося з валютної угоди й митної конвенції цих держав, які згодом уклали договір про створення економічного союзу. Цим договором передбачалася не тільки координація політики в економічній і соціальній сферах, але й здійснення зовнішніх економічних зв'язків країнами-учасницями як єдиного утворення.

Утворенню Бенілюксу передували економічний союз 1921 (між Бельгією та Люксембургом), валютна угода 1943 й митна конвенція 1944 (набула чинності 1948) між трьома країнами. Керівні органи розташ. у Брюсселі. Адміністративна влада – Генеральний Секретаріат, виконавча – Комітет міністрів. Рада економічного союзу, що складається з представників міністерств і відомств трьох країн, керує роботою галузевих і спеціальних комісій, слідкує за виконанням рішень Комітету міністрів. Суперечливі питання вирішує Арбітражна комісія. Економічна та Соціальна ради мають однакову кількість представників об'єднань підприємців, низки профспілок та

ін. організацій країн-учасниць. Держави Бенілюксу проводять консультації з найважливіших міжнародних і військових питань, зокрема виробництва нових зразків військової техніки, навчання особового складу ЗС, участі у спільних маневрах. Бенілюкс – прототип ЄС (нині – в його складі), член НАТО тощо.

2. Характеристика країн Бельгія, Нідерланди і Люксембург.

Бельгія — країна музеїв та архітектурних пам'яток с 30,5 тис. км² (можна порівняти з територією Харківської області).

Бельгія — конституційна монархія, федеративна держава, що складається з трьох районів (Валлонія, Фландрія та Брюссель). Офіційна назва: Королівство Бельгія. Кількість населення: 10,4 млн. осіб (2014). Густота населення: 337 осіб/км². Етнічний склад населення: фламандці – 58 %, валлони – 31 %, інші – 11 %. Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римокатолики – 75 %, інші – 25 % (включно з протестантами). Офіційна мова: голландська, французька, німецька. Державний устрій: федеративний. Форма державного правління: конституційна монархія.

Столиця: Брюссель (163 тис. осіб; агломерація - 1,9 млн. осіб, 2013). До речі саме тут розташована штаб квартира НАТО.

Країна має вигідне географічне положення, оскільки розташована на перехресті важливих транспортних магістралей, у найбільш густонаселеній та економічно розвиненій частині Європи. Бельгія межує з Нідерландами, Німеччиною, Люксембургом і Францією. На карті країна виглядає «притиснутою» до Північного моря, хоча довжина берегової лінії складає лише 66 км. Вузька смужка цього моря відокремлює Бельгію від Великої Британії.

Природа. Близькість Атлантики й Північно-Атлантичної течії обумовлює формування на території Бельгії помірного морського клімату з м'якою зимою й прохолодним літом. Бельгійська зима нагадує українську осінь із похмурою погодою, туманами й температурами в приморських районах -1...+3 °С. Улітку часто трапляються дощі й грози, середня температура липня +18...+19 °С. Бельгії властиві західні й північно-західні вітри, що приносять опади. На рівнинній території їх випадає 700-900 мм на рік.

Для рельєфу характерне переважання рівнинної місцевості – низовина займає близько 3/4 території країни. Разом із тим ландшафти тут досить різноманітні – у мініатюрних розмірах представлені всі основні різновиди рельєфу. На південному сході Бельгії розташовані низькі гори Арденни, що поросли лісами й порізані річковими руслами (на півночі їхнім своєрідною межею є річка Маас). Потім ідуть центральні плато й прибережні низовини, частина яких розташована на два метри нижче за рівень моря. Дюни й дамби узбережжя захищають від затоплення морськими водами зону родючих польдерів – осушених і оброблюваних низинних ділянок. Їхня ширина в Бельгії досягає 15 км.

Особливості клімату й рельєфу визначають формування густої мережі повноводних річок, найбільшими з яких є Маас і Шельда. Бельгія не дуже багата на мінеральні ресурси, у країні немає великих родовищ паливних (крім кам'яного вугілля) і рудних корисних копалин. Тут є будівельні матеріали, у

тому числі граніт, каолін (біла глина), а також кварцові піски, що служать основою для виробництва всесвітньо відомого бельгійського скла.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Бельгія стає одним зі світових економічних центрів. Однак у роки, що настали після Другої світової війни, Бельгія поступово втрачає колишню роль однієї з провідних промислових держав і переходить до невеликих розвинених держав.

Населення. Більше ніж половину населення країни складають фламандці й близько третини – валлони. Крім того, у країні проживають кілька сотень тисяч італійців, іспанців, поляків, а у східній частині налічується близько 100 тис. німецькомовних жителів. Бельгія – одна з найбільш густонаселених країн світу. За показником густоти (337 осіб/км²), у Європі вона поступається тільки сусіднім Нідерландам (не рахуючи невеликих держав). Особливо густо населена центральна частина країни – долина Самбри й Мааса – і смуга вздовж осі Антверпен – Брюссель – Шарлеруа, де зосереджене господарське життя держави.

Бельгія – «міська» країна, оскільки 98 % усього населення – городяни. Вона входить до міждержавного європейського мегаполісу, що простягнувся від Парижа до Кельна. Межа між міськими й сільськими населеними пунктами тут є досить умовною, та й села за багатьма ознаками можна вважати містами, у першу чергу це стосується умов життя й благоустрою. Кілька територій, що являють собою скупчення дрібних міст, характеризуються відсутністю чітко вираженого єдиного центру: міські агломерації так близько розташовані одна від одної, що межі їхніх забудов стикаються.

Найбільше місто країни, її столиця – Брюссель, розташоване на річці Сенна. Тут проживають 1,005 млн осіб, що становить близько 10 % населення країни. У місті органічно поєднуються багатовікові традиції й сучасний стиль життя. Центр бельгійської столиці зберіг середньовічне радіально-кільцеве планування, удосконалене сучасними транспортними магістралями.

Центральна площа міста – Гран-Плас – вважається однією з найкрасивіших у Європі. Тут розташована ратуша XV ст., увінчана ажурною вежею заввишки близько 100 м. Навпроти можна побачити Будинок короля, у якому якийсь час жили правителі Брабанта. У столиці Бельгії розташовані штаб-квартири ЄС, Бенілюксу, НАТО й багатьох інших міжнародних і європейських організацій.

Культура. У культурі й побуті валлонів багато спільного з французами, що проживають на кордоні з Бельгією. У сільській місцевості переважають будинки із замкненим двором, коли житловий будинок і господарські будівлі утворюють п'ятикутник. Дахи будинків часто прикрашає металевий флюгер у формі традиційного галльського півня.

Фламандці складають основу населення Фландрії. Дотепер у Фландрії збереглися традиційні художні ремесла, у тому числі виробництво знаменитих фламандських мережив і тонких лляних тканин. Цікаво, що в сільській місцевості житлові й господарські будівлі не утворюють прямокутника, а витягнуті в лінію. Будинки тут прикрашають дерев'яні гребні у вигляді лебединої голови. Особливе місце в бельгійців посідають квіти. Раз на два роки

Ринкова площа Брюсселя перетворюється на унікальний килим із квітів бегонії. За право його створити змагаються численні дизайнери й художники.

Бельгія – це країна музеїв та архітектурних пам'яток, видатних письменників і художників, тут змогли зберегти народні звичаї й традиції, які своїм корінням сягають у глибину віків. Тут народилися й творили багато видатних художників епохи Відродження: Пітер Пауль Рубенс, Франс Снейдерс, Антоніс Ван-Дейк. Світового значення фламандська школа набула, у першу чергу, завдяки П. П. Рубенсу.

Господарство. Бельгія — високорозвинена країна. Її частка у світовій економіці значно перевищує частку в населенні. Бельгія є високорозвинутою індустріальною країною з інтенсивним промисловим виробництвом і сільським господарством, розвинутою транспортною інфраструктурою. Близько 50 % промислової і сільськогосподарської продукції експортується. Бельгія – один з провідних світових експортерів чорних і кольорових металів.

Характерними рисами промисловості є: високий технічний рівень, велика роль галузей важкої промисловості, наприклад металургії, у сполученні з обмеженістю сировинної бази. Підприємства чорної металургії розташовані вздовж «чорного поясу», на території Південного вугільного басейну. Бельгійські сталевари спеціалізуються на випуску сортового прокату й сталевих листів.

Кольорова металургія орієнтована на переробку імпортованих напівфабрикатів — чорного металу й концентратів, тому вона зосереджена на північному сході, біля узбережжя. У Бельгії розвинені майже всі галузі кольорової металургії — вона є одним із найбільших виробників й експортерів міді, цинку, свинцю, германію, кобальту й радію. Крім того, країна є одним з експортерів таких рідкісних металів, як тантал, ніобій і селен.

Важливу роль у промисловості відіграють електроенергетика, нафтопереробна промисловість, машинобудування й хімічна галузь.

Бельгія бідна мінерально-сировинними ресурсами. Видобувний сектор в даний час практично не функціонує. Більше половини імпорту нафти надходить з Близького Сходу, природного газу – з Нідерландів, уранові концентрати ввозять з Франції, США, Канади і ПАР тощо.

Бельгійська економіка характеризується стійкістю диверсифікованих економічних галузей. У Бельгії високорозвинений сектор біотехнологій, в якому працює більше 200 біотехнологічних компаній. На частку бельгійських компаній припадає близько 16 % обороту біотехнологічної галузі в Євросоюзі і близько 10 % витрат на науково-дослідницьку діяльність. У Бельгії немає власної автомобільної промисловості, однак тут розміщені великі автоскладальні заводи. Протягом останніх 20 років Бельгія виробляє в середньому 1 млн. автомобілів на рік, більшість з яких призначаються на експорт. Бельгія є ключовим пунктом в ланцюжку виробництва автомобілів. Такі заводи, як “Ford Genk”, “Audi Forest / Brussels”, “Volvo Europa”, “Van Hool” (автобуси) і “Truco” забезпечують сильні позиції автомобілебудування країни. Брюссель є стратегічним місцем, привабливим ринком нерухомості для головних офісів великих європейських корпорацій, оскільки тут розміщені

головні органи Євросоюзу. Сотні транснаціональних компаній, в основному американських і японських, мають свої штаб-квартири в Бельгії.

Зберігають своє значення легка, скляна й алмазо-гранувальна галузі. Основою електроенергетики є атомні, а також теплові електростанції, що працюють на нафті й природному газі. Бельгія має розвинену нафтопереробну промисловість. Оскільки нафтопереробні заводи працюють на привізній сировині, то майже всі вони розміщені в портовому районі Антверпена й у зоні каналу Гент-Тернезен. Щоб покращити постачання нафти на заводи Антверпена, споруджені нафтопроводи. Бельгійські машинобудівники спеціалізуються на виробництві металомісткого обладнання, рухомого состава й устаткування для залізниць, суднобудуванні, виробництві верстатів, вогнепальної зброї та електротехнічної продукції (у тому числі енергопотужного обладнання). Найважливіший ареал машинобудування на півночі країни — Антверпен і його околиці, потім іде Брюссельський промисловий центр. Автоскладальні заводи розташовані у Генті, Антверпені й Брюсселі. Велику популярність має продукція бельгійської скляної промисловості. Тут виробляють: віконне, вітринне, дзеркальне скло й кришталі. За експортом спеціальних видів скла Бельгія посідає провідне місце у світі.

Ще більшу славу Бельгії принесла алмазогранувальна промисловість. У країні розташована найбільша у світі кількість підприємств з обробки алмазів. Ця галузь виникла на базі конголезької сировини, і сьогодні Антверпен — «діамантова» столиця не тільки Бельгії, але й усієї Європи. Тут працюють близько половини світових різьбярів алмазів, що забезпечують більше ніж половину світового виробництва оброблених алмазів. У Бельгії виконуються всі операції з обробки алмазів.

Не останнє місце в економіці країни посідає переробка сільськогосподарської продукції. Особливо виділяється виробництво молочних продуктів. Так, всесвітню відомість мають бельгійське масло й шоколад.

Сільське господарство Бельгії відрізняється високою інтенсивністю, хоча його роль в економіці країни є невеликою. Провідна галузь сільського господарства — молочно-м'ясне тваринництво, на яке припадає дві третини всієї вартості сільськогосподарської продукції. У рослинництві переважають пшениця, ячмінь, цукровий буряк, картопля, овочі.

Бельгія посідає одне з провідних місць у світі за густотою залізничної мережі й внутрішніми водними шляхами. Основна частина морських перевезень здійснюється через один із найбільших морських портів світу — Антверпен.

Транзитне положення, величезна кількість історико-архітектурних пам'яток, пляжі морських курортів приваблюють багатьох туристів. Завдяки невеликим відстаням їм не важко хоча б на кілька годин завітати до головного міста Бельгії – Брюсселя.

Нідерланди — королівство «низьких земель», 41,5 тис. км² (можна порівняти з територією Хмельницької та Черкаської областей). Офіційна назва:

Королівство Нідерландів. Площа: 41,54 тис. км² . Кількість населення: 16,88 млн. осіб (2014).

Державний устрій-унітарна держава. Адміністративно-територіальний устрій: 12 провінцій.

Форма правління – Конституційна монархія з парламентською формою правління.

Інститут Президента – Інститут Президента у Нідерландах відсутній.

Глава держави: Нідерландська монархія (нід. *Nederlandse monarchie*) – форма управління незалежним королівством Нідерланди королем (або королевою) з Оранської династії. Згідно із Конституцією, вона наділена широкими повноваженнями, але фактично її влада обмежена парламентом. Законодавча влада належить Королеві та Генеральним Штатам (парламенту), який складається з двох палат: Сенату (75 депутатів) та Палати Представників (150 депутатів). Депутати Другої палати обираються за преференційною пропорційною системою на чотири роки.

Виконавча влада. Глава уряду – Прем'єр-міністр.

Судова влада – Верховний суд; Апеляційні Суди (5); Окружні суди (19).

Релігія – більшість віруючих – католики і протестанти.

Територія та географічне положення. Королівство Нідерланди — держава в Західній Європі. Часто країну йменують Голландією за назвою найвідоміших провінцій. Крім основної території у Європі, до складу держави входять частини колоніальних володінь — Нідерландські Антильські острови й острів Аруба у Вест-Індії. Із півдня й сходу Нідерланди «притиснуті» до Північного моря територіями прикордонних країн — Німеччиною і Бельгією. Країна ділиться на 12 провінцій.

Природа. Близько 40 % території розташована нижче за рівень океану, а русла річок у нижній течії нерідко піднімаються над межиріччями. На цю особливість указує й назва держави – Нідерланди, що в перекладі означає «низькі землі». Вона прийшла ще із середніх віків, коли області, розташовані вздовж узбережжя Північного моря – у пониззях річок Рейн, Маас і Шельда, – називали «приморськими низькими землями». Згодом це «ім'я» стало назвою країни — Нідерланди.

Клімат у Нідерландах морський, помірний. Завдяки західним вітрам та Атлантичному океану зима тут м'яка, середня температура січня +1...+3 °С. Літо неспекотливе, середня температура липня +16...+17 °С.

У середньому за рік випадає від 650 до 750 мм опадів, причому рідко день проходить без дощу. Часто рівнинну територію країни огортають тумани, а взимку іноді випадає сніг. Тут розташовані дельти Рейну, Маасу, Шельди.

Близько 70 % території Нідерландів – культурні ландшафти, тому більшість диких тварин витиснуто з місць проживання. Багато видів тварин перебувають під охороною в національних парках і заповідниках. Однак у країні чимало птахів, особливо водоплавних.

Країна має найбільші в Західній Європі родовища природного газу, є запаси вугілля, нафти, будівельної сировини.

Після Другої світової війни Нідерланди втратили свої найбільші колонії, а у Європі взяли активну участь в інтеграційних процесах. У 1960 р. почав діяти економічний союз Бенілюкс, спрямований на повну економічну інтеграцію трьох країн.

Населення. Густота населення країни складає 390 осіб/км². За цим показником вона посідає перше місце у Європі (не рахуючи невеликих держав). Населення поповнюється як за рахунок природного приросту — 2,5 особи на 1000 жителів, так і за рахунок міграції – 2,8 особи на 1000 жителів. За релігійним складом у північній частині Нідерландів переважають протестанти, тоді як на півдні більше католиків. Також у країні багато атеїстів, що досить незвично для західноєвропейської держави.

У національному відношенні населення порівняно однорідне. На сьогодні нідерландці складають 83 % населення, більшість має кельтське й германське коріння. Кожен десятий житель країни не європейського походження, серед них: турки, марокканці, а також вихідці із залежних країн і колишніх колоній королівства – Суринаму, Індонезії, Антильських островів. Цікаво, що в Нідерландах проживають більше ніж півмільйона іноземців, які не мають громадянства цієї держави, багато з них є біженцями. Голландці пишаються своїм лібералізмом і волелюбністю, тому проявляють традиційну терпимість стосовно іноземців.

Пріоритетними галузями є наступні 9 «топ-секторів»: креативна індустрія; високі технології; наука про життя та охорону здоров'я; сільське господарство та харчова промисловість; логістика; водна індустрія; енергетика; хімічна промисловість; садівництво і посадкові матеріали. За даними нідерландського Центру економічних і бізнес-досліджень, в даний час країна займає 5 місце в світі за обсягом експорту і 7 місце за обсягом імпорту.

Провідні нідерландські компанії (“Shell”, “Van Oord”, “Philips”, “AkzoNobel”, “DSM”, “Ahold”, “Unilever”, “Heineken” та ін.) – корпорації світового масштабу, що володіють величезним досвідом інноваційної діяльності та ведення міжнародного бізнесу. За даними звіту Європейської комісії (Європейський рейтинг інноваційного розвитку), Нідерланди займають 5 місце за рівнем інноваційного розвитку серед країн Європи.

До традиційних занять голландців належать рибальство й різьблення по дереву. Із деревини виготовляли меблі, хатнє начиння й національне взуття — клоппи (дерев'яні черевики). Із рибальством пов'язане традиційне свято — зустріч рибалок і найпоширеніша страва голландців — оселедець. Часто на столі бувають овочі, страви з картоплі й молочні продукти, у першу чергу знаменитий голландський сир.

Більш ніж третина населення проживає у двох прибережних провінціях – Північній і Південній Голландії, де розташована найбільша міська агломерація – Рандстад. За формою вона нагадує півколо, чим схожа зі своєю назвою, що в перекладі означає «кільцеве місто». Ця агломерація поліцентрична. Вона не має єдиного центру, а складається з багатьох міст, серед яких Гаага, Роттердам, Утрехт, Амстердам і Харлем.

Столиця Нідерландів – Амстердам. Це найбільше місто країни з населенням понад 1,1 млн осіб, що складає 7,1 % усіх жителів держави.

Густота населення в країні: 406 осіб/км². Етнічний склад населення: нідерландці — 80,7 %, інші європейці – 5 %, індонезійці – 2,4 %, турки – 2,2 %, марокканці – 2 %, сурінамці – 2 %, антильці – 0,8 % та інші народи – 4,8 %. Домінуюча релігія: католицизм, протестантизм.

Офіційна мова: нідерландська, фризська мова (друга офіційна, тільки в провінції Фрисландія).

Рівень урбанізації: 83 %. Найбільші міста: Амстердам (814,6 тис. осіб), Роттердам (617 тис. осіб), Гаага (502 тис. осіб), Утрехт (313 тис. осіб), Ендховен (212,3 тис. осіб), Тілбург (203,46 тис. осіб), Алмере (202 тис. осіб), Гронінген (188 тис. осіб).

Культура. Ця невелика країна зробила значний внесок в образотворче мистецтво, літературу, науку. Нідерланди подарували світу чудових мислителів (Еразм Роттердамський, Уріель Акоста) і відважних мореплавців (Абель Тасман, Віллем Баренц), що відкрили Нову Зеландію, Австралію й заснували Нью-Йорк.

Всесвітню славу країні принесли живописці. Розквіт голландського образотворчого мистецтва припадає на період 1640-1660 рр. Пануючою релігією був кальвінізм, що заохочував особисту ініціативу й прагнення до успіху. Винятковою майстерністю відзначені твори Рембрандта Харменса ван Рейна й Вінсента Ван-Гога.

Господарство. Нідерланди – невелика держава з високим рівнем життя. Завдяки вигідному географічному положенню, працьовитості й невичерпному оптимізму своїх жителів королівство «низьких земель» відоме як розвинена держава із сучасною промисловістю, великими економічними зв'язками, передовим сільським господарством.

Провідні галузі промисловості – машинобудування (електротехніка й радіоелектроніка, транспортне машинобудування), хімічна й нафтопереробна. У країні перебувають головні підрозділи багатьох всесвітньо відомих компаній, наприклад «Філіпс», «Юнілевер» і «Роял датч шелл».

Найважливіший енергоносій, сировина для хімічної промисловості й головне багатство королівства — природний газ.

Найбільша кількість підприємств різних галузей зосереджена в межах агломерації Рандстад. Так, основні потужності нафтопереробних заводів розташовані в районі Роттердама. Більш рівномірно розміщена харчова промисловість (м'ясо-молочна, переробка імпортованих какао-бобів, цукрова). Нідерланди входять до провідних експортерів молочних продуктів (сиру, масла, згущеного молока й молочного порошку).

Більше ніж половину вартості сільськогосподарської продукції дає тваринництво, особливо численним є поголів'я свиней і великої рогатої худоби. Увага приділяється не тільки племінному тваринництву, але й плодівництву, овочівництву. Країна посідає провідне місце у світі за експортом парникових овочів. Особливе місце належить квітництву — під квітами зайнято більше ніж 20 тис. га. Один із головних центрів квітництва — місто Харлем, звідки в різні

кутки Європи й за її межі вивозять квіти й цибулини тюльпанів, нарцисів, гіацинтів.

Вирощуванням квітів у країні займаються 400 років. Найголовніша Амстердам квітка — тюльпан. Щовесни в Нідерланди прибувають сотні тисяч туристів, щоб помилуватися розкішно вирощених тут квітів. Завдяки розвиненій транспортній системі й вигідному географічному положенню Нідерланди є найважливішим торговим центром Європи.

Особливе місце в транспортному комплексі не тільки Голландії, але й прикордонних країн посідає внутрішній водний транспорт. Країна використовує розвинену систему природних і штучних водних шляхів, у тому числі Рейну й Маасу, що протікають по території розвинених районів Європи. Маючи найбільший річковий флот, голландські моряки перевозять вантажі багатьох європейських країн.

Нідерланди мають великий торговельний флот, що налічує 616 суден. Велику роль відіграють порти Роттердам і Амстердам, обладнані для швидкої обробки великих партій різноманітних вантажів. Світовим чемпіоном є порт Роттердам, створений для обслуговування найбільших океанських суден, включаючи гігантські танкери. Через нього щорічно проходить приблизно 200-300 млн тонн вантажів. Порт-гігант обслуговує близько третини всього морського фрахту країн ЄС і протягом 40 років є найбільшим світовим портом. Він також лідирує за загальною площею й довжиною причалів.

Люксембург — центр «ділового» туризму с 2,6 тис. км².

Офіційна назва: Велике Герцогство Люксембург. Кількість населення: 521,7 тис. осіб. Густота населення: 209 осіб/км². Етнічний склад населення: люксембуржці – 73,1 %, португальці – 13,3 %, французи – 4,5 %, італійці – 4,3 %, німці – 2,3 %, інші європейці – 7,3 %, інші – 5,2 % .

Домінуюча релігія: католицизм. Релігійний склад: римо-католики – 87 %, інші (протестанти, іудеї, мусульмани) – 13 %. Офіційна мова: німецька, французька, люксембурзька.

Державний устрій: унітарний. Форма державного правління: парламентська монархія. Адміністративно-територіальний устрій: 3 округи. Столиця: Люксембург (104 тис. осіб). Рівень урбанізації: 85 %. Найбільші міста: Люксембург (104 тис. осіб), Еш-сюр-Альзет (28 тис. осіб), Дифферданж (17 тис. осіб), Дюделанж (15 тис. осіб), Санем (12 тис. осіб)

Королівство Люксембург — маленька держава в Західній Європі. Офіційна назва — Велике Герцогство Люксембург. Територія країни за площею в десять разів менша за такі області України, як Донецька або Луганська. На півночі й заході держава межує з Бельгією, на сході — із Німеччиною, на півдні — із Францією. Загальна довжина кордонів — 359 км.

У 1946 р. Велике герцогство ввійшло в митний союз із Нідерландами й Бельгією — Бенілюкс. Відмовившись у 1948 р. від політики нейтралітету, Люксембург став членом-засновником ЄС, членом НАТО й зараз відіграє важливу роль у європейській політиці співробітництва й інтеграції. Сучасний Люксембург — конституційна монархія. Голова держави — великий герцог. Із 1964 р. при владі перебуває великий герцог Люксембурзький Жан. Законодавча

влада здійснюється великим герцогом і парламентом — Палатою депутатів, що складається із 60 депутатів, яких обирають терміном на п'ять років.

Населення. У герцогстві Люксембург найвищий рівень життя серед держав Європи. Люксембуржці складають близько 70 % жителів країни, інші — іноземці: німці, бельгійці, італійці, португальці, французи, поляки. У Люксембурзі три державні мови — люксембурзька, французька, німецька. Причому французька мова переважає в урядових закладах, німецька — у ділових колах і пресі, а в побуті більша частина населення використовує люксембурзьку мову, що входить до західної групи німецьких мов. Жителів Люксембургу можна заслужено назвати поліглотиами: крім трьох названих мов, багато хто володіє ще й англійською. Більшість люксембуржців (97 %) за віросповіданням — католики. Усі громадяни країни користуються високими соціальними гарантіями й безкоштовним медичним обслуговуванням. Для Люксембургу характерна майже повна відсутність безробіття.

Приватну й державну освіту з 8-9-річним терміном навчання можна здобути в обов'язкових елементарних (початкових) школах, середніх школах — 6-7-річних ліцеях. Вищих навчальних закладів у країні немає, однак створені спеціальні Університетські курси (1-2 роки навчання), випускники яких можуть вступати на другий курс закордонних університетів.

Господарство. Герцогство Люксембург — високорозвинена індустріальна країна, великий фінансовий центр. За показником ВВП на душу населення країна посідає перше місце у світі. Основу економіки Люксембургу формує сфера послуг, що характерно для розвинених країн на сучасному етапі. На послуги припадає близько 83% ВВП країни. Величезне значення для Люксембургу має фінансовий сектор – він становить близько 28% ВВП, і сьогодні Люксембург є одним з найбільших фінансових центрів світу. Люксембург має високу залежність від імпорту енергії та енергоносіїв. Країна повністю імпортує енергоносії для промисловості, такі як кам'яне вугілля, нафта, природний газ. Одним із доказів високого ступеня залученості економіки Люксембургу в світове господарство є той факт, що близько 80% товарів і послуг, вироблених в країні, призначені для експорту. Як фактори, що сприяють цьому, можна назвати вигідне географічне положення, політичну і соціальну стабільність, високорозвинену інфраструктуру, податковий режим та ін. Велике Герцогство займає перше місце в Європі і друге в світі (після США) за кількістю інвестиційних фондів, що знаходяться в країні. За кількістю приватних банків Люксембург також займає лідируючу позицію в Європі.

Основу промисловості складає чорна металургія. За виплавною сталлю з розрахунку на душу населення Люксембург посідає перше місце у світі. З інших галузей найбільш розвинені хімічна (шлакові добрива), харчова, машинобудування, виробництво скла й алюмінію. Сільське господарство є високо механізованим і високорентабельним. Воно засноване на родинних фермах. Основними галузями є м'ясо-молочне тваринництво й зерново-кормове рослинництво. Країна також славиться своїми мозельськими винами.

Люксембург — важливий фінансовий центр Західної Європи, у країні більше ніж 200 банків, включаючи Європейський інвестиційний банк —

міжурядову кредитну організацію ЄС, де зосереджено близько 10 % активів усього євровалютного ринку. Низькі податки стимулюють розміщення численних відділень іноземних банків на території держави.

Люксембург також є центром так званого «ділового» туризму. У столиці розташовані інститути ЄС, Європейський суд і секретаріат Європейського парламенту. Ці організації й численні банки є центрами ділової активності Європи.

У цілому, на розвиток даних країн, особливо на їх економічне становище, вплинули такі детермінанти:

- уповільнення зростання світової економіки, зокрема, внаслідок уповільнення темпів зростання країн, що розвиваються;
- ефекти від реформи європейського фінансового сектора;
- складна ситуація в європейській економіці (приплив мігрантів із Африки та Азії, зниження ролі європейських країн у світовому ВВП тощо).

Акцентуючи увагу на економічних аспектах розвитку країн Бенілюксу, доречно проаналізувати ВВП. ВВП по секторах економіки розподіляється наступним чином:

- Бельгія: сфера послуг – 73,0%, промисловість – 25,7%, сільське господарство – 1,3%;
- Нідерланди: сфера послуг – 70,4%, промисловість – 26,3%, сільське господарство – 3,3%;
- Люксембург: сфера послуг – 83,1%, промисловість – 16,3%, сільське господарство – 0,5%.

Досліджуючи структуру ВВП за видатками, варто відзначити, що Нідерланди і Люксембург витрачають найбільше коштів на охорону здоров'я своїх громадян серед країн ЄС.

Тема 2.3. Спільне й відмінне в економіках південно-європейських країн: Італії, Іспанії, Португалії, Греції.

1. Характеристика регіону Південна Європа
2. Історія й особливості розвитку Італії, Іспанії, Португалії, Греції.

1. Характеристика регіону Південна Європа

До Південної Європи належать 10 країн і 1 залежна територія – Гібралтар (володіння Великої Британії). Особливість регіону – розташування тут найменшої за площею держави міста Ватикан, територія якого становить 44 га, і найдавнішої республіки світу — Сан-Марино.

Майже 10 % площі регіону припадає на острови у Середземному морі і Атлантиці: Сицилія, Сардинія, Крит, Кіпр, Мальта, Мадейра, Балеарські, Азорські, Канарські острови тощо.

Середземноморська природа, вплив моря зумовили наявність у господарстві регіону, традиціях і культурі народів багатьох спільних рис. Південна Європа – один із регіонів формування людського суспільства, надбання її народів справили величезний вплив на розвиток світової культури. Цілком справедливо її називають «колискою європейської цивілізації».

Стосується це насамперед Греції та Італії, де сформувалися античні високорозвинуті держави: Стародавня Греція (з середини 2 тисячоліття до н.е., розквіт – 5-4 століття до н.е.) і Стародавній Рим (з середини 8 століття до н.е., розквіт – перші століття нашої ери).

Важливою особливістю країн Південної Європи, які розташовані на півостровах і островах Середземного моря, є те, що всі вони знаходяться на головних морських шляхах із Європи до Азії, Африки й Австралії, а Іспанія і Португалія – до Північної та Південної Америки. Все це ще з часів великих географічних відкриттів позначилося на розвитку регіону, життя країн якого тісно пов'язане з морем. Не менш суттєвим є і те, що регіон знаходиться між Середньою Європою та арабськими країнами Північної Африки, які мають багатосторонні зв'язки з Європою. Колишні метрополії Португалія, Італія та Іспанія дотепер зберігають вплив на деякі країни Африки. У післявоєнні роки до початку 21 століття спостерігалась масова міграція у країни Південної Європи. Всі країни (окрім Ватикана) входять до ООН, ОЕСР, а найбільші — члени НАТО та Європейського Союзу, Мальта – член Співдружності націй, очолюваної Великою Британією.

Природно-рекреаційні ресурси надзвичайно багаті. Це теплі моря, багатокілометрові піщані пляжі, пишна рослинність, мальовничі ландшафти, чисельні морські, гірські курорти, а також місцевості, сприятливі для альпінізму і гірськолижного спорту тощо. У регіоні розташовано 14 національних парків.

Унікальний природно-ресурсний потенціал регіону сприяв значному розвитку аграрного сектору та туристично-рекреаційної діяльності в його країнах.

Традиційно для Південної Європи характерна висока народжуваність, але природній приріст населення невеликий. Більшість населення належить до європейської раси. Склад населення в країнах регіону переважно однорідний. Високі показники мононаціональності характерні для Португалії (99,5% – португальці), Італії та Греції (по 98% італійців і греків відповідно), і лише в Іспанії значна питома вага (майже 30%) національних меншин.

У Південній Європі знаходиться духовний і адміністративний центр Римської католицької церкви – Ватикан, який існує з 4 ст. Більшість населення християни. Християнство представлене двома гілками:

- католицизмом (захід і центр регіону);
- православ'ям (схід регіону, Греція).

Населення розміщено нерівномірно. Найбільша густина – в родючих долинах і приморських низовинах, найменша – у горах (Альпи, Піреней), становить на деяких територіях до 1 особи/км².

Країни регіону дотепер відстають економічно від високорозвинутих держав Європи. Хоча Португалія, Іспанія, Греція та Італія входять до ЄС, але всі вони, крім Італії, за багатьма соціально-економічними показниками відстають від лідерів. Значною мірою це спричинено історичними особливостями їх розвитку. Перед усім тим, що впродовж 20 ст. Тут існували військові режимита диктатури. Позначилася й певна економічна "закритість"

країн від зовнішньоекономічного простору. Зумовлена вона була економічною політикою урядів, спрямованою на значну самоізоляцію, а також дією економічних санкцій міжнародного співтовариства, які значно обмежували міжнародну економічну діяльність.

Із середини 70-х – початку 80-х років 20 ст. країни Південної Європи, обравши шлях демократичного розвитку, почали здійснювати економічні реформи, спрямовані на розширення ринкових засад функціонування економіки. Прийняття Португалії, Іспанії, Греції до ЄС відкрило нові перспективи їх суспільно-економічного розвитку. В середині 80-х років ці країни мали найвищі в Європі темпи економічного зростання (на рівні 5%).

2. Історія й особливості розвитку Італії, Іспанії, Португалії, Греції.

Італія. Офіційна назва – Республіка Італія. Столиця – Рим (близько 3 млн осіб). Площа – 301 тис. км² (70-те місце у світі). Населення 57,5 млн осіб (22-ге місце). Державна мова – італійська. Грошова одиниця – євро.

Італія – країна Середземномор'я, його центральної частини. Вона розміщена на своєрідному за формою Апеннінському півострові і великих островах Сицилія й Сардинія. Лише близько 20 % її кордонів пролягають суходолом. У високогір'ї Альп вона межує з Австрією та Швейцарією, а також з Францією й Словенією. На заході Італію омивають Лігурійське та Тирренське моря, на півдні — Іонічне, на сході — Адріатичне. В цілому географічне положення сприяє розвитку співробітництва не лише з країнами Європи та Африки, а й басейну Індійського океану через Суецький канал.

Історія виникнення та розвитку. Приблизно 1000 р. до н.е. центральну частину Апеннінського півострова заселяли знамениті етруски. Потім римляни завоювали всю сучасну територію Італії, яка стала основою подальшого формування Римської імперії. У V ст. н.е. під ударами германців вона розпалася. Виникло декілька королівств лангобардів і франків. У середні віки розквітли міські комуни Венеції, Флоренції, Парми, Верони та ін. Південь Італії в цей час захоплювали сарацини, нормани, французи тощо. Ще пізніше за владу над Італією конкурували французи, іспанці та австрійці. У 1861 р. в одну державу об'єдналися Північна, Центральна та Південна Італія. У Першій світовій війні Італія брала участь на боці Антанти, у Другій — на боці Німеччини. Після війни відбувався швидкий економічний розвиток.

Державний устрій і форма правління. Італія є парламентською республікою. Глава держави – президент з незначними повноваженнями, який обирається терміном на 7 років. На 5 років обирається парламент, якому належить законодавча влада. Він складається з двох палат: палати депутатів (630 осіб) і сенату (922 сенатори). Виконавча влада зосереджена в руках уряду (рада міністрів) і його голови. Країна поділяється на 20 регіонів, які, в свою чергу, складаються з 94 провінцій.

Мінерально-сировинні ресурси незначні. Дуже мало важливих для країни енергоносіїв – нафти, природного газу, кам'яного вугілля. Є обмежені запаси руд кольорових металів. Серед будівельних матеріалів виділяється всесвітньо відомий каррарський мармур. Недостатність водних, лісових, ґрунтових та

мінеральних ресурсів компенсується багатими природними рекреаційними ресурсами.

Населення. За чисельністю населення Італія посідає четверте місце в Європі після Німеччини, Франції та Великої Британії. Середня густота населення перевищує 190 осіб на 1 км². Населення по території розміщено дуже нерівномірно. В гірських районах та на острові Сардинія воно коливається від 40 до 70 осіб, а в промислових районах Ломбардії і навколо Неаполя досягає 1000 осіб на 1 км². Природний приріст населення від'ємний (більше помирає, ніж народжується). Відбувається старіння нації. Тривалість життя чоловіків перевищила 75 років, а жінок — 81 рік. Частка міських жителів становить 67 %.

Крім столиці Риму містами-мільйонерами є Мілан і Неаполь. Італія мононаціональна держава. Майже 95 % її населення становлять італійці. В північних прикордонних районах живуть австрійці, словенці, французи. У великих містах немало іммігрантів, особливо албанців.

Господарство. Італія – одна з найпотужніших в економічному сенсі постіндустріальних держав Європи і світу в цілому. Структура італійської економіки така: сфера послуг – 61 % ВВП, промисловість – 36, сільське господарство – 3%. Серед галузей промисловості найрозвинутіше машинобудування, харчова, хімічна, легка, металургійна. На привізній сировині працюють хімічні, нафтохімічні та металургійні підприємства, які розміщуються в портах. У Сардинії переважно виплавляють кольорові метали. Власні енергоресурси забезпечують лише 20 % потреб країни.

Металургійна і значною мірою хімічна промисловість працюють на забезпечення потреб багатогалузевого машинобудування. Воно виробляє автомобілі, де домінує відомий концерн "ФІАТ" (Турін, Мілан, Неаполь). Італія також спеціалізується в Європі на випуску мотоциклів, моторолерів і велосипедів. Надзвичайно потужний військово-промисловий комплекс випускає все: від танків і ракет до стрілецької зброї. Розвинуте виробництво обчислювальної техніки, електронного обладнання і роботів.

У центрі Італії розвинута текстильна індустрія. Італія, як і Франція, є одним із осередків високої моди. Біля Мілана діє одним із найбільших центрів з виробництва взуття. Розвинута харчова промисловість. Італійські макарони та піцца відомі всім. Італія посідає перше місце у світі з виробництва вина.

У сільському господарстві на відміну від інших розвинених країн Заходу переважає рослинництво (58 %). Італія займає перше місце у світі з вирощування оливок, шосте з вирощування цитрусових, входить до першої десятки країн за валовими зборами пшениці, кукурудзи, овочів.

У невеликій за площею Італії головна роль належить автомобільному транспорту. Він перевозить до 90 % пасажирів і 80 % вантажів. У зовнішніх перевезеннях поза конкуренцією морський транспорт. Італія володіє понад 1500 кораблями і великими міжнародними портами (Генуя, Трієст, Неаполь).

Важливою галуззю економіки є туризм. Щороку країну відвідують понад 50 млн іноземних туристів. Ця галузь приносить Італії від 5 до 10 млрд дол.

Італія має давню і значну культурну спадщину, яка бере свій початок від етрусків і римлян. Історико-культурна спадщина Стародавнього Риму й епохи

Відродження найбільша у світі. Болонський університет найстаріший у Європі. В списку ЮНЕСКО — 19 об'єктів. Архітектурні пам'ятники, скульптури, музеї, театри мають світове значення. Обов'язковою є восьмирічна освіта. На 100 тис. осіб припадає 2795 студентів.

Безробіття сягає 12 % економічно активного населення.

Через місяць після того як Італія визнала незалежну Україну (28 грудня 1991 р.), було встановлено дипломатичні відносини між нашими країнами. Зовнішньоторговельний оборот між Італією та Україною в останні роки досягав 800 млн дол. США. Обсяги імпорту й експорту практично однакові.

Іспанія. Офіційна назва – Королівство Іспанія. Площа – 505 990 км². Населення – 40,4 млн осіб. Столиця – Мадрид 2,9 млн осіб. Інші великі міста: Барселона (1497 тис. осіб), Валенсія (741,9 тис. осіб), Севілья (704,5 тис. осіб), Сарагоса (607 тис. осіб), Малага (539,3 тис. осіб).

Державне свято 12 жовтня – День Іспанської Нації. Державна мова – іспанська. Грошова одиниця – євро.

Державний устрій та форма правління. Іспанія – парламентська монархія. Конституція схвалена національним референдумом 6 грудня 1978 р. і набрала чинності 29 грудня 1978 р., 13 змінами, внесеними у 1992 р.

Економічно розвинена держава. Член ООН, НАТО, ЄС. Відповідно до Конституції 1978 р., главою держави є король, який має лише символічну владу. Столицею держави є Мадрид, де знаходиться Король та Уряд країни. Тут також розташовані законодавчі органи (Сенат та Конгрес Депутатів) та органи судової влади.

Законодавчу владу здійснюють Генеральні кортеси (парламент), які розробляють і приймають закони, що підлягають затвердженню королем, контролюють діяльність уряду. Кортеси складаються з двох палат: Конгресу депутатів і Сенату.

Виконавчу владу здійснює уряд на чолі з головою уряду. Голова уряду призначається королем після консультацій з політичними партіями і головами обох палат парламенту, потім кандидатура голови має бути схвалена абсолютною більшістю голосів конгресу депутатів. Голова уряду має практично президентські повноваження. Члени уряду, які є одночасно і депутатами, можуть суміщати свою діяльність на обох посадах. Керівник уряду - прем'єр-міністр.

В адміністративному відношенні країна складається з 19 автономних областей з власним представництвом та парламентом, які поділяються на 50 провінцій.

Вищий консультативний орган уряду – Державна рада, яка складається з 29 членів. Найвищий судовий орган – Генеральна рада судової влади, якою керує голова Верховного суду, складається з 20 членів, яких призначає король на 5 років.

Іспанія розташована на південному заході Європи, на Піренейському (Іберійському) півострові. Окрім континентальної складової Іспанія охоплює Балеарські острови - Майорка, Менорка й Ібіса у Середземному морі, Канарські острови, що складаються із семи островів і декількох острівців в Атлантичному

океані, на південному сході півострова навпроти узбережжя Марокко. В Північній Африці до складу Іспанії входять міста Сеута і Мелілья. Іспанія займає третє місце в Європі за площею території і п'яте за кількістю населення. На півночі межує з Францією (650 км) й Андоррою (63,7 км), на південному заході з Португалією (1232 км).

Береги омиваються Середземним морем (берегова лінія – 1670 км) на сході, від Піренеїв до Гібралтару, і Атлантичним океаном (берегова лінія – 1367 км) на західному узбережжі – від Гібралтару до Галіції, а на півночі – Кантабрійським морем. Площа країни – 505 990 км² (50 місце серед держав світу). Протяжність з півночі на південь – 880 км, з заходу на схід – 1040 км. Значну частину території країни займають плоскогір'ями і гори, біля яких розташовуються рівнини і низовини. Піренейські гори, що простягаються майже на 435 км. від Біскайської затоки до Середземного моря, є природною межею між Іспанією і Францією. Найголовнішою топографічною межею Іспанії є значне, майже позбавлене рослинності центральне плато Месета, що знаходиться на висоті близько 610 м над рівнем моря.

Населення Іспанії складає 40,4 млн осіб. За межами країни проживає більш як 2,7 мільйонів іспанців, в основному в країнах Південної і Північної Америки. Середня щільність населення Іспанії – 79,3 особи/ км², трохи вища ніж у Греції, і значно нижча від показників інших частин Європи. Найбільша щільність населення зареєстрована в районі Мадрида (605 осіб/ км²), на Канарських островах, у Каталонії, на Балеарських островах і у Валенсіанському Співтоваристві (200 - 100 осіб/ км²); найнижча – в Кастилії-ла-Манчі, Арагоні, Кастилії і Леоні, де становить менше ніж 30 осіб/ км². Народжуваність складає 10,1 %, смертність – 9,7 %, природний приріст – 0,4 %. Іспанія визнана єдиною нацією, сформованою на основі різних етнічних груп, основними з яких є кастилійці (72,3 %), каталонці (16,3 %), галісійці (8,1 %), баски (2,3 %) та ін.

Офіційна мова Іспанії – іспанська. Іспанська мова вивчається в школах і використовується як розмовна населенням на всій території країни. Однак у ряді областей поширені місцеві мови: баскська, галісійська, каталонська, валенсійська. Загалом 35% населення країни використовує місцеві мови і діалекти. Багатою є література, написана місцевими мовами. Після встановлення тоталітарного режиму в 1939 р. всі регіональні мови були заборонені, а в 1975 р. знову легалізовані.

Близько 96 % іспанців - римо-католики, невелика кількість протестантів, 450 тис. мусульман і приблизно 15 тис. іудаїстів. Міське населення складає 77%.

Сучасна промисловість Іспанії є високорозвиненою, що забезпечує головні потреби населення країни, та експорт держави. Основу енергетики Іспанії становить імпортна нафта. Нафтопереробка, як правило, здійснюється в портових містах, її річна потужність становить понад 60 млн т сирової нафти. Власний видобуток вугілля (кам'яного і бурого) забезпечує лише 1/5 енергетичних потреб, частка невеликих ГЕС і кількох АЕС співвідносяться, як 1/6.

За обсягом продукції обробної промисловості Іспанія посідає в світі досить вагоме місце, вона входить до групи перших 15 промислових країн. У Західній Європі за цим показником вона поступається тільки Німеччині, Франції, Великобританії та Італії, хоча істотно відстає від них, особливо в розрахунку на душу населення. За структурою обробна промисловість Іспанії досить різноманітна, але переважають традиційні трудові галузі.

В країні виплавляють чорні і кольорові метали (виплавка сталі – 13 млн т). Значного розвитку набули нафтохімія, яка тісно пов'язана з нафтопереробкою, а також промисловість будівельних матеріалів, деревообробна і паперова. Важливу роль останнім часом стали відігравати металообробка і машинобудування. Нове для Іспанії виробництво – автомобілебудування – розвивається з 60 - 70 рр. ХХ ст. Воно представлене філіалами західноєвропейських та американських автомобільних концернів. Випуск автомобілів становить 1,7 млн. Машинобудівні заводи країни випускають також промислове обладнання, трактори і сільськогосподарські машини, електро- і електронну техніку, судна.

Сільське господарство залишається дотаційною галуззю іспанської економіки, малопродуктивна і переважно екстенсивна. Орні землі займають 2/5 території, а 1/3 зайнята пасовищами. Важливу роль відіграє штучне зрошення (3,7 млн га – перше місце в Західній Європі), яке використовується з періоду Стародавнього Риму і, особливо, під час панування арабів.

Головною галуззю є землеробство. Вирощують зернові (ячмінь, пшениця, кукурудза, рис), бобові, картоплю, цукрові буряки, бавовник, тютюн, а також овочі та фрукти помірних і субтропічних широт. Особливе місце в світі Іспанія посідає як виробник винограду, оливок і цитрусових (апельсини, мандарини і лимони). За збором винограду, виробництвом вина та його експортом країна поступається в Середземномор'ї лише Італії та Франції, вино відіграє виняткову роль в житті і традиціях населення. За обсягом збору цитрусових та їх експортом Іспанія посідає перше місце в Середземномор'ї, а за вирощуванням оливок, виробництвом і експортом оливкової олії – перше місце в світі. Головний район цитрусових та оливок – середземноморське узбережжя й Андалузька рівнина. Вирощування винограду розповсюджене охоплює також південну частину Месети й Арагонську рівнину.

Тваринництво в Іспанії розвивається в складних умовах. Тільки у північній вологій частині природні кормові угіддя дозволяють утримувати велику рогату худобу. Пасовища посушливої Месети придатні для розведення овець та кіз. Саме в умовах Месети була виведена порода знаменитих кастильських мериносів, які пізніше стали основою тонкорунного вівчарства в посушливих степах Австралії та Південної Африки. Інтенсифікація тваринництва здійснюється шляхом розширення свинарства і птахівництва. Окреме місце займає вирощування спеціальних биків для кориди.

Іспанія має розгалужену, високоякісну транспортну систему, насамперед мережу автошляхів з твердим покриттям, значення залізниць дещо менше. Досить розвиненими стали авіаційний і морський транспорт. Найбільші аеропорти знаходяться в Мадриді та Барселоні, провідними морськими портами

є Барселона, Більбао і Альхесірас. Іспанія традиційно має широкі водні зв'язки з іспаномовними країнами Латинської Америки. Сьогодні їх доповнили повітряні.

Баланс зовнішньої торгівлі Іспанії зводиться з дефіцитом. У значній мірі він покривається доходами від іноземного туризму. Найбільший експорт за вартістю – автомобілі. Окрім автомобілів, в експорті суттєве значення має сталь і сталеві вироби, текстиль та текстильні вироби, цитрусові, оливки й оливкова олія, вина. В імпорті на першому місці нафта і нафтопродукти. Імпортують також кукурудзу і соєві боби, обладнання і продукцію хімії. Головними торговими партнерами Іспанії є Німеччина, Франція та інші країни Західної Європи, а також Мексика, США, Саудівська Аравія та Японія.

Португалія. Площа – 92 365 км² Населення – 10,6 млн осіб. Столиця – Лісабон (678 тис. осіб). Населення складає 10,6 млн осіб (74 місце у світі).

Державне свято 10 червня – День Португалії. Державна мова – португальська. Грошова одиниця – євро. Португалія – офіційна назва Португальська Республіка.

Державний устрій та форма правління. Португалія – парламентська республіка. Глава держави – президент. Керівник уряду – прем'єр-міністр.

Законодавчу владу має однопалатний парламент (Асамблея Республіки). Термін повноважень парламенту – чотири роки. Загальна кількість депутатів – 230. В адміністративному відношенні країна поділена на 22 округи та 2 автономні області: острови Мадейра та Азорські.

Розташована на південному заході Європи, на Піренейському півострові; включає Азорські острови та архіпелаг Мадейра в Атлантичному океані. Назва країни походить від найменування римського поселення Портус Калі в гирлі р. Дору. Португалія на півночі та сході межує лише з Іспанією – 1232 км. На заході і півдні омивається Атлантичним океаном, берегова лінія складає 832 км. Острови Мадейра та Азорські – автономні регіони країни. Відстань від континентальної частини країни до Азорських островів – 1500 км., до Мадейри – 650 км. Залежна заморська територія – Макао в Східній Азії неподалік Гонконгу, 20 грудня 1999 року офіційно повернена Китаю, але протягом 50 років зберігатиме статус особливого регіону з власним урядом, законодавством та економікою.

Протяжність території з півночі на південь - 563 км, з заходу на схід – 201 км.

Португалія - держава середнього економічного розвитку. Член ООН, НАТО, ЄС, ОЕСР.

Після революції 1910 долі конституційну монархію Португалії було проголошено республікою. У 1932 році міністр економіки Антоніо Салазар здійснив державний переворот і встановлює в країні профашистську диктатуру. До 1974 року в країні панує диктатура Салазара. Встановлений жорсткий порядок рятує економіку країни, але призводить до повної ізоляції Португалії від Європи і всього світу.

25 квітня 1974 році в країні відбулася революція "червоних гвоздик", в результаті якої скинуто півстолітню диктатуру Салазара. Португалія дає

незалежність своїм Африканським колоніям і втрачає свою колонію в Азії внаслідок вторгнення Індонезії (Португальський Тімор).

1 січня 1986 року Португалію прийнято в Європейський Союз, цього ж року Маріо Суареш був обраний першим за 60 років цивільним президентом. У 1999 році повернено незалежність останній з колоній (Макао).

Після вступу в ЄС, у основному завдяки субсидіям, економіка Португалії розвивається досить швидко. Будуються сучасні дороги та автомагістралі, здійснюється планомірне оновлення житлового фонду. З 1 січня 2002 року країна ввійшла в зону єдиної європейської валюти – євро.

Населення Португалії в національному відношенні виключно однорідне: 99,1 % – португальці, англійці (0,1 %), іспанці (0,1 %), американці (0,1 %). Віросповідання: католики (94,5 %), протестанти (0,6 %), євреї (0,1 %), мусульмани (0,1 %), невіруючі (3,8 %). Щільність населення 111,8 осіб/км².

Три чверті всіх виробничих потужностей Португалії зосереджені в двох промислових районах: Лісабон-Сетубал на півдні і Порто-Брага-Авейру на півночі країни. У районі Лісабон-Сетубаль діють підприємства нафтопереробної, хімічної, сталеливарної, автомобілебудівної, електронної, целюлозно-паперової, харчової промисловості, з виробництва будматеріалів. На півночі переважає легка промисловість: Порто виробляє текстиль, взуття, меблі, вино, Авейру – целюлозно-паперові вироби і вироби з дерева, Брага - одяг, електроніку, споживчі товари. Третя промислова область розташована за 140 км. на південь від Лісабона в місті-порту Синіше – тут зосереджені паливні електростанції.

Після вступу країни в ЄС ситуація в національній промисловості змінилася. Державі належать підприємства гірничовидобувної і важкої індустрії, приватному капіталу – підприємства легкої промисловості, філіали транснаціональних корпорацій – підприємства з високим рівнем нових технологій: електроніка, автомобілебудування, фармацевтична промисловість.

Третина Португалії вкрита лісами. Більшість лісів – пробкові, евкаліптові і соснові дерева. Довга берегова лінія Португалії і багатство рибних ресурсів біля прибережних вод сприяли розвитку рибальства. Промисловість Португалії значною мірою залежить від імпорту нафти і нафтопродуктів. Вугілля, виробництво якого збільшилося з середини 1980-х років, йде на електростанції. Третину електроенергії, яка виробляється в Португалії, отримують на гідроелектростанціях.

Ведеться комерційний видобуток вольфраму, олова, хрому, причому вольфрам у значних обсягах експортується. Вугілля, що видобувається в Монкорво, постачається на сталеливарний завод. Видобуток міді здійснюється в Невескорво.

Головні сільськогосподарські культури: пшениця, ячмінь, кукурудза, рис, картопля, виноград, маслини, томати. Португалія – провідний експортер вин і томатної пасти. Доходи, отримані від продажу цих продуктів на світових ринках, відшкодовують вартість імпортованого м'яса і пшениці. Залізничне сполучення розвинене непогано, але порівняно з іншими країнами Європи кількість ліній обмежена.

Греція або Еллада, Третя Грецька Республіка, офіційна назва — Грецька Республіка — суверенна європейська держава на півдні Балканського півострова та численних островах грецького архіпелагу. Населення: 10,7 млн осіб (73 місце у світі). Столиця і найбільше місто — Афіни. Сучасна Греція — спадкоємиця культури Стародавньої Греції і вважається колискою західної цивілізації, батьківщиною світової демократії, західної філософії, основних принципів фізико-математичних наук, мистецтва театру та Олімпійських ігор сучасності. Грецька мова має найдовшу історію серед усіх мов індоєвропейської групи, адже нараховує 34 століття тільки писемного періоду. На основі грецької абетки виникли латиниця та кирилиця.

Греція є унітарною парламентською республікою і розвиненою країною з розвиненою економікою з високим рівнем доходу, високою якістю життя та дуже високим рівнем життя. Її економіка є найбільшою на Балканах, де вона є важливим регіональним інвестором.

Будучи членом-засновником Організації Об'єднаних Націй, Греція була десятим членом Європейської Спільноти (попередника Європейського Союзу) і входить до Єврозони з 2001 року. Греція також є членом багатьох інших міжнародних установ, включаючи Раду Європи, Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світову організацію торгівлі (СОТ), Організацію Безпека та співробітництво в Європі (ОБСЄ) та Франкофонію.

Багата культурна спадщина, вигідне географічне розташування роблять Грецію однією з найбільш відвідуваних країн світу. Вона приваблює туристів одночасно рекреаційними курортами, різнобічним історико-культурним туризмом та паломництвом до святинь всього християнського світу. Багата історична спадщина країни частково відображена на її 18 об'єктах Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Держава займає південь Балканського півострова і прилеглі острови в акваторії Егейського моря. Територія країни простягається з півночі на південь на 590 км, а із заходу на схід — на 555 км. На північному заході межує з Албанією (спільний кордон — 247 км); на півночі — з Північною Македонією (256 км) і Болгарією (493 км); на північному сході — з Туреччиною (203 км). Загальна протяжність кордонів Греції — 1 228 км. На заході омивається водами Іонічного моря, на півдні — Середземного, на сході — Егейського морів Атлантичного океану. Загальна довжина берегової лінії — 15 021 км.

Адміністративно Греція поділяється на 13 периферій, 9 з них розташовані на материковій частині, решта 3 — острівні.

Греція за формою правління є парламентською республікою, глава держави — президент, який обирається парламентом на п'ятирічний термін. Державний устрій — унітарна держава. Чинна Конституція Греції прийнята п'ятим скликанням Грецького парламенту 1975 року після падіння режиму військової хунти 1967—1974 років. Двічі положення Конституції переглядалися 1986 та 2001 року. Конституцією Греції, що складається зі 120 статей, передбачено поділ влади на виконавчу, законодавчу та судову гілки і надано широкі гарантії (змiнами 2001 року) громадянських свобод та соціальних прав.

Виконавча влада здійснюється Президентом Республіки та Кабінетом Міністрів Греції. Поправками до Конституції, внесеними 1986 року обов'язки та права Президента значно обмежені. Зараз влада Президента номінальна, він здебільшого виконує функції представництва держави на міжнародній арені.

Повнота політичної влади в Греції належить прем'єр-міністру країни. Прем'єр-міністром Греції, тобто головою уряду, стає лідер політичної партії, що перемогла на парламентських виборах. Формально кандидатуру прем'єр-міністра подає Президент Республіки та затверджує її, також Президент призначає на посади та звільняє від обов'язків членів Кабінету Міністрів Греції.

За конституцією держави уся законодавча влада належить однопалатному парламенту, депутати якого обираються на 4 роки прямим загальним голосуванням. Президент Республіки має право розпустити парламент раніше закінчення терміну дії парламенту за пропозицією Кабінету Міністрів, якщо таке рішення пов'язане з національним питанням виняткової важливості. Усі постанови, які приймає парламент, має підписати Президент Республіки, аби вони набрали чинності.

Судова система Греції незалежна від виконавчої та законодавчої влади і складається з трьох верховних судів: Касаційного суду, Державної Ради і Палати аудиторів. До судової системи держави також входять громадські суди, які розглядають цивільні та кримінальні справи, та адміністративні суди, судді яких вирішують суперечки між громадянами та адміністративними органами Греції.

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ЄС, ОБСЄ, НАТО, Міждержавна організація економічного співробітництва і розвитку, Організація чорноморського економічного співробітництва.

Греція складається з материкової (області Аттика, Пелопоннес, Центральна Греція, Фессалія, Епір, Македонія та Фракія) та острівної частин, загальною площею 131 990 км². На островах мешкає близько 20 % всього населення Греції, їх близько 2 тисяч, проте населених — близько 160. Найбільші острови Греції — Крит, Евбея, Керкіра та Родос.

Чотири п'ятих території країни займають гори та пагорби, через що Греція вважається третьою серед найбільш гористих країн Європи, після Норвегії та Албанії. Гора Олімп із піком Мітікос висотою 2 917 м — найвища в Греції. Завдяки легендарному пантеону давньогрецьких олімпійських богів вона сьогодні є одним з найпопулярніших маршрутів як для альпіністів, так і для туристів.

Ґрунтовно-кліматичні умови більшості областей Греції сприятливі для виноградарства, однак у багатьох районах ґрунти піддаються інтенсивним ерозійним процесам.

Рослинність Греції різноманітна (зафіксовано близько 5500 видів рослин), особливо багата на унікальні, ендемічні види. Вражає безліч диких квітів, особливо навесні, коли всі схили вкриті різнобарвним килимом. Найціннішим деревом для всього Середземномор'я є олива, з плодів якої виготовляють оливкову олію. Поширені багатовікові платани і кипариси.

У минулому територія Греції була густо залісненою, однак більшу частину цих лісів люди знищили ще на початку античності. Сучасна лісистість становить близько 15 %.

В останні роки аномально спекотні літні сезони супроводжуються лісовими пожежами, що завдали значної шкоди не тільки рослинності, але й екосистемам в цілому.

Лекція №5

Тема 2.5. Країни-представники Північної Європи та їх особливості розвитку

1. Загальна характеристика регіону.
2. Основні соціально-економічні фактори Швеції, Норвегії, Данії, Ісландії, Фінляндії.

1. Загальна характеристика регіону.

До регіону Північна Європа належать 5 країн (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), а також автономні території Данії – Фарерські Острови та острів Гренландія.

Північна Європа має вигідне економіко-географічне положення, яке визначається такими рисами:

- межування країн регіону із Західною та Східною Європою;
- вихід до морів Атлантичного океану: Балтійського, Північного, Норвезького та двох морів Північного Льодовитого океану – Гренландського та Баренцева;
- розташування на перетині важливих морських і авіаційних магістралей з Європи в Північну Америку;
- сухопутне сусідство з Росією, що дає перспективу тісних економічних контактів і величезний ринок збуту, а також морське сусідство з країнами Прибалтики, що впливає на їх політичну й економічну ситуацію;
- сусідство на південних кордонах із високорозвинутими країнами ЄС (три країни регіону входять до ЄС – Данія, Швеція, Фінляндія).

В історичному розвитку, географічному положенні, мові та культурі народів країн Північної Європи багато схожих рис. Всі країни є членами ООН.

Найхарактернішою особливістю географічного положення країн Північної Європи є їх розташування поблизу моря, яке значною мірою вплинуло і на природу, і на господарство регіону.

Геологічна будова країн представлена Балтійським кристалічним щитом і Скандинавськими горами. Довжина гір – 1700 км, ширина – 600 км, висота – до 2469. Західні схили круто обриваються до Норвезького моря. Площа сучасного зледеніння – майже 5000 км². В Ісландії одна з найактивніших вулканічних зон, в якій знаходиться 200 вулканів, у тому числі 26 діючих, лавові поля, гарячі джерела – гейзери.

Клімат західних районів регіону м'який морський, східних – більш континентальний. Середні температури літніх місяців від +11С в Ісландії до

+17С в Данії, Швеції, Фінляндії. Середня температура січня – приблизно 0...-1С.

Скандинавські країни і Фінляндія густо помережані короткими повноводними і порожистими річками, на ріках і озерах багато водоспадів. На сході регіону - велика кількість озер льодовикового походження. У Фінляндії їх нараховано до 60 тис. (10% площі країни), тому її називають “країною озер”. Майже третину становлять болота.

Біля берегів Норвегії, Швеції, Данії дуже багато островів. Завдяки проходженню теплої Північно-Атлантичної течії сусідні моря (за винятком Балтійського) не замерзають.

Паливних *корисних копалин* регіон не має. Виняток – шельф Північного моря біля узбережжя Норвегії, де у 60-70-х роках 20 століття відкрито родовища нафти й газу. Фінляндія має значні запаси торфу. Швеція належить до найзабезпеченіших власною урановою сировиною країн Європи.

Кристалічні породи Балтійського щита багаті на залізну руду (Швеція, Фінляндія).

Гірські ріки є джерелом гідроенергетичних ресурсів, якими найбільше забезпечені Норвегія і Швеція (перші місця в Європі). Головним джерелом енергії в Ісландії є виходи гарячих термальних вод.

Величезним багатством, яке називають “зеленим золотом”, є ліс. Тут зосереджено понад 70% хвойних лісів всієї Європи без країн СНД. Показник лісистості значно коливається в різних країнах: від 1% в Ісландії, 12 – в Данії, до 31 – у Норвегії, 68 – у Швеції і 77% у Фінляндії (максимальний показник у Європі).

Природно-рекреаційні ресурси дуже своєрідні, особливо в Ісландії – країні гейзерів і діючих вулканів, розташованій біля полярного кола. Великих територій майже не торкнулася діяльність людини. Унікальні за своєю своєрідністю Скандинавські гори, фіорди Норвегії, шхери Фінляндії, національні парки (їх налічується 31), заповідники, заказники.

Особливості природно-ресурсного потенціалу країн Північної Європи зумовили розвиток у них галузей міжнародної спеціалізації, зокрема пов'язаних із використанням морських (суднобудування, переробка риби), лісових (лісопереробка, целюлозно-паперова промисловість), мінеральних ресурсів (палевно-енергетичні, металургійні галузі).

Країни Північної Європи мають значні ресурси для розвитку туристсько-рекреаційної діяльності. Сприятливими умовами є: гірські ландшафти, фіорди, умови для зимових видів спорту, прибережні острови, озерні ландшафти Фінляндії, заполярне літо, культурна спадщина (пам'ятки епохи вікінгів), архітектурні споруди, культурні установи. Лахті (Фінляндія) – “столиця” лижного спорту.

Незважаючи на суворий клімат регіону, чисте повітря, незаймана природа, затишні мальовничі озера приваблюють туристів (передусім любителів рибної ловлі, відпочинку в сільській місцевості), кількість яких щороку зростає.

Загальні прибутки від туризму становлять 9,73 млрд дол., а загальна кількість туристів, які щорічно відвідують регіон, до 4,5 млн осіб.

Туристи, які приїжджають у регіон із пізнавальною метою, здебільшого відвідують одразу декілька північноєвропейських країн.

2. Основні соціально-економічні фактори Швеції, Норвегії, Данії, Ісландії, Фінляндії.

Швеція – офіційна назва Королівство Швеції розташована у Північній Європі, займає східну частину Скандинавського півострова, столиця Стокгольм. На заході межує з Норвегією, на північному сході – з Фінляндією. Зі сходу та півдня омивається Балтійським морем і Ботнічною затокою, з південного заходу – протоками Каттегат і Скагеррак, які з'єднують Балтійське та Північне моря. Протока Ересунн, що відділяє Швецію від Данії, в найвужчому місці складає лише 3,4 км. До складу Швеції входять два великих острова в Балтиці – Готланд і Еланд. Міжконтинентальним морським шляхом країна з'єднана з усіма країнами Балтії, що становить основу її економічного та туристичного розвитку.

Швеція є п'ятою за розміром країною у Європі. За площею (449 964 км²) її можна порівняти з Іспанією. Площа суходолу становить 411 тис. км². Територія простягається з півночі на південь на 1572 км, із заходу на схід – 499 км. Довжина сухопутних кордонів – 2205 км: 586 км з Фінляндією і 1619 км з Норвегією. Довжина берегової лінії – 3218 км. Географічне розташування Швеції позитивно впливає та сприяє розвитку екскурсійному, гірськолижному та інших видів туризму.

Північна Швеція, яка займає 2/3 площі і частково лежить за Північним полярним колом, вкрита горами і має суворі кліматичні умови.

Швеція – конституційна монархія. Главою держави є король. Законодавча влада належить королю і парламенту (ріксдагу). Термін повноважень парламенту – чотири роки. Уряд (державну раду) призначає король із числа керівників партій, які отримали більшість голосів на виборах у риксдаг. Керівник уряду – прем'єр-міністр. В адміністративному відношенні країна поділена на 24 лени (губернії) які поділяються на 284 комуни. Стокгольм має право окремої лени і вважається 25-ою адміністративно-територіальною одиницею країни.

Чисельність населення країни становить 9,801 млн осіб, 85 % з них проживають на півдні країни. Близько 85% належать до шведської лютеранської церкви. Столиця – Стокгольм – з передмістями - 1 млн. 762 тис. осіб. Найбільші міста: Гетеборг (789 тис. мешканців), Мальме (518 тис. мешканців), Уппсала (181 тис. мешканців).

Офіційна мова – шведська. Грошова одиниця – шведська крона.

Членство в міжнародних організаціях: ООН, ЄС (з 1995 року), ОБСЄ, РЄ, МВФ, ЄБРР, МБРР, Міжнародна організація праці, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейська організація вільної торгівлі.

Швеція – високорозвинута індустріальна країна з добре розвинутим сільським господарством. Шведська економіка відзначається високим ступенем концентрації виробництва і капіталу. Частка Швеції у світовому виробництві

становить близько 1 %, а у світовій торгівлі перевищує 2 % (при кількості населення, що дорівнює близько 0,2 % населення земної кулі).

Основні природні багатства: ліс (за запасами деревини посідає перше місце в Західній Європі), залізна руда, гідроенергія (друге місце в Західній Європі). Має запаси уранової сировини, достатні для забезпечення ядерної енергетики. Основні галузі промисловості: целюлозно-паперова і деревообробна, металургійна, гірничовидобувна.

Провідна галузь – багатогалузеве машинобудування (електротехнічне, електронне, турбіно-, верстато-, судно-, автомобілебудування).

Швеція посідає третє місце у світі за виробництвом целюлози, п'яте – за видобутком залізної руди.

Розвинуті хімічна, харчова, лісопильна, текстильна, взуттєва промисловість.

В країні виробляється електроенергія, деревна маса, папір і картон, чавун, сталь, прокат чорних металів, цемент, синтетичні смоли і пластмаси, автомобілі – легкові, вантажні та автобуси.

Високорозвинуте, механізоване сільське господарство з надлишком забезпечує потребу країни в основних видах сільськогосподарської продукції. Переважають фермерські господарства. Головна галузь – м'ясо-молочне тваринництво. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець. Вирощують пшеницю, жито, ячмінь, овес, картоплю, цукрові буряки. Близько половини виготовленої продукції і значна частина продукції сільського господарства експортується.

Приватні фірми виробляють близько 90 % продукції, причому 50 % продукції та експорту припадає на інженерний сектор. Сільське господарство займає лише 2 % ВВП і 2 % внутрішнього ринку праці.

Експортні товари: продукція машинобудування (35 %), папір і картон (перше місце в світі), целюлоза і залізна руда (друге місце), деревина і пиломатеріали (четверте місце), хімікати. Імпортовані товари: машини, устаткування, мінеральне паливо, метали, продовольство, хімікати, автомобілі, харчові продукти, одяг.

На початку минулого століття Швеція була переважно аграрною країною, однією з найбільш бідних у Європі. Однак завдяки багатим внутрішнім запасам залізної руди, лісам та гідроенергії, талановитим інженерам і кваліфікованим робітникам стала можливою швидка індустріалізація, що перетворила Швецію на державу з сучасним рівнем добробуту.

Інтенсивність наукових досліджень і розробок у шведському промисловому секторі є однією з найвищих у світі. Близько 80% видатків на наукові дослідження в шведській промисловості здійснюються 20 великими промисловими групами.

Традиційно велику частку шведського виробництва становили капіталомісткі галузі, такі як паперово-целюлозна промисловість і чорна металургія. На сьогоднішній день, однак, все більшої ваги набуває високотехнологічна продукція: телекомунікаційне обладнання, спеціальні прилади, автомобілі, фармацевтичні препарати.

Наприкінці 1980-х - на початку 1990-х років у Швеції був зафіксований значний витік прямих інвестицій. 80 % прямих іноземних інвестицій (ПІІ) надійшли зі Швеції протягом 1986-90 років до країн ЄС, оскільки шведські компанії закріплювалися на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Протягом 1990-х років притік ПІІ до Швеції зріс, і баланс став позитивним.

Нині Швеція є одним із світових лідерів у галузі інформаційних технологій (ІТ). Зокрема, стрімке зростання компаній у таких секторах як Інтернет та ІТ привернув світову увагу. Країна є одним з лідерів на ринку мобільного зв'язку та бездротових інтернетних прикладних програм. Завдяки цьому Швеція стала важливим випробувальним ринком для компаній, які працюють з ІТ.

Дуже часто можна почути про Стокгольм як про інтернет-столицю Європи. Крім того, багато з найбільш розвинутих компаній, що займаються ІТ та мобільним зв'язком, таких як Microsoft, Nokia, Intel, та IBM, сьогодні переносять свої дослідження і розробки на територію країни.

Шведське "ІТ-диво" стало можливим завдяки високопрофесійному рівневі працівників і сталим традиціям інновацій у сфері комп'ютерів та зв'язку. Ще одним додатковим фактором, якого часто не помічають, є те, що ІТ вже давно широко використовуються і в приватному, і в державному секторах, а також школах, коледжах, університетах і вдома.

Сьогодні кожна друга сім'я у Швеції має найновішу модель персонального комп'ютера з доступом в Інтернет. Кількість домашніх користувачів Інтернету швидко зростає (ще у 1998 р. 72 % працюючого населення використовували комп'ютер на роботі). В результаті Швеція обігнала Сполучені Штати у глобальному індексі використання ІТ, який був складений американською аналітичною компанією IDC, і зараз вона є найрозвинутішою країною у сфері ІТ.

Норвегія. Офіційна назва - Королівство Норвегія. Столиця: Осло (503 тис. осіб). Територія: 386,9 тис. км² (разом з архіпелагом Шпіцберген, островами Ян-Маєн і Буве). Населення: 4,4 млн осіб. Мова – норвезька. Релігія – лютеранство. Валюта – норвезька крона. Головні міста: Осло, Берген, Трондхейм, Ставан-гер, Крістіансанд.

Державний устрій – конституційна монархія, яку очолює король, керує урядом прем'єр-міністр. Законодавчий орган – парламент.

Адміністративно поділяється на 19 фюльке (область). Фюльке поділяються на сільські і міські комуни. Володіє о. Шпіцберген у Північному Льодовитому океані, Ян-Майєном – в північній частині Атлантичного океану, а в південній частині – о. Буве.

Релігія – євангельське лютеранство. Згідно із законом, король Норвегії і щонайменше половина міністрів повинні сповідувати лютеранство.

Географічне положення. Займає північно-західну частину Скандинавського півострова. Межує на сході з: Швецією, Фінляндією та Росією. Омивається Баренцовим морем на північному-сході, Норвезьким - на заході, Північним - на південному-заході. Значну частину поверхні займають Скандинавські гори (максимальна висота - 2469 м г. Гальхьопіген). Високі

плато гір'я покриті льодовиками, загальна площа яких становить близько 5000 км². Західні схили прорізани численними затоками-фіордами. Значна частина узбережжя розміщена за полярним колом, але завдяки теплій Північно Атлантичній течії прибережні води не замерзають. Тут розміщено безліч островів. Лише 3 % території придатні для землеробства. Близько третини території покрито лісами.

Надра Норвегії багаті на ряд корисних копалин: нафту, природний газ, залізну руду, мідь, свинець, цинк, титанові руди, пірит, нікель.

Історія. Виникнення держави відбувалось в епоху вікінгів. З 1380 р. по 1814 р. знаходилась під владою Данії, а потім Швеції. У 1905 р. – проголошення незалежності. В Першій світовій війні дотримувалась нейтралітету. З 1940 по 1945 р. окупована німецькими військами. У 1949 р. вступила в НАТО, до Північної Ради - в 1952, ЄЕС - в 1972, але вийшла після референдуму. З 1970 р. почали видобувати нафту та газ на шельфі Північного моря, що дало позитивний поштовх економіці. На референдумі (1994) норвежці знову відмовилися приєднатися до ЄЕС, однак Норвегія залишається активним членом європейських організацій, дотримується Шенгенських домовленостей.

Норвегія — високорозвинена постіндустріальна країна. Держава має розвинену змішану економіку із значною часткою державного сектора в стратегічних галузях. Норвегія має дуже високий рівень життя в порівнянні з іншими європейськими країнами і розвинену систему соціального забезпечення. Економіка диверсифікована, з такими галузями: нафтова і газова, харчова, кораблебудування, паперова, металургійна, хімічна, текстильна та легка промисловість, гірнична, рибна. Основні види транспорту — автомобільний, залізничний, морський.

Провідні позиції займає нафтогазовий комплекс. Серед основних галузей промисловості найбільш розвинені: машинобудування, хімічна (включаючи нафтохімічну), харчова (рибопереробна), кольорова металургія і деревообробна.

Один з важливих сучасних напрямків розвитку — орієнтоване на експорт виробництво споживчих товарів (рибопродукти, деякі види дієтичних продуктів, спортивне спорядження, спецодяг та трикотаж, подарункові вироби з дерева і каменю, меблі, елітні яхти та ін.). Їх високий попит обумовлений поєднанням давніх традицій, сучасних технологій і екологічно чистої сировини. Велика кількість підприємств переробної промисловості відноситься до категорії середніх і малих, вони активно використовують систему аутсорсингу і залучення субпідрядників.

Структура економіки Норвегії відрізняється яскраво вираженою постіндустріальністю. Велика частина ВВП 66 % створюється в галузях сфери послуг, куди відносяться, перш за все, освіта, охорона здоров'я, наука, фінанси, торгівля, різні професійні та особисті послуги, транспорт і зв'язок, послуги державних установ. На частку матеріального виробництва (сільське господарство, лісове господарство та рибна промисловість, видобувна і обробна промисловість, будівництво), таким чином, залишається 34 % ВВП. У сфері

сільського господарства створюється близько 2,4 % ВВП, а промисловість дає менше 31,1 % ВВП.

Туристичною базою є гірські ландшафти, фіорди та льодовики, де круглий рік можна займатись зимовими видами спорту. Тут неодноразово проводились Зимові Олімпійські ігри. Цікавими є пам'ятники епохи вікінгів, неолітичні наскельні зображення в м. Альта, Національна галерея, Трольхеймен, стіна та дорога Тролів, фіорди тощо.

Данія, офіційна назва — Королівство Данія,— скандинавська країна у Північній Європі. Розташована на південний захід від Швеції і на південь від Норвегії, має сухопутний кордон із Німеччиною.

На заході Данія омивається Північним морем, з півночі протокою Скагеррак і Каттегат, на північному сході — протокою Ересунн (найменша ширина Ересунна всього 4 км), на сході та півдні — Балтійським морем.

Королівство Данія є суверенною, унітарною державою, до складу якої входить дві автономні установчі землі в північній частині Атлантичного океану: Фарерські острови й найбільший у світі острів Гренландія.

Данія займає територію площею 43 094 км² і має населення 5,43 млн осіб.

Країна складається з півострова Ютландія, архіпелагу і 443 островів, 70 з яких є населеними. Острови характеризуються плоскими орними землями і піщаними берегами, низькою висотою і помірним кліматом.

Столиця – м. Копенгаген. Офіційна мова – датська. Державна релігія – лютеранство.

Адміністративно Королівство Данія поділяється на 5 регіони (загалом 98 муніципалітетів). Більшість із муніципалітетів мають населення понад 20 тисяч осіб, хоча є кілька винятків. Гренландія та Фарерські острови також входять до складу королівства Данія, але мають автономний статус і право самоврядування. У парламенті по два представники. Вони також діляться на комуни.

Данія посідає дуже високі місця у низці рейтингів, зокрема якості життя, здоров'я, освіти, захисту громадських прав та свобод, конкурентоспроможності, демократії, рівності, процвітання, людського розвитку. Данія часто оцінюється як одна з найщасливіших країн у світі в крос-національних дослідженнях рівня щастя. Країна посідає перше місце у світі в рейтингу соціальної мобільності, одну з провідних позицій у рейтингу країн з найкращими показниками рівності доходів, має один з найвищих у світі номінальний ВВП на душу населення і один з найвищих у світі податків на індивідуальний дохід. Більшість данців є членами народної церкви, хоча конституція гарантує свободу віросповідання.

Бувши індустріалізованим експортером сільськогосподарської продукції у другій половині XIX століття, Данія здійснила низку соціальних і трудових реформ на початку XX століття, що заклало підґрунтя для нинішньої соціальної моделі з високорозвиненою та змішаною економікою.

Данія — країна з високорозвинутою економікою: індустрією, агрокультурою, транспортом, сферою обслуговування. У Данії, як і Швеції, Норвегії, Фінляндії, високий рівень фіскальної автономії — державне управління, зокрема фіскальних функцій держави, децентралізовано. Данія

демонструє пріоритет фіскальної автономії з домінуванням місцевих податків у доходах місцевих бюджетів. Самостійність комун спирається насамперед на власну податкову базу, за рахунок місцевих податків формується 51 % комунальних доходів у Данії. Щодо нерівномірності розвитку регіонів в ЄС, менш проблематичними виглядають «малі» країни Європейського Союзу, такі як Люксембург та Данія, на відміну від територій з більш виразною регіональною асиметрією — у Великій Британії, Німеччині.

Данія займає третє місце в світі за показниками економічної незалежності (самозабезпеченості економіки) після Австралії і Чилі.

За рівнем заробітної плати Данія займає перше місце в світі. Данія тісно пов'язана з Німеччиною економічно, має тісні економічні та політичні зв'язки з Великою Британією

2/3 землі має аграрне застосування, 12 % – лісове, решта – поселення та озера. Основою добробуту є промисловість (75 % вартості експорту) та м'ясо-молочне тваринництво (90 % вартості аграрної продукції). Працює понад половина дорослих жінок. Данія має великий флот і багато торгових партнерів. У Данії висока продуктивність праці, що становить на одного зайнятого в національній економіці (2,6 млн чол.) 38 тис. доларів ВВП.

Економіка Данії опирається на високотехнологічне сільське господарство, сучасні малі підприємства, високий ступінь соціального захисту населення і обширну зовнішню торгівлю. В основі сільського господарства Данії лежить індивідуальне володіння землею і сімейна ферма. Сільське господарство Данії є одним з найінтенсивніших і найпродуктивніших не тільки у Західній Європі, але і в світі. У промисловості переважають дрібні і середні підприємства, а сільське господарство виробляє продукцію, достатню для забезпечення 15 млн осіб, що в три рази переважає кількість населення Данії. Данія займає перше місце в світі по виробництву продуктів харчування на душу населення.

Транспорт є одним з найважливіших секторів економіки Данії і вважається однією з найрозвинутіших у світі. З одного боку, кількість великих державних чи приватних підприємств в галузі громадського транспорту, судноплавства та авіації незначна. З другого боку, значна кількість дрібних фірм, які працюють як з транспортуванням товарів, так і з індивідуальними перевезеннями. Завдяки морському положенню країни морський транспорт має дуже важливе значення для пасажирського і вантажного сполучення у самій країні та за її межами.

Данія — одна з найбільш економічно розвинутих країн світу з ефективною системою соціального захисту населення, високим рівнем освіти та потужними демократичними традиціями.

Данія - одна з країн засновників НАТО – приєдналася до цього блоку у квітні 1949 року за підтримки Соціально -демократичної партії, що представляє найширші широкі слої датського суспільства.

Загальна постійна чисельність збройних сил Данії становить приблизно 30 тис. чоловік. Слід відмінити, що військово-політичне керівництво Данії вважає, що від стану національних збройних сил та їх участі у миротворчих операціях у

значній мірі залежить авторитет країни на міжнародній арені та її вплив на процеси, що знаходяться на європейському континенті. В даний час воєнний бюджет складає 1,4 % від ВВП країни.

Данія бере участь у реалізації проекту щодо створення скандинавської міні-НАТО. Ідея її створення є відповіддю за дії Росії з дослідження та освоєння арктичного шельфа. Данія займає активну позицію щодо вступу України в НАТО. Можна також конкретно сказати, що зовнішньополітичні зусилля Данії зіграли принципову роль у інтеграції Естонії, Латвії та Литви до НАТО.

Ісландія – острівна держава в Європі, розташована у північній частині Атлантичного океану на Серединно-Атлантичному хребті, з населенням близько 364 000 і площею 103 тис. км². Столиця і найбільше місто – Рейк'явік, де проживає близько двох третин населення країни. Ісландія є вулканічно і геологічно активною територією. Її поверхня в основному складається з плато, покритих піщаними полями, горами та льодовиками, хоча багато льодовикових річок течуть до моря через низовини. Ісландія, зігріта Гольфстрімом, має помірний клімат, незважаючи на високі широти і безпосередню близькість до Полярного кола.

Ісландія є 18-им за площею островом у світі й другим у Європі (після Великої Британії). Площа острова становить 101 826 км², а площа всієї країни — 103 000 км², з яких 62,7 % займає тундра. До складу Ісландії входять 30 малих островів, включно з малозаселеними островом Грімсей та архіпелагом Вестманнових островів. Озера та льодовики займають 14,3 % території; лише 23 % вкриті рослинністю.

Хоча Ісландія є ближчою до Гренландії, аніж до континентальної Європи, її відносять саме до Європи з культурних причин. Геологічно острів є частиною обох континентальних плит. Найближчими частинами суші є Гренландія (287 км) та Фарерські острови (420 км). Найменша відстань до континентальної Європи становить 970 км (до Норвегії).

Найбільші міста: Коупавогур, Гапнарфіурдур, Акюрейрі, Рейк'янесбаір.

Державний устрій – парламентсько-президентська республіка з 1944 р. Глава держави – президент. Глава уряду – прем'єр-міністр. Вищий законодавчий орган: Альтінг (загальні збори) – однопалатний парламент. Найстаріший з нині діючих парламентів світу, що діє з 930 р. Діюча Конституція набула чинності 17.06.1944 р., в день проголошення незалежності від Данії.

Статус у відносинах з ЄС: член Європейського економічного простору з 01.01.1994 р.; член Шенгенської зони з 25.03.2001 р.; 23.07.2009 р. подала офіційну заявку на членство в ЄС, проте у 2014 р. переговори щодо вступу з ініціативи Ісландії було зупинено. Статус в інших провідних міжнародних організаціях, союзах: член ООН (з 1946); співзасновник НАТО (1949); член Ради Європи (з 1950); співзасновник Північної Ради (1952); співзасновник ОЕСР (1961); член ЄАВТ (з 1970); співзасновник ОБСЄ (1973); співзасновник СОТ (1995).

Ісландія є країною з вільною ринковою економікою і з відносно низькими податками щодо інших країн ОЕСР, при збереженні північної моделі з універсальними системами охорони здоров'я та освіти для своїх громадян. В останні роки Ісландія була однією з найбагатших та найрозвиненіших країн світу. Періодично посідала 17-те місце у світі за показниками розвитку, згідно з Індексом розвитку людського потенціалу, та була четвертою країною світу за продуктивністю на душу населення. У світову кризу банківська система країни систематично зазнавала провалів, спричиняючи економічний спад та політичну нестабільність.

Раніше основним джерелом доходів країни було рибальство (32 % промисловості). Однак в останні роки відбувається інтенсивна диверсифікація промисловості на основі дешевої відновлюваної енергії (в основному це геотермальні джерела та гідроенергія).

Уряд Ісландії оголосив про масштабну програму з будівництва алюмінієвих заводів. Також активно розвиваються біотехнології, туризм, банківський бізнес, інформаційні технології. За структурою зайнятості Ісландія виглядає як промислово розвинена країна: у сільському господарстві 7,8 %, у промисловості 22,6 %, а в сфері послуг 69,6 %. ООН визнала Ісландію найкращою країною для життя у світі, а також країна посідала 7-ме місце у світі за продуктивністю на душу населення (54 858 дол.) та 5-те за паритетом купівельної спроможності (40,112 дол.). Ісландія є технологічно розвинутою країною. Згідно з Freedom of the Press, в Ісландії медіа є найбільш вільними у світі.

Фінляндія – офіційна назва Фінляндська Республіка. Країна розташована в Північній Європі. Межує зі Швецією, Норвегією, Росією. Загальна довжина сухопутного кордону – 2628 км. Берегова лінія – 1126 км. Площа території – 337 030 кв. км (63 місце у світі).

Адміністративний поділ – 5 лянї (губернії), без Аландських островів, які з травня 1991 р. мають статус самоврядування. Лянї поділяються на комуни.

Чисельність населення – 5175,8 тис. осіб.

Столиця – Гельсінкі (574 тис. мешканців). Інші великі міста: Еспу, Тампере, Вантаа, Турку, Оулу.

Державна мова – фінська, шведська. Релігія – лютеранство. Державне свято – 6 грудня (з 1917 р.) День Незалежності.

Державний устрій – республіка. Глава держави – президент, який обирається шляхом прямих і таємних виборів усіма громадянами країни, які мають право голосу, строком на 6 років. Законодавча влада здійснюється однопалатним парламентом, що складається з 200 депутатів, які обираються прямим і таємним голосуванням за системою пропорційного представництва строком на 4 роки. Виконавча влада здійснюється президентом і урядом.

Членство у міжнародних організаціях - ООН, СОТ, МБРР, ОБСЄ, МВФ, ЄКА, ЄМС, ЄС та інші.

Громадяни Фінляндії платять найвищі у світі податки, що в сумі сягають 48,2% ВВП.

Економіка Фінляндії базується на приватному підприємстві, але уряд контролює ряд галузей економіки і навіть монополює деякими з них. Після Другої світової війни Фінляндія була переважно аграрно-індустріальною країною, краще були розвинуті лісівництво, гірничодобувна промисловість. Упродовж перших післявоєнних десятиліть економіка була переорієнтована зі сфери виробництва на сферу послуг. Країна стала своєрідним торговельним мостом між країнами Західної Європи і СРСР. На початку 1990-х років економіка Фінляндії пережила сильну кризу, викликану розпадом Радянського Союзу і втратою великого замовника. А з середини 1990-х років почався плавний економічний підйом: Фінляндія стала працювати на ринки західних країн.

У Фінляндії більшість компаній і корпорацій належать приватним особам. Гідроелектростанції і залізниці – державна власність, і держава значною мірою регулює підприємницьку діяльність. Передача землі від одного власника до іншого також суворо контролюється державою. В руках кооперативів зосереджена приблизно 1/3 роздрібною торгівлі, але провідну роль у торгівлі відіграють великі приватні маркетингові компанії.

На сьогодні у Фінляндії переважають невеликі селянські господарства. Механізація ферм призвела до значного скорочення числа зайнятих у цій галузі, а доходи фермерів істотно зросли. Фінляндії довелося скасувати традиційні обмеження на імпорт сільськогосподарської продукції, оскільки це було обов'язковою умовою вступу в ЄС. Виробництво молочних продуктів, м'яса і яєць перевищує попит на внутрішньому ринку, і ці товари домінують в експорті сільськогосподарської продукції.

Експортуються також деякі специфічні товари, наприклад, копчена оленина. В цілому на частку сільськогосподарської продукції припадає всього 1,3 % доходів від експорту.

Тваринництво, особливо розведення молочної худоби, свиней і бройлерів, – важлива спеціалізована галузь сільського господарства Фінляндії.

Більша частина орної площі засівається кормовими травами. Вирощують також картоплю і кормовий буряк.

Країна розташована за північними межами вирощування основних зернових культур. За винятком років з несприятливими вегетаційними умовами, Фінляндія на 85 % забезпечує себе зерном (головним чином вівсом, ячменем і пшеницею).

Розвитку зернового господарства сприяло вдосконалення методів меліорації земель, широке застосування добрив і виведення холодостійких сортів.

У Фінляндії сільське і лісове господарство нерозривно пов'язані між собою. Більшість селян нарівні з орними землями володіють значними лісовими ділянками. Понад 60 % лісопокритих земель належить фермерам. На початку 1990-х років приблизно 1/6 доходів фермери одержували від заготівель лісу.

Запаси корисних копалин у Фінляндії невеликі, а їх видобуток почався відносно недавно. Серед корисних копалин найбільш важливе значення має

цинк, але частка Фінляндії в його світовому виробництві невелика. Наступне місце посідає мідь, потім залізна руда і ванадій. Металеві руди становлять приблизно 40 % вартості продукції гірничодобувної промисловості. У Торніо ведеться видобуток хрому і нікелю.

Фінляндія має великий гідроенергетичний потенціал, але він використовується лише наполовину, оскільки в умовах невеликих перепадів висот освоєння цих ресурсів ускладнюється. Більше ніж половина гідроенергетичних потужностей Фінляндії зосереджена на ГЕС.

Майже вся важка індустрія Фінляндії базується на споживанні великої кількості електроенергії. Залізниця країни в основному електрифікована. Фінляндія посідає друге місце у світі з видобутку торфу. Атомна енергетика почала розвиватися в 1970-х роках, коли були побудовані дві АЕС недалеко від Гельсінкі.

В обробній промисловості домінують "лісові" галузі, що випускають целюлозу, папір і пиломатеріали. Приблизно 2/3 продукції цих галузей йде на експорт. Обробка деревини хвойних порід зосереджена у районі Фінської затоки.

Після Другої світової війни у Фінляндії почали інтенсивно розвиватися металургія і машинобудування. Ці галузі виникли у зв'язку з необхідністю виплати СРСР репарацій у вигляді суден, верстатів, електричного кабелю й інших товарів. Великий сучасний металургійний комбінат знаходиться в Раахе, а невеликі заводи є в багатьох містах південно-західної Фінляндії. Випускаються машини й устаткування для целюлозно-паперових підприємств, сільськогосподарська техніка, танкери і криголами, кабель, трансформатори, генератори й електромотори.

Хімічна промисловість також почала розвиватися після Другої світової війни. Ця галузь виробляє синтетичні волокна і пластмаси з відходів деревообробної промисловості, фармацевтичну продукцію, добрива і косметику.

Фінляндія популярна також високоякісними кустарними виробами – декоративними тканинами, меблями і скляним посудом.

Державні залізниці Фінляндії сконцентровані в південній частині країни. Їх загальна довжина – 5900 км, причому електрифіковані лише 1600 км.

Хоча система автомобільних доріг була розширена, а парк приватних автомашин значно зріс, інтенсивність дорожнього руху у Фінляндії все ще невелика порівняно з іншими скандинавськими країнами.

Автобусне сполучення влітку здійснюється аж до крайніх північних районів. Довжина автомобільних доріг сягає 80 тис. км.

Мережа судноплавних водних шляхів довжиною 6,1 тис. км, що включає канали між численними озерами, має винятково важливе значення для пасажирських і вантажних перевезень. Взимку судноплавство по каналах здійснюється за допомогою криголамів.

Більша частина зовнішньої торгівлі Фінляндії припадає на частку країн Західної Європи, особливо Німеччини, Швеції і Великобританії, куди в основному експортується продукція целюлозно-паперової промисловості.

Тема 2.6. Країни балканського регіону

1. Південно – Східна Європа та її характеристика.
2. Історія трансформації та соціально-економічні показники молодих держав балканського регіону.

1. Південно – Східна Європа та її характеристика.

Південно-Східна Європа охоплює 9 країн колишнього соціалістичного табору: Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Молдова, Румунія, Словенія, Хорватія, Югославія.

Регіон має досить вигідне економіко-географічне положення, зумовлене розташуванням на шляхах із Південно-Західної Азії до Центральної Європи. Держави регіону межують із країнами Східної, Південної та Західної Європи, а також Південно-Західної Азії. Омиваються морями Атлантики (Чорним, Адріатичним), а через Середземне море мають вихід до транспортних шляхів в Атлантичному океані. Ускладнює економіко-географічне положення регіону високий рівень гористості території (Карпатські та Балканські гори) і розташування її в зоні молоді альпійської складчастості. Це є передумовами високої сейсмічності території.

На особливості політико-географічного положення району негативно впливають непоодинокі релігійно-етнічні конфлікти (Югославія, Македонія, Молдова).

Всі країни регіону мають перехідну економіку. Входять до ООН, Молдова є членом СНД.

Природні ресурси. Гідроенергетичні ресурси регіону є одними з найпотужніших в Європі. Особливо великі вони у Боснії і Герцеговині, Словенії, Румунії, Болгарії, Албанії. Судноплавні ріки (Дунай та його головні притоки – Тиса, Сава, Драва).

Мінеральні ресурси різноманітні, але забезпеченість ними країн регіону неоднакова. Найбільші запаси кам'яного вугілля – у Трансільванії (Румунія), незначні - на захід від Софії у Болгарії. Єдина країна регіону, яка цілком забезпечена власними нафтою і газом, – Румунія. Всі інші залежать від імпорту.

Ліси, що вкрили понад 35% території, є національним багатством країн регіону. Багаті на ліси Румунські Карпати і Балканські гори. Лісові ресурси регіону є основою для розвитку деревообробної, особливо меблевої промисловості в Румунії, Югославії, Словенії, Хорватії.

Є в регіоні значні **рекреаційні ресурси**: узбережжя Адріатики (Ядран, як його називають хорвати) з його історичними пам'ятками (Дубровник, Котор), теплим блакитним морем і середземноморською рослинністю, альпійські та карпатські гірські краєвиди з мальовничими озерами (Блед, Бохинське), а також знаменитими карстовими печерами і цілющими мінеральними джерелами. Розташовано тут 31 національний парк.

Сприятливі агрокліматичні ресурси зумовили розвиток досить значного аграрного сектору більшості країн регіону.

Етнічний склад. Південно-Східна Європа є дуже національно і релігійно неоднорідним регіоном. Це зумовлює численні конфлікти, коріння яких сягає

історичного минулого народів – за вплив на них боролися кілька могутніх держав: православна Росія, мусульманська Туреччина, католицькі Австрія і Баварія, Угорщина. Постійні військові конфлікти породжували значні міграції населення. Наслідком цього є черезсмужне заселення величезних територій (поряд розташовані сербські, хорватські, боснійські, албанські села).

Господарство. За рівнем соціально- економічного розвитку країни регіону належать до середньорозвинутих. Тільки Албанія відповідає критеріям країни, що розвивається. За структурою економіки переважають індустріально-аграрні країни.

Після Другої світової війни в усіх країнах регіону було насаджено адміністративно-командну систему. З часом поступово у більшості з них почали пробивати собі дорогу національні моделі розвитку (югославська, румунська), які попри адміністративно-командних методів управління допускали певний розвиток елементів ринку: наявність приватних селянських господарств, збереження приватного сектору в дрібному виробництві та роздрібній торгівлі, розвиток зовнішньоекономічних відносин із країнами ринкової економіки, залучення іноземних капіталів в економіку. Водночас в Албанії до початку 90-х років зберігався господарський механізм сталінської моделі.

Рекреація та туризм. У країнах Південно-Східної Європи розвинуті всі сучасні види відпочинку: морський, гірськолижний, спелеотуризм, полювально-спортивний, культурно-пізнавальний тощо. Першою серед країн регіону почала розвивати міжнародний туризм як галузь економіки Югославія. Проте військова обстановка наприкінці 90-х років 20-го ст. перекреслила всі досягнення країни у цій сфері.

2. Історія трансформації та соціально-економічні показники молодих держав балканського регіону.

Балканський регіон – це півострів у Південній Європі. З трьох боків оточений морями: Адріатичним, Іонічним, Егейським, Критським, Мармуровим та Чорним. Умовною материковою межею є річка Дунай до гирла річки Сави, потім лінія йде на північ до Трієстської затоки. Площа близько 505 тисяч км². Найбільша довжина із заходу на схід близько 1 260 км, з півночі на південь — 950 км.

Повністю на Балканському півострові розташовані такі країни – Албанія, Болгарія, Боснія і Герцоговина, Греція, Північна Македонія, Чорногорія, Косово; частково – Сербія, Хорватія, Словенія, Румунія, Туреччина.

Вся історія Балкан – це конфлікт національного, етнічного і релігійного чинників.

Сучасна геополітична ситуація на Балканах характеризується такими рисами:

- більшість посткомуністичних країн регіону орієнтовані на вступ до європейських та євроатлантичних структур. На процеси в регіоні активно впливають глобальні центри сил – ЄС, США, Росія;

- переважає перехідна економічна модель. Економіка посткомуністичних країн регіону перебуває у стадії перетворень та потребує залучення зовнішніх

інвестицій. Збереження нестабільного внутрішнього стану протягом тривалого часу: етнічні суперечності, економічні та політичні зміни;

- поєднання в одному регіоні декількох типів культур: суперечність між християнством, яке історично притаманне більшості населення регіону, та ісламом;

- слабка забезпеченість країн регіону власними енергоресурсами. За винятком Албанії, країни регіону мають різний рівень залежності від імпорту нафти і газу;

- території країн стають транзитними коридорами. Розпад колишнього СРСР надав можливість формування нових торговельних шляхів сполучення Європи та країн Сходу. Болгарія і Румунія займають ключове положення для транзиту російського газу у Грецію, Македонію, в перспективі в Албанію та по нових газопроводах в Італію;

- регіональні відносини спираються здебільшого на тверду основу чинних двосторонніх договорів. Держави дотримуються загальноєвропейської лінії мирного вирішення різних проблем, які виникають. Двостороннім відносинам між ними притаманний загалом спокійний характер, без агресивних випадів один проти одного. Укладені міждержавні договори сприяють розвитку політичного діалогу та економічного співробітництва.

- в усіх державах регіону, за винятком Греції та Туреччини, відбуваються радикальні зміни у політичній та економічній сферах. Для них, як і для всього посткомуністичного світу, притаманна потенційна нестабільність, пов'язана в першу чергу з економічною відсталістю, складним етнічним складом населення і напруженими міждержавними відносинами. Країни регіону в цілому відмовилися від комуністичної ідеології, яка повністю визначала діяльність держави та суспільства в політичній та економічній сферах. Водночас трансформаційні процеси в регіоні ще дуже далекі від завершення.

З певною часткою умовності Балканський півострів може бути поділений на два геостратегічні субрегіони. Північна зона (Румунія, Словенія і Хорватія) і Південна (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Греція, Македонія, Сербія, Чорногорія, Туреччина). Перша зона за своїми соціально-політичними, економічними й етнічними характеристиками наближається до Центральної Європи й орієнтується на всебічний розвиток зв'язків по комунікаційній лінії ЦСЕ – Адріатика – Південна Європа.

Займаючи важливе геостратегічне положення, Румунія прагне стати транзитною державою для транспортування каспійської нафти й нині претендує на роль сполучної ланки між Кавказьким регіоном і Європою.

Вступ Румунії до НАТО забезпечив вихід блоку на західне узбережжя Чорного моря і до Болгарії, а через неї – до з'єднання з "анклавами" Греції та Туреччини.

Головний пріоритет політики Словенії і Хорватії – це інтеграція у перспективі в усі західноєвропейські й атлантичні структури. Найближчим вважається завдання отримання такого ж статусу, яким володіє "вишеградська четвірка".

Південна зона здебільшого зберегла той набір ознак, що міститься у понятті "Балкани": економічна відсталість і нерозвинена інфраструктура, внутрішня політична нестабільність, змішаний етнічний склад населення і вкрай напружені міждержавні стосунки, що загрожують виникненням нових конфліктів. З цієї точки зору слід відзначити і майже повну ідентичність внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці цих країн.

Боснія і Герцеговина. Сучасний конфлікт у Боснії і Герцеговині між представниками основних національно-релігійних груп: хорватами, мусульманами і сербами розпочався в березні 1992 р. після рекомендованого ЄС референдуму про незалежність.

Боснійська сторона під час війни наполегливо закликала США скасувати в односторонньому порядку ембарго на постачання зброї і, незважаючи на санкції, весь час озброювалася. Практично США, ЄС і НАТО не виконали своєї функції по здійсненню ембарго Боснії і Герцеговині. Понад те, починаючи з 1994 року активні постачання озброєнь і військової техніки стимулювали наступ мусульман. Під егідою НАТО і з дозволу Ради Безпеки ООН 20 грудня 1996 р. у Боснії почалася операція "Спільна охорона", що є другим етапом міжнародної миротворчої акції по реалізації Дейтонських угод.

Нині розширюється сфера взаємодії Болгарії та Греції з іншими країнами регіону стосовно забезпечення безпеки, розвитку співробітництва і добросусідства на Балканському півострові. Водночас зростає кооперація Болгарії з РФ.

На Балканах сформувалися власні неформальні союзи, де члени Північноатлантичного Альянсу є своєрідними лідерами угруповань, що, умовно кажучи, протистоять одне одному. До "турецького" блоку, якому на даний момент належить ініціатива, входить Албанія. Прогрецьку групу складають Сербія і Болгарія, з якими – у деякому віддаленні – співробітничав Румунія, що не прагне, втім, зіпсувати стосунки і з Туреччиною та Францією.

Зовнішні потуги на Балканах. Здійснюючи велику політику на Балканах, Німеччина була не дуже помітна і вела свою партію обережно, але послідовно й наполегливо. Поступово вона нарощувала присутність на Балканах – стала членом Контактної групи, брала участь у силах швидкого реагування, мала своїм представником намісника в Мостарі.

У діях на Балканах Німеччина продемонструвала двозначність своєї політики: з одного боку – вона прибічник миру, згоди й борець за збереження безпеки в Європі; з другого – прагне оживити геополітичні принципи концепції *Mitteleuropa*, освоїти за допомогою своєї могутньої економіки те, що було втрачено в двох світових війнах. Німеччина включила Хорватію й Словенію до сфери своїх економічних інтересів і заволоділа міжнародним перехрестям доріг – забезпечила собі вихід на Адріатику й до Середземного моря. Звідси й підтримка Хорватії, фінансування її економіки, поставки озброєння, захист від санкцій.

Об'єднана Німеччина претендує на провідну роль у європейському політичному й економічному житті. Нині Німеччина перетворюється на найсильніший політичний чинник на Європейському континенті.

Практично такі країни як Словенія, Хорватія, Угорщина вже втягнені в орбіту німецької політики, сюди ж підтягуються й Румунія і Болгарія.

Слід звернути увагу, що політика Росії на Балканах у цей період характеризується як невиразна. Понад те, політика Росії не сприяла встановленню миру на Балканах.

Незалежно від перспектив остаточного врегулювання конфлікту в Боснії, присутність військ Альянсу цілком відповідає інтересам США, оскільки зміцнює провідну роль НАТО в забезпеченні європейської безпеки і підкреслює неспроможність ОБСЄ й ООН на тлі натовської воєнної злагодженості.

Стратегія США спрямована на заповнення вакууму політичного простору, що утворився після розпаду Радянського Союзу. Вже чітко проглядається стратегічний напрямок цього заповнення – через Балкани (Македонія, Боснія) і Чорне море (освоєння Закавказзя) до Близького та Середнього Сходу.

Ватикан зробив чималий внесок у крах соціалізму в Східній Європі, а тепер прагне розширити зону впливу католицизму на Балканах, де завжди традиційно було сильним православ'я. Рим завжди вважав неприйнятним те, що католицькі Хорватія і Словенія об'єднані з православною Сербією.

Як здається, сьогодні Захід прагне втягти країни Балканського півострова в орбіту свого впливу і створити в геополітичному плані єдиний пояс НАТО – від Атлантики через Балкани й Близький Схід до Перської затоки.

Балканський регіон став зараз в економічному і політичному значенні набагато вразливішим. До успадкованих протиріч додалися нові, тоді як старі проблеми ще дуже далекі від вирішення. Але все-таки з припиненням війни в Боснії і Герцеговині і внаслідок деякого поліпшення відносин між колишніми югославськими республіками ситуація змінюється на краще. Останнім часом усе сильніше відчувається готовність балканських країн до початку процесу подолання старої конфронтації.

Країни Південно-Західного напрямку посідають важливе місце у інтересах України. Вона може мати вплив у цьому регіоні, але без економічної підтримки це залишиться лише бажаною можливістю. Досягнуті завдяки дипломатії успіхи потрібно підживлювати діями економічного характеру. У структурі експорту України в країни регіону залишається високою частка сировини, матеріалів і товарів народного споживання. Україна має позитивне сальдо в торгівлі з чорноморськими країнами, що підтверджує перспективність цього напрямку зовнішньоторговельних відносин.

Балканський півострів через особливості свого положення був і залишається у фокусі зіткнення інтересів різних держав Заходу і Сходу. Вся історія Балкан – це конфлікт національного, етнічного і релігійного чинників. Слід підкреслити, що іслам наступав на Європу через Балкани і тут був зупинений. Але в силу цієї та інших обставин на Балканах склався особливий культурний, економічний і політичний простір.

Югославія. Зміни, що розпочались у Югославії, мали драматичні наслідки для народів, що населяли її. Наприкінці 1989 року під впливом подій у Східній Європі і все більш виразних кризових явищ в самій країні, впоратися з

якими традиційними засобами не вдавалося, югославська влада вирішила провести вибори на багатопартійній основі. В тих умовах опиратися таким виборам було вже явним анахронізмом. Крім того, були сподівання, що, давши можливість різним силам відкрито висловити свою мету, завдання і наміри, вони зможуть послабити гостроту політичного протистояння. Спочатку в Словенії, а потім в інших республіках почали утворюватися різні політичні партії, яким після сорока років одноосібного правління СКЮ належало взяти на себе частину відповідальності за подальшу долю федерації. У переважній більшості ці організації виникали на національній основі, деякі вели свій відлік від довоєнних партій.

Так, у Сербії виникли Демократична партія і Сербська радикальна партія, в Хорватії — Хорватська партія права і Хорватська селянська партія, в Македонії — Всемакедонська революційна організація – Демократична партія македонської національної єдності (ВМРО□ДПМНС). Зайнялися своєю реорганізацією і республіканські комуністичні партії. В Словенії та Хорватії компартії фактично перейшли на соціал-демократичні позиції і стали називатися Союз комуністів Словенії — Партія демократичного оновлення і Союз комуністів Хорватії — Партія демократичних змін. Рішення про трансформації в соціал-демократичну партію прийняв і Союз комуністів Боснії та Герцеговини. В Сербії після об'єднання республіканського Союзу комуністів із Соціалістичним союзом трудового народу (організація, яка виросла з повоєнного Народного фронту) була утворена Соціалістична партія. А в Чорногорії ще два роки в колишньому вигляді продовжував існувати республіканський Союз комуністів.

Протягом весни-осені 1990 року в СФРЮ пройшли перші багатопартійні вибори. За винятком Сербії та Чорногорії, перемогу на них усюди здобули опозиційні партії.

У квітні 1991 року Словенія оповістила, що, згідно з результатами проведеного в республіці плебісциту вона має намір «стати самостійною, суверенною та незалежною державою». Влада Хорватії також заявила, що в разі, якщо не вдасться підписати договір про союз суверенних держав, вони зроблять кроки для виходу зі складу Югославії. У своїй боротьбі за збереження єдиної держави Сербія (не рахуючи маленької Чорногорії) практично залишалася на самоті. Дії її керівництва пояснювались тим, що, якщо інші народи Югославії при розпаді федерації за існуючими адміністративними кордонами утворювали свої національні держави, то серби опинялися розділеним народом. Близько третини всіх сербів проживали за межами своєї республіки, переважно в Боснії та Герцеговині, а також в Хорватії. Сербія погоджувалась на утворення хорватами і словенцями власних національних держав лише за умови визнання за сербським народом аналогічного права і включення до її складу всіх територій з переважанням сербського населення. Мова йшла про відмову Белграда визнати республіканські кордони як майбутні державні кордони.

Таким чином, мета Сербії, з одного боку, і Словенії та Хорватії, з іншого, була протилежною. Ніхто з них не збирався йти на компроміс, в політиці та у

засобах масової інформації республік безроздільно панували націоналістичні настрої.

Майбутнє Югославії залежало насамперед від стану відносин, які склалися між Сербією, Хорватією і Боснією та Герцеговиною. Саме по осі Белград – Сараєво – Загреб і виникло основне протистояння після поразки комуністів на перших альтернативних виборах і приходу до влади в республіках сепаратистськи налаштованих лідерів. Розпад СФРЮ розпочався 25 червня 1991 року, коли парламенти Словенії та Хорватії в односторонньому порядку проголосили свою незалежність, і югославська армія була направлена в ці республіки для забезпечення порядку, однак у Словенії колони ЮНА були розгромлені на марші словенськими територіальними військами. 7 липня короткострокові воєнні дії були припинені під тиском зарубіжних держав. У результаті досягнутої угоди югославські війська виводились зі Словенії та Хорватії, а ці республіки погоджувалися на тримісячний мораторій на проголошення незалежності.

У 1991 році Словенія та Хорватія стали незалежними державами; в Хорватії розпочалась війна між урядом та сербами, які не захотіли відокремлюватись від Югославії і оголосили про створення самостійної держави – Сербської Країни. 8 вересня того ж року проголосила незалежність Північна Македонія, а у квітні 1992 року — Боснія та Герцеговина. 27 квітня 1992 року Сербія та Чорногорія ввели в дію нову конституцію, яка закріпила створення нової держави — Союзної Республіки Югославія, існувала в 1992-2003 роках. 4 лютого 2003 змінила державний лад, ставши державним союзом із назвою Сербія і Чорногорія. Після референдуму про незалежність у травні 2006 Чорногорія проголосила незалежність і федерація мирно розпалася.

Причини розпаду Югославії поділяють на економічні, політичні, національні, соціальні і релігійні.

Економічні: Економічна криза. На кінець 1985 р. безробіття становило 15%, інфляція – 100 % (у 1989 – 3 000 %), зовнішній борг досяг 19 млрд дол. США (1989 – 21 млрд дол.). На його обслуговування йшло до 40 % усіх валютних доходів держави. Крім того близько 1 млн громадян постійно виїжджали на заробітки в Італію, Німеччину, Австрію.

Політичні: Після смерті незмінного керманіча Тіто заповідане ним колективне керівництво країни виявилось неспроможним виробити дієву модель управління. Зміцнювалися республіканські партійно-бюрократичні еліти, які прагнули якомога менше залежати від центру. Криза СКЮ.

Національні: Давні національні розбіжності між народами, що склали Югославію, великосербський шовінізм, історична пам'ять про численні вбивства сербів хорватськими усташами в роки Другої світової війни і репресії та масові вбивства хорватів і словенців переможцями-комуністами (переважно сербами за національністю) — після війни; зазіхання албанців на всю територію Косово, яке у добу Середньовіччя було осередком сербської держави.

Соціальні: Нерівномірність розвитку різних частин держави. Найвищий рівень життя був у Словенії, найнижчий — у Македонії. Значне соціальне

розшарування населення. Помітний прошарок безробітних. Падіння життєвого рівня населення в результаті кризи другої половини 80-х років.

Релігійні: Словенці, хорвати, угорці — католики; серби, чорногорці, частина македонців, частина албанців — православні; боснійці, частина албанців — мусульмани. Між цими релігійними громадами існували давні суперечності, непорозуміння і взаємні образи.

Боснія і Герцеговіна — держава у північно-західній частині Балканського півострова, що межує на півночі і заході з Хорватією, на сході з Сербією, на півдні і сході з Чорногорією; площа 51 197 км²; столиця Сараєво; рельєф: гірська країна, частина Динарських Альп, вапнякові ущелини. Населення становить 3 879 296 чол., включаючи 48 % мусульман і боснійців (суніти), 37 % сербів, 14 % хорватів. Переважна більшість населення сповідує іслам.

Голова держави — президент, посада переходить до одного з членів Президії за принципом ротації на строк 8 місяців (Президія має повноваження терміном 4 роки). У Боснії та Герцеговині є двопалатний законодавчий орган і тричленне Президентство, до складу якого входять члени кожної основної етнічної групи. Однак повноваження центрального уряду вкрай обмежені, оскільки країна в основному децентралізована і складається з двох автономних утворень: Федерації Боснії та Герцеговини та Республіки Сербської, з третім підрозділом — округом Брчко, яким керує місцеве самоврядування. Федерація Боснії та Герцеговини складається з 10 кантонів. Виробництво: цитрусові, овочі; залізо, вироби зі шкіри, текстиль; 3 державні мови.

Боснія і Герцеговина за формою правління є парламентською республікою. Державними мовами є боснійська, хорватська і сербська. Республіка Сербська існує на підставі власної Конституції, прийнятої 14 вересня 1992 року. Дейтонські угоди заснували посаду Верховного представника, наділеного вищою владою і одноосібним правом інтерпретації Конституції і законів Боснії і Герцеговини.

До органів влади загальнодержавного рівня відносяться Президія, Парламентська асамблея та Рада міністрів. Парламентська асамблея — орган законодавчої влади, що складається з двох палат: Палати представників і Палати народів. Колективний глава держави — Президія, що складається з трьох членів державотворчих народів. Термін повноважень президії — 4 роки з правом переобиратися. Голова Президії обирається членами Президії зі свого складу. До повноважень Президії відносяться питання зовнішньої політики, призначення послів та інших міжнародних представників. Виконавчу владу здійснює Рада міністрів, голова затверджується Палатою представників і призначається Президією.

Представники етнічних меншин не мають права балотуватися ні на посаду президента, ні до парламенту. Така можливість дається лише представникам однієї з трьох основних етнічних груп: мусульман-боснійців, хорватів і сербів. Представники меншин вже виграли кілька процесів в Страсбурзькому суді, що, однак, поки не призвело до зміни дискримінаційного закону.

Адміністративний поділ Боснії і Герцеговини. Боснія і Герцеговина за формою державного устрою є федеративною державою. Згідно з конституцією Боснії і Герцеговини 1995 року, держава складається з двох утворень (ентитетів): Федерації Боснії і Герцеговини та Республіки Сербської. Округ Брчко з 1999 року керується окремо від ентитетів. Федерація Боснія і Герцеговина розділена на 10 кантонів. В сільському господарстві північних районів важливе значення має тваринництво. В долинах річок вирощуються зернові (переважно пшениця, кукурудза, ячмінь, овес) і технічні культури (льон, цукрові буряки), розвинуте садівництво. В південних районах — виноградарство, тютюнництво, подекуди бавовництво. Північна Македонія — Республіка Північна Македонія — держава на Балканському півострові у Південно-Східній Європі. Отримала незалежність у 1991 році як одна з держав-наступниць Югославії. Країна без виходу до моря, межує з частково визнаним Косово на північному заході, Сербією на півночі, Болгарією на сході, Грецією на півдні та Албанією на заході. Складає приблизно третину більшого географічного та історичного регіону Македонії. Столиця та найбільше місто — Скоп'є, де проживає близько чверті від 2,06- мільйонного населення країни. Більшість жителів — етнічні македонці, які є південнослов'янським народом. Албанці складають значну меншину, яка становить близько 25 %; за нею слідує турки, роми, серби, босняки та арумуни. Унітарна парламентська конституційна республіка, Північна Македонія є членом ООН, НАТО, Ради Європи, Світового банку, ОБСЄ, СЕФТА та СОТ. З 2005 року країна також є кандидатом на вступ до Європейського Союзу. Країна із середнім рівнем доходу, що пройшла значну економічну трансформацію з часів незалежності, перетворившись на відкриту економіку. Північна Македонія — країна, що розвивається, займає 82 місце в індексі людського розвитку і забезпечує своїм громадянам соціальне забезпечення, універсальну систему охорони здоров'я та безкоштовну початкову та середню освіту. Країна розташована у центральній частині Балканського півострова. Межує на заході з Албанією (спільний кордон — 151 км), на сході з Болгарією (148 км), на півночі з Сербією (62 км) та визнаним більшістю світу незалежним колишнім сербським краєм Косово (159 км) і на півдні з Грецією (228 км). Площа території — 25 713 км². Столиця — Скоп'є (мак. Скопје) — 448,6 тис. жителів. Великі міста: Бітола (83,6 тис. жителів), Куманово (78,3 тис.), Тетово (60,3 тис.). Законодавчим органом влади в країні є Збори. Вони розробляють, розглядають і приймають закони. Чинна Конституція Північної Македонії прийнята 1991 року. Вона обмежує владу як на національному, так і на місцевому рівнях. Застосування збройних сил також обмежено конституцією. За Конституцією, Північна Македонія є соціальною вільною державою, а її столицею є Скоп'є. 120 депутатів парламенту обираються на загальних виборах строком на чотири роки. Кожен громадянин республіки має право голосу з 18 років. Виконавча влада в Північній Македонії здійснюється урядом, прем'єр-міністр якого є найвпливовішим політиком у країні. Члени уряду обираються прем'єр-міністром, для кожної сфери суспільства існують міністри. Є міністри економіки, фінансів, інформаційних

технологій, суспільства, внутрішніх справ, закордонних справ тощо. Члени уряду обираються строком на чотири роки.

Судова влада здійснюється судами, а судову систему країни очолюють Верховний суд, Конституційний суд і Республіканська судова рада. Судді призначаються Зборами.

Північна Македонія провела значні економічні реформи з моменту здобуття незалежності, свідченням чого є оцінка Світового банку за 2009 рік, яка поставила країну на четверте місце серед «найреформованіших держав» з поміж 178. В останні роки в країні сформувалася відкрита економіка, на долю якої припадає понад 90 % ВВП.

Словенія – Республіка Словенія — країна на півдні Центральної Європи, що знаходиться на перехресті важливих культурних та торгівельних шляхів. Межує з Італією на заході, Австрією на півночі, Угорщиною на північному сході, Хорватією на південному сході та омивається Адріатичним морем на південному заході. Займає територію площею 20 271 км² (38-е місце в Європі) і має 2 095 мільйони населення. Будучи однією з держав-наступниць колишньої Югославії, нині Словенія є парламентська республіка та країною-членом Євросоюзу, ООН та НАТО. Столиця і єдине місто з населенням більше 100 тис. жителів – Любляна.

Країна має переважно гірську місцевість з континентальним кліматом за винятком Словенського Примор'я з середземноморським кліматом і північного заходу з Альпійським кліматом. Крім того, на території частково розташовані Динарське нагір'я і Середньодунайська низовина. Країна характеризується значним біологічним різноманіттям і дуже багата на водні ресурси, маючи щільну річкову мережу, водоносну систему і значні карстові підземні водотоки. Більше половини території покриті лісами. Населення країни розсіяне і нерівномірне.

В червні 1991 року після введення багатопартійної представницької демократії Словенія стала першою республікою, що відділилася від Югославії й оголосила суверенітет і незалежність. Після цього в країну було введено Югославську армію і почалась Десятиденна війна, яка закінчилась підписанням Бріонської угоди за посередництва ЄС. 2004 року вступила до НАТО та ЄС, а 2007 року стала першим членом Євросоюзу з колишніх комуністичних країн. 2010 року приєдналася до Організації економічного співробітництва та розвитку — асоціації розвинених країн з високим доходом громадян. Словенія адміністративно розділена на 212 общин. Общини є однією з форм місцевого самоврядування, які визначаються статтями з 138 до 144 Конституції Республіки Словенія.

З метою підтримки національної статистики Статистичним Бюро Республіки Словенія вся Словенія розділена на 12 статистичних регіонів

Республіка Сербія — країна в центральній частині Балканського півострова, має в своєму складі Косово і Воєводину. Площа 88 400 км²; столиця Белград, 9,66 млн мешканців, за національністю в основному серби (близько 6,7 млн, у всьому світі понад 9 млн), далі албанці, угорці, румуни, словаки, українці (близько 45000) тощо. Рельєф: родюча долина Дунаю на півночі, гори

на півдні. Розмовна й літературна мова сербів: сербський варіант сербохорватської мови, абетка — за конституцією Республіки Сербія державною мовою є саме кириличний варіант сербської мови, хоча на практиці переважає латиниця (якою до 1945 року серби не користувалися взагалі); найрозповсюдженіша релігія: православ'я. Глава Сербії — Президент, обирається на п'ятирічний термін на загальних прямих виборах. Вищий орган виконавчої влади — Рада Міністрів на чолі з головою, який обирається парламентом з числа запропонованих Президентом кандидатур. Голова формує уряд, який затверджується парламентом. Законодавчий орган — однопалатний парламент (Народна скупщина) у складі 250 депутатів, які обираються на чотирирічний термін.

Республіка Хорватія — країна на перехресті центральної та південно-східної Європи на заході Балканського півострова. Столиця країни Загреб є найбільшим містом і однією з первинних адміністративно-територіальних одиниць нарівні з двадцятьма жупаніями. Хорватія має площу 56 594 км² (26-е місце в Європі) і населення 4,28 млн, більшість з яких — католики.

Суверенна держава Хорватія — парламентська республіка. Член Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, НАТО, Світової організації торгівлі та засновник Середземноморського Союзу. Починаючи з 2000 року, уряд Хорватії постійно інвестував в інфраструктуру, особливо транспортні шляхи та споруди вздовж загальноєвропейських коридорів.

Хорватія класифікується Світовим банком як країна з високим рівнем доходу та посідає 46-е місце в індексі людського розвитку. В економіці переважають сфера послуг, промисловість та сільське господарство. Туризм є важливим джерелом доходу, оскільки Хорватія входить до 20 найпопулярніших туристичних напрямків у світі. Держава контролює частину економіки, маючи значні державні витрати. Європейський Союз є найважливішим торговим партнером Хорватії.

Хорватія забезпечує соціальне забезпечення, універсальну систему охорони здоров'я, а також початкову та середню освіту, підтримуючи культуру завдяки численним державним установам та корпоративним інвестиціям у ЗМІ та літературу.

Хорватія — унітарна держава, парламентська республіка. Законодавчим органом з 2001 року є Сабор (парламент). У період з 1991 по 2001 рік парламент був двопалатним. Глава держави — Президент, який обирається прямим голосуванням на п'ять років. Він є головнокомандувачем збройних сил країни і за згодою парламенту призначає прем'єр-міністра. Президент також займається питаннями зовнішньої політики.

Глава уряду — прем'єр-міністр. У складі уряду чотири віце-прем'єри і 16 міністрів, що відповідають за конкретні сфери діяльності. Уряд ініціює прийняття законів, розробляє проект бюджету, контролює виконання законів, визначає основні напрями зовнішньої і внутрішньої політики.

Конституцію прийнято 20 грудня 1990 року, незалежність від Югославії проголошена 25 червня 1991 року. Прийнято поправки до конституції: 1) про

права меншин, 2) зміна напівпрезидентської моделі управління на парламентську модель управління, 3) про реформу парламенту. Парламент — однопалатний (велика частина обирається за партійними списками, частина від меншин).

Провідними галузями є: суднобудування, машинобудування, хімічна, харчова, текстильна, деревообробна, електротехнічна і електронна, фармацевтична промисловість. Важливою галуззю економіки є туризм.

Переваги: стабільне зростання економіки. Під егідою МВФ запущена програма зниження державних витрат. Зростання туризму.

Чорногорія — країна у Південно-східній Європі. Розташована на узбережжі Адріатичного моря і є частиною Балканського півострова. Межує з Сербією, Боснією та Герцеговиною, Косовом, Албанією та Хорватією. Столиця та найбільше місто — Подгориця (150 000 осіб).

Економіка Чорногорії має середній рівень доходу і посідає 48 місце у Індексі людського розвитку. Країна є членом ООН, НАТО, СОТ, ОБСЄ, Ради Європи та Центральноевропейської асоціації вільної торгівлі. Також Чорногорія є серед країн-засновниць Середземноморського союзу.

Згідно з конституцією влада розділена на законодавчу, виконавчу і судову. Президент формально не входить в систему поділу влади.

Законодавча влада належить Скупщині — парламенту країни, а виконавча влада — президенту та уряду Чорногорії — Влада. Всі ці владні структури перебувають у столиці.

Президент обирається на п'ятирічний термін в ході загального прямого таємного голосування. Скупщина — однопалатний парламент країни, складається з 81 депутата. Депутати обираються всенародним голосуванням строком на 4 роки. Вибори проходять за пропорційною системою. Обираються 76 депутатів плюс 5 албанських представників висуваються від албанської меншини.

Виконавчу владу здійснює Уряд (Влада). Склад уряду затверджується Скупщиною за пропозицією Президента.

Судова система дворівнева. Верховний суд Чорногорії забезпечує єдність правозастосовчої практики на всій території республіки.

Крім дворівневої судової системи існує також Конституційний суд.

Територія Чорногорії розділена на 23 громади/общини, названих за її центром.

Республіка Косово — частково визнана держава на Балканах, чию незалежність визнали 98 держав-членів ООН.

Внаслідок війни 1999 року між сербами та албанцями край перейшов під контроль ООН (хоча де-юре залишався автономією у складі Сербії). 17 лютого 2008 року парламент Косова проголосив незалежність краю в односторонньому порядку. Сербія досі не визнає незалежності Косова, через що країна не має остаточного визнання у світі. 2016 року підписано Угоду про асоціацію між Косовом та Європейським Союзом.

Косово межує з Північною Македонією на півдні, Сербією на сході та півночі, Албанією на південному заході та Чорногорією на північному заході.

Республіка Косово ділиться на 7 округів, що складаються з 30 муніципалітетів.

Республіка Косово є демократичною республікою, заснована на принципі поділу влади і стримувань і противаг між гілками. Республіка Косово має три гілки влади: законодавча, яка очолюється Асамблеєю, виконавча гілка влади на чолі з президентом і прем'єр-міністром і судова — на чолі з Верховним судом.

Президент є главою держави і являє собою єдність народу Республіки Косово.

Асамблея Республіки Косово є вищим представницьким і законодавчим органом Республіки Косово обирається безпосередньо народом. Асамблея складається із 120 депутатів, що обираються шляхом таємного голосування.

На території Косова містяться великі поклади корисних копалин: свинцю, цинку, нікелю, кобальту, бокситів та магнезиту. Є поклади рідкісних мінералів: індій, кадмій, германій, талій та зеоліт. Родовище бурого вугілля оцінюють більш як в 15 млрд. т, що дає можливість вести їхню експлуатацію впродовж 150-200 років.

У Косові найбільше виробляють вино, видобувають нікель, свинець і цинк.

Лекція №6

Тема 2.7. Соціально-економічний і політичному розвиток сучасних Чехії, Словаччини, Угорщини.

1. Становлення і розвиток сучасних Чехії та Словаччини.
2. Характеристика й специфіка Угорщини.

1. Становлення і розвиток сучасних Чехії та Словаччини.

Країни регіону досить відмінні за природно-ресурсним потенціалом, характеристиками населення, рівнем економічного розвитку. Проте мають тісно сплетену сув'язь історичної долі та взаємодоповнюючі структури господарства, що дає змогу розглядати їх як певну територіальну соціально-економічну єдність – Центральноєвропейський регіон.

Великі політичні та соціально-економічні зрушення 90-х років сформували нову політичну карту цієї частини Європи. На території колишньої Чехословаччини мирним шляхом утворилися дві нові суверенні держави: Республіка Чехія та Словацька Республіка. Географічне положення країн можна визначити як вигідне, що характеризується тим, що з одного боку знаходяться розвинуті країни Західної Європи, що значною мірою визначають економічну політику на регіональному та світовому ринку, з другого – країни СНД, зокрема Україна.

Природно-ресурсний потенціал країн регіону дуже різний. Мінерально-сировинна база представлена паливно-енергетичними ресурсами, рудною та нерудною сировиною. З-поміж паливно-енергетичних ресурсів найпоширенішими є буре вугілля, яке переважно добувають відкритим способом.

Країни регіону відмінні за основними характеристиками населення, але мають і деякі спільні риси. По-перше, демографічні процеси тут значною мірою зумовлені наслідками Другої світової війни, що вплинуло на кількість населення. По-друге, перебудова економіки на індустріальну основу зумовила розвиток процесів урбанізації і пов'язаних з цим змін у відтворенні населення, характері його розселення.

Кількість міст майже в усіх країнах регіону зростає. Яскравим прикладом концентрації населення у великому місті є Будапешт в Угорщині. Тут зосереджено майже 40 % міського населення країни, тоді як у цілому густота міських поселень невисока. Крім Будапешта, у Центральній Європі розвиваються такі міські агломерації, як Бухарестська, Празька, Верхньосілезька, Софійська, Белградська.

Населення країн регіону зайняте переважно в промисловості (40-50 %), у сільському господарстві (20-50%) та у невиробничій сфері (15-20 %), роль якої постійно зростає. Водночас для більшості країн регіону зайнятість населення стає однією з гострих соціальних проблем. У середньому рівень безробіття в країнах регіону становить 5-15 % і коливається залежно від інтенсивності впроваджуваних реформ.

У регіоні є як однонаціональні, так і багатонаціональні країни, але на сучасному етапі переважають процеси утворення однонаціональних держав. Таким чином, країни, незважаючи на природні, соціальне економічні та соціально-політичні відмінності, об'єктивно пов'язані спільністю історичної долі, умовами формування сучасної економіки і мають достатні умови для інтеграції в загальноєвропейський і світовий простір.

Чехія розташована в центральній частині Європи, займає відносно невелику територію, є однією з найбільш розвинених, індустріальних країн світу. Офіційна назва – Чеська Республіка.

Протяжність державних кордонів Чехії становить 2303 км. Чисельність населення складає 10,2 млн. осіб. Столиця держави – місто Прага, з населенням 1,2 млн. осіб. Серед найбільших міст Чехії - Брно, Острава, Пльзень, Усті-Над-Лабем, Градец Кралове.

Площа країни складає 76866 км² (114 місце серед держав світу). Територія Чехії витягнута з заходу на схід.

Чеські землі поділяються на три історичні регіони: Чехію, Моравію і Сілезію відповідно з адміністративними центрами Прага, Брно й Острава.

Державне свято 28 жовтня – день проголошення незалежності країни у 1918 році.

ВВП – 221,4 млрд дол. США, на душу населення – 21,6 тис. дол. США. Чехія – держава з економікою у стані динамічної ринкової трансформації. Член НАТО, ЄС.

Чехія є парламентською республікою. Очолює державу президент, який обирається парламентом на термін п'ять років. Президентом може стати особа, яка отримала підтримку більшості у кожній з палат парламенту. Згідно до конституції, президент Чехії має значні повноваження, приймає рішення одноосібно. Зокрема, він призначає раду Центрального банку, а це означає, що

у випадку конфлікту з урядом Центробанк може проводити політику, яка не узгоджується з діями міністра фінансів. Президент також призначає суддів та голів Верховного і Конституційного судів.

Законодавча влада представлена двопалатним парламентом, складається з Сенату (81 місце, обирається загальним голосуванням на 2-, 4- і 6-річний термін) і Палати Депутатів (200 місць, депутати обираються на 4-річний термін). Законодавча система побудована на австро-угорському кодексі, національне законодавство було змінено для приведення його у відповідність до вимог Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі, не визнає верховенства Міжнародного Верховного Суду (в Гаазі).

Виконавча влада належить уряду. Судову владу представляє Верховний Суд (судді і голова Суду призначаються президентом довічно). Конституційний Суд (судді і голова Суду призначаються президентом довічно).

Територія Чехії заселена з давніх-давен, історичні відомості заселення території країни сягають 1,7-1,6 млн років тому. Особливе вигідне стратегічне положення Чехії зумовлювало намагання різних завойовників підкорити її територію.

З 1918 р. після розпаду Австро-Угорщини Національною Радою в Празі було оголошено про створення незалежної Чехословаччини, у склад якої ввійшли Чехія і Словаччина.

Згідно мюнхенської змови 1938 р. гитлерівська Німеччина захопила Західну Чехію (Судетську область). В березні 1939 р. все чеські землі були окуповані німецькими військами і оголошені "протекторатом Чехія і Моравія".

Народне повстання 1945 р. і наступ військ зумовило звільнення від німецьких військ і окупацію агресором зі сходу.

Після Другої світової війни була відновлена територіальна цілісність Чехословаччини, чеські і словацькі землі ввійшли у склад Чехословацької соціалістичної республіки. З лютого 1948 р., після захоплення влади комуністичною партією, було проголошено вступ країни на шлях соціалізму.

В кінці 60-х ХХ ст. розпочався процес оновлення соціалізму шляхом його демократизації, що отримав назву "празької весни". Цей процес був перерваний у серпні 1968 р., після вводу військ п'яти країн Варшавського договору.

В результаті виникнення суспільно-політичної кризи у листопаді 1989 р. Комуністична партія Чехословаччини була відсторонена від влади. На парламентських і комунальних виборах у 1990 р. нові політичні сили отримали підтримку виборців і очолили державу.

У 1993 році в результаті, так званої "Оксамитової революції", яка почалася із студентських виступів, Чехія стала незалежною державою. Вона знову стала "Серцем Європи", відновила статус туристичної держави.

У 1997 році Чеська Республіка вступила в НАТО. Сьогодні Чехія очікує нового економічного підйому, пов'язаного із приєднанням до ЄС.

Словаччина, офіційна назва Словацька Республіка – держава на сході центральної Європи, межує на північному заході з Чехією, на півночі з –

Польщею, на сході – з Україною, на півдні – з Угорщиною та на заході – з Австрією. Площа країни становить 49 035 км² (126 місце у світі).

Населення – 5,4 млн осіб (108 місце у світі), переважно словаки, що належать до групи західнослов'янських народів. Словаки здебільшого сповідують католицизм.

Державна мова – словацька. Столиця – місто Братислава. Унітарна держава, що поділяється на 8 самоврядних країв.

За формою правління: парламентська республіка з широкими правами глави держави — президента. Держава розташована в Центральній Європі, в південно-західній частині Карпат, у сточищі середнього Дунаю.

У Х столітті країна майже на 1000 років потрапила під угорське панування. У ХХ столітті отримала незалежність від габсбурзької Австро-Угорщини у складі Чехословаччини; після «празької весни» 1968 року — суб'єкт федерації Чехословацької Соціалістичної Республіки; повна незалежність отримана після «оксамитового розлучення» 1 січня 1993 року, дату якого відзначають як національне свято.

Індустріально розвинена країна, обсяг ВВП становить 127 млрд доларів США (23тис. доларів США на особу). Грошова одиниця – євро. З 2004 року член військово-політичного альянсу НАТО і Європейського Союзу.

Словаччина – розвинена індустріальна держава. Промисловість разом із будівництвом становить 30 % від ВВП держави; аграрне виробництво разом з лісовим господарством і рибальством – 4 %; сфера обслуговування – 66 %. Зайнятість активного населення у господарстві країни розподіляється наступним чином: 29,4 % – промисловість і будівництво; 5,8 % – аграрне, лісове і рибне господарства; 56 % – сфера обслуговування.

Переваги словацької економіки: зростання виробництва, особливо в західній частині. Ріст іноземних інвестицій, успіх програми приватизації. Експорт у країни ЄС приносить прибуток. Членство в ЄС сприяє подальшій стабілізації. Перспективи для туризму, особливо для гірськолижних курортів у Татрах. Згідно з дослідженням німецької Торговельної палати, близько половини німецьких інвесторів розглядають Словаччину як найкраще місце для інвестицій.

2. Характеристика й специфіка Угорщини.

Площа – 93 030 км², населення – 9 906 000, столиця – Будапешт.

Офіційна назва – Угорська республіка, державний устрій – парламентська республіка. Законодавчий орган – однопалатні Державні збори. Глава держави – президент (обирається парламентом на 5-річний термін).

Адміністративний устрій: унітарна держава (19 областей) Поширені релігії: християнство (католики, кальвіністи, лютерани та православні). Член ООН, НАТО, ЄС.

Державне свято – День національно-визвольної боротьби і революції (15 березня), День революції 1956 і проголошення Угорської республіки в 1989 (23 жовтня), День Святого Стефана (20 серпня).

Природно-ресурсний потенціал. Угорщина – континентальна держава Центральної Європи, що межує з Україною, Словаччиною, Австрією,

Словенією, Хорватією, Сербією та Румунією і не має безпосереднього виходу до моря. Частково цю проблему компенсує Дунай, який перетинає країну в центральній частині.

Країна небагата на мінеральні ресурси. Промислове значення мають лише родовища газу, бокситів, вугілля, залізної руди, міді та каоліну.

Угорщина – однонаціональна держава, 97 % населення складають угорці, які вважають угорську мову рідною. Угорська мова не схожа на жодну з мов сусідніх країн.

Середня тривалість життя чоловіків 69 років, жінок – 78 років. Щільність населення – 108,0 чол. на км². 65 % населення мешкає в містах, найбільші з яких Будапешт (п'ята частина населення країни), Дебрецен, Мишкольц, Сегед і Печ.

Угорщина – типова постсоціалістична індустріально-аграрна країна, економіка якої має відбиток вузько спрямованої спеціалізації господарства, що склалася за часів соціалістичного минулого. ВВП на душу населення складає 16 627 \$.

До складу ВВП країни сільське господарство дає 3,2 % вартості, промисловість – 31,9 %, сфера послуг – 65 %. Зайнятість населення в галузях господарства відрізняється від цих показників: у сільському господарстві зайнято 20 %, промисловості – 35%, сфері послуг – 45 %. В країні існують сприятливі умови для ведення сільського господарства та гарні туристично-рекреаційні можливості.

Провідною галуззю промисловості країни є машинобудування, зокрема випуск автобусів «Ікарус», виробництво засобів зв'язку, вимірювальних приладів, верстатів. Добре представлені підприємства хімічної, фармацевтичної, металургійної, текстильної, харчової промисловості. Виробництво електроенергії зосереджено на теплових електростанціях.

В Угорщині є всі види транспорту, крім морського. Цьому сприяло її транзитне географічне положення. Довжина автошляхів складає понад 30 тис. км, основні вантажні перевезення забезпечує залізничний транспорт. Дунай позв'язує Угорщину з іншими країнами.

Експортуються машини й устаткування, інші промислові товари, харчові продукти, сировина, паливо та енергія, транспортне устаткування, комп'ютерні програми, хімікати, глинозем, лікарські засоби, овочеві консерви, м'ясопродукти, продукція легкої промисловості. Основними споживачами угорської продукції є Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Румунія, Велика Британія, Словаччина, Польща. Імпортують в Угорщину папір, бавовну, пиломатеріали, шкіру, продукцію машинобудування з Німеччини, Китаю, Австрії, Італії, Франції, Нідерландів.

Велике значення має міжнародний туризм та валютні надходження від нього. Щороку Угорщину відвідують понад 30 млн туристів. Їх приваблює курортна зона озера Балатон, національні парки та печери, численні пам'ятки римської культури тощо. Стабільне положення в економіці та суспільстві останніми роками зробило Угорщину однією з найпривабливіших для іноземних інвестицій країн Східної Європи.

Лекція №7

Тема 2.8. Пострадянські країни Балтії й економічне реформування Польщі.

1. Основні характеристики соціально-економічного та культурного розвитку Литви, Латвії, Естонії.
2. Довід і результати реформ Польщі.

1. Основні характеристики соціально-економічного та культурного розвитку Литви, Латвії, Естонії.

Країнами Балтії називають Естонію, Латвію, Литву, що розташовані на узбережжі Балтійського моря. Це суверенні незалежні держави, які вийшли з складу СРСР на початку 90-х років внаслідок його розпаду.

Політичні і економічні трансформації в країнах Балтії – це сучасний феномен, який викликає серйозний науковий інтерес багато дискусій щодо оцінки реального стану цих країн і наслідків перетворень.

Перетворення в країнах Балтії за чверть століття – це, перш за все, перехід від однієї системи господарювання до іншої в досить стислі терміни і входження в Європейський Союз першими з країн пострадянського простору – країн минулого Радянського Союзу.

Перетворення в державах Балтії представляють науково-практичний інтерес в силу того, більшість країн були орієнтовані на досить швидке за масштабами історії органічне включення в європейський інтеграційний процес. Латвія, Литва, Естонія за короткий період пережили радикальні соціально-економічні, політичні перетворення, вступили в Європейський Союз, НАТО, СОТ. В даний час відбулася оцінка реформ як в економіці, так і в соціальній сфері. Також представляється доцільною в силу вироблення напрямку оптимального вектора розвитку зовнішньоекономічної стратегії з країнами даного регіону з урахуванням їх політичного суверенітету і членства в ЄС.

Федералізація відносин при розвитку економічної інтеграції в Західній Європі зумовила модифікацію співвідношення сил як всередині ЄС, так і на світовому ринку, трансформування зовнішньоекономічних зв'язків в даному регіоні. Європейський Союз за складом господарств окремих країн економічно не однорідний, і держави Балтії представляють собою специфічну групу країн – відносяться до периферії ЄС як інтеграційного об'єднання, де високо впливають на політичний істеблшмент європейських органів. Реалізація національних політико-економічних інтересів народів цих держав в рамках ЄС була підпорядкована пріоритетам європейської інтеграції. Світова фінансово-економічна криза фактично сформувала умови більш реалістичних відносин політиків й економістів країн Балтії до місця і ролі їх національних господарств, як у складі ЄС, так і у світовому господарстві в цілому. І саме ця обставина позначила формування більш прагматичного підходу до зовнішньоекономічного співробітництва при відмові від його зайвої ідеологізації. Всі ці трансформації в політиці і економіці країн Балтії в сучасних умовах зумовлюють не тільки їх уважний аналіз з боку українських дослідників, а й ставлять завдання розробки адекватної політико-економічної стратегії в даному

регіоні, що сприяє активізації використання раніше сформованих переваг і новостворюваних передумов для зовнішньоекономічного співробітництва.

Географічне положення, подібність природних умов, історії розвитку та формування господарства, напрям сучасних політичних та соціально-економічних перетворень об'єднують їх у певну соціально-економічну спільність. Всі країни мають вихід до Балтійського моря, а з нього в Світовий океан. Через їх території пролягають транзитні сухопутні шляхи у напрямі Схід - Захід, Північ - Південь.

Населення країн регіону нечисленне. Найбільш густо заселена Литва – 50 чол./км². За характером відтворення – це типові європейські країни. Литовці й латиші відносяться до балтійської групи індоєвропейської сім'ї, естонці – до угро-фінської групи. Частка корінного населення коливається в межах 60-80 %. Найбільша вона в Литві, найменша – в Латвії.

Країни Балтії можна віднести до високоурбанізованих. Міське населення становить майже 70 %. Великих міст небагато, але вони відіграють велику роль у господарському й культурному житті кожної країни, концентруючи інформаційний, науковий потенціал та майже половину всього виробництва. Значну роль у суспільному житті відіграють малі міста, на які припадає близько 80 % всіх міських поселень і які є центрами переробки місцевої сировини. У сільській місцевості склався хутірський тип розселення.

Трудові навички населення, висока кваліфікація трудових ресурсів багато в чому визначають спеціалізацію країн регіону і виступають позитивним чинником розвитку економіки.

Господарство країн регіону має багато спільних рис. За останні 100 років історія його формування знала кілька етапів:

1) бурхливого промислового розвитку наприкінці XIX - початку XX ст., коли формувались галузі машинобудування і легкої промисловості, що орієнтувались на довізну сировину, розвивалась сухопутна транспортна мережа та складалось портове господарство;

2) аграрного розвитку 30-х років, коли економіка країн була переорієнтована на постачання сільськогосподарської продукції на європейський ринок, відповідно розвивалась харчова промисловість;

3) соціалістичного реформування економіки на індустріально-аграрній основі.

Після проголошення суверенітету країни регіону проводили інтенсивні соціально-економічні й політичні реформи майже всіх сфер життя. За час реформування темпи економічного розвитку дещо знизились, і стали відчутними всі вади постсоціалістичного періоду: спад виробництва, зростання безробіття, падіння життєвого рівня населення. Але поступово економічна ситуація стабілізується.

Сучасна економіка країн Балтії визначається багатогалузевою промисловістю та інтенсивним сільськогосподарським виробництвом. Дефіцит сировинних ресурсів зумовив розвиток тут неенерго- та нематеріаломістких виробництв. Галузями спеціалізації є: точне, наукоємне машинобудування, що розвивається, спираючись на кваліфіковану робочу силу. Це передусім такі

його галузі, як радіо- та електротехніка, приладо- та верстатобудування, розвинуте також транспортне машинобудування – виробництво вагонів та мікроавтобусів (Латвія), суднобудування та судноремонт (Клайпеда, Лієпая, Рига, Таллінн).

Приморське положення сприяло формуванню приморського господарського комплексу, до складу якого, крім суднобудування та судноремонту входять океанське риболовство та рибна промисловість, галузі обслуговування експортно-імпортних операцій, а також курортне господарство.

Промисловість концентрується переважно у великих містах (Таллінн, Рига Вільнюс, Каунас).

Потреби країн регіону задовольняються потужною сферою зовнішньоекономічної діяльності, яка обслуговується всіма видами транспорту. Країни, що спеціалізуються на обробній промисловості, відповідно експортують її продукцію, а імпортують паливо та сировину. За роки незалежності відбулась певна переорієнтація зовнішньоекономічних зв'язків зі Сходу на Захід. Найбільших успіхів тут досягла Естонія. Традиційні партнери - республіки СРСР, а нині незалежні держави, в тому числі і Україна, і досі відіграють значну роль у зовнішній торгівлі країн Балтії. З країн цього регіону імпортується сировина, обладнання, продукція хімічної, машинобудівної та інших галузей промисловості. В експорті з регіону переважає продукція машинобудування, легкої, хімічної промисловості, сільського господарства.

2. Довід і результати реформ Польщі.

Офіційна назва – Республіка Польща. Столиця — Варшава (понад 1,7 млн осіб). Площа — 313 тис. км² (68-ме місце у світі). Населення близько 39 млн осіб (30- те місце). Державна мова — польська. Грошова одиниця — злотий.

Польща знаходиться в басейні річок Вісли та Одер. На північному сході межує з Росією (анклав Калінінградська обл.) та Литвою. На сході і південному сході простяглися кордони з Білоруссю й Україною. На півдні і південному заході Польща межує зі Словаччиною та Чехією. Західні кордони відділяють її від Німеччини. Географічне положення Польщі в цілому дуже вигідне. За транспортно-географічним рейтингом Польща друга у Європі після України.

На основі Люблінської унії 1569 р. Польща і Литва утворювали одну державу – Річ Посполиту. Наприкінці XVI ст. майже безперервні війни зі Швецією, Росією й Османською імперією внутрішньо ослабили Польщу, що призвело до її поділу наприкінці XVIII ст. між Росією, Пруссією і Австрією. Аж до XX ст. незалежної польської держави не існувало. Численні повстання поляків закінчувалися поразками. У 1918-1919 рр. Польща як незалежна держава була відновлена. У війні з російськими більшовиками 1919-1921 рр. незалежність вдалося відстояти. Але в 1939 р. внаслідок узгодженого нападу з заходу Німеччини та зі сходу Радянського Союзу Польща знову втратила незалежність. Після перемоги СРСР над Німеччиною за допомогою радянських військ у Польщі було створено тоталітарну державу. Опір суспільства і соціально-економічна криза призвели до відновлення багатопартійної політичної системи з 1989 р. У 1997 р. прийнято демократичну конституцію. У 2004 р. Польща стала членом НАТО, увійшла до складу ЄС.

Польща – унітарна держава з двоступеневою системою адміністративно-територіального поділу: воєводства (49) - Гміни (2468). Відповідно до Конституції 1997 Польща є за формою правління напівпрезидентською (парламентсько-президентською) Республікою. Політичний режим – демократичний.

Теперішня конституційна система Польщі склалася в результаті серії реформ, розпочатих у кінці 1980-х рр.. У квітні 1989 р. була відновлена двопалатна структура польського парламенту, а державна рада, вищий колегіальний орган державної влади, був ліквідований і одночасно заснований інститут одноосібного глави держави Президента, що обирається Національними зборами Польщі. Зміни та доповнення до Конституції, прийняті у грудні 1989 р., фактично змінили характер основ суспільного устрою країни, визнали і надали рівний захист різних форм власності, ввели принцип політичного плюралізму. Восени 1990 р. до Конституції були внесені зміни, що стосуються виборів Президента. Глава держави стало обиратися безпосередньо громадянами країни. Значним етапом стало прийняття 17 жовтня 1992 Конституційного закону про взаємні відносини між законодавчою і виконавчою владою, а також територіальний самоврядування, що отримав назву Малої конституції.

Діюча Конституція прийнята Національними зборами 2 квітня 1997 і схвалена на референдумі 25 травня 1997 року. Законодавча влада в Польщі належить Сейму і Сенату – двом палатам польського парламенту. Нижня палата – Сейму здійснює контроль за діяльністю уряду в обсязі, визначеному приписами Конституції і законів.

За чисельністю населення Польщі посідає сьоме місце в Європі. Середня його густота — близько 124 особи на 1 км². Найгустіше заселена центральна, південна частина та узбережжя Балтійського моря, найменше – гірські райони.

Економіка Польщі перебуває в стані ринкової трансформації. Це типова індустріально-аграрна країна. В промисловості переважає машинобудування й хімічна промисловість. Розвинута легка та гірничо-видобувна галузі.

Видобуток нафти та природного газу незначні. Найбільшими машинобудівними центрами є найбільші міста. Випускають автомобілі, сільськогосподарські машини, морські судна; варшавські заводи спеціалізуються на виробництві приладів, верстатів, електроніки.

Хімічна промисловість представлена всіма найважливішими галузями. У Плоцьку діє потужний нафтопереробний завод. Розвинута фармацевтична промисловість. У Польщі традиційно розвинуті легка та харчова промисловість. Головний центр виробництва текстилю — м. Лодзь. Харчова промисловість виробляє м'ясні та плодоовочеві консерви, бекон, переробляє картоплю, а також борошно і цукор.

У структурі сільського господарства переважає рослинництво. Вирощують пшеницю, жито, ячмінь. Повсюдно вирощують картоплю. На півдні переважають значні посіви цукрових буряків (7-ме місце у світі). За поголів'ям свиней Польща посідає 7-ме місце у світі. Щорічно у Балтійському морі виловлюють близько 500 тис. тонн риби.

Країна має густу транспортну інфраструктуру. Довжина залізничних колій перевищує 30 тис. км, автомобільних магістралей – 150 тис. км. Інтенсивно використовуються для судноплавства річки та канали. Найбільші морські порти – Гданськ, Гдиня й Щецин.

Польща визнала державну незалежність України 2 грудня 1991 р., тобто однією з перших у світі. Дипломатичні відносини між країнами встановлено 4 січня 1992 р. Польща та Україна підписали понад сто двосторонніх документів про співпрацю. Зовнішньоторговельний оборот між обома країнами в окремі роки сягав 1 млрд дол. США.

Сучасні українсько-польські відносини характеризуються багатьма чинниками, які не є постійними в силу різних обставин: економічними, політичними, безпековими, історичними тощо, але географічне положення двох держав залишається незмінним. Однак, кордон між двома державами не можна назвати незмінним, бо у різні історичні епохи він був різним і навіть у 20 столітті зазнавав постійних змін.

Сучасний кордон між Україною та Польщею сформований після завершення Другої Світової війни, а формально з моменту набуття незалежності України від 24 серпня 1991. Довжина кордону становить 535 км, що є одним із найбільших зовнішніх кордонів Європейського Союзу.

Базовим документом українсько-польського міжрегіонального співробітництва є Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про міжрегіональне співробітництво, підписана 24 травня 1993 року. Зазначеним міжнародним договором закріплюються правові засади співпраці органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування України та Республіки Польща, зокрема, в економічній, культурно-гуманітарній, освітній та туристичній сферах. Важливим кроком до розвитку транскордонного співробітництва в польсько-українському прикордонні стало створення Карпатського Єврорегіону, який об'єднав 19 прикордонних адміністративно-територіальних одиниць.

Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України та Республіки Польща, ефективним засобом європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях. Для вирішення ключових питань українсько-польського міжрегіонального співробітництва на міжурядовому рівні створено інституційний механізм – Українсько-польську Міжурядову Координаційну Раду з питань міжрегіонального співробітництва (МКРМС). МКРМС приймає рішення з ключових питань міжрегіонального співробітництва, визначає загальні напрямки і головні принципи його розвитку, надає компетентним органам України і Польщі відповідні пропозиції, розробляє спільні програми діяльності, спрямовані на розвиток міжрегіональної співпраці та в цілому координує міжрегіональне співробітництво на рівні областей України та воєводств Республіки Польща. На сьогодні, Україна має найрозвинутішу мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі

уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнера в Україні на рівні області.

На регіональному та місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво.

Таким чином, можна зробити висновки, що для ефективного співробітництва України та Польщі важливу роль відіграють транскордонне та міжрегіональне співробітництво. Адже в рамках такої співпраці створюються і реалізуються проекти, які дають позитивні зміни в багатьох громадах обох держав, а ефективне співробітництво приносить реальну користь мешканцям по обидва боки кордону. Велика кількість локальних ініціатив можуть бути прикладом для інших громад, а також формувати передумови для позитивних змін та розвитку українсько-польських відносин. Саме тому, потрібно підтримувати на загальнодержавних рівнях регіональні ініціативи співпраці, а також розширювати можливості учасників транскордонного співробітництва у європейських програмах.

Лекція 8

Тема 2.10. Країни Закавказзя та особливості регіону Центральна Азія в сучасному світі.

1. Соціально-економічний розвиток та особливості Грузії, Вірменії, Азербайджану.

2. Спільні й відмінні характеристики Казахстану, Туркменістану, Узбекистану, Таджикистану.

1. Соціально-економічний розвиток та особливості Грузії, Вірменії, Азербайджану.

До країн Закавказзя належать Азербайджан, Вірменія та Грузія, що знаходяться між Чорним та Каспійським морями і мають вигідне географічне положення. Вихід до морів сприяє розвитку економічних взаємозв'язків. Порти Чорного моря традиційно поєднують країни Закавказзя з Україною і Туреччиною, а порти Каспійського моря — з країнами Центральної Азії та Росією.

Для країн Закавказзя характерне складне політико-географічне положення, адже вони межують з країнами, в яких постійно відбуваються збройні конфлікти або сутички (Афганістан, Ірак, Чечня). Та і в самих країнах Закавказзя наявні невирішені політичні (або військові) суперечки, зокрема в Абхазії, Ланкійській ущелині (Грузія), Нагірному Карабаху (Азербайджан) тощо.

Природа Закавказзя надзвичайно різноманітна й контрастна, понад 2/3 території займають складні гірські ландшафти Великого і Малого Кавказу, високого Вірменського нагір'я. Гірське повітря регіону у поєднанні із субтропічним кліматом, морським узбережжям, гірськими мальовничими озерами та ріками створюють привабливі природні умови для рекреаційних потреб, особливо для оздоровлення. У Грузії з метою охорони природних об'єктів створено Тбіліський національний парк, 17 заповідників і 6 заказників,

у яких особливе місце посідає охорона природних насаджень реліктових порід. В Азербайджані знаходяться 7 заповідників, у Вірменії — Севанський національний парк і 6 заповідників.

Населення країн Закавказзя нечисленне: тут мешкають 15,6 млн. осіб, найменша за кількістю населення країна — Вірменія 2,98 млн., найбільша — Азербайджан 7,91 млн. У Грузії проживає 4,67 млн. осіб. Вікову групу до 15 років становлять 25 % населення, групу від 15 до 65 років — 65 %, старші 65 років — 10 %. Очікувана тривалість життя становила для чоловіків 60,4 року, для жінок — 68,8 року.

Закавказзя є багатонаціональним регіоном. Представники місцевих національностей та народностей становлять понад 70% населення. У Вірменії етнічними мешканцями є 93 % громадян, до меншин належать курди, росіяни. Внаслідок етнічних конфліктів 1989-1993 рр. майже всі азербайджанці залишили країну, а 200 тис. вірмен з території Азербайджану переселилися до Вірменії. В Азербайджані 82 % населення є азербайджанцями, також мешкають росіяни, українці, татари, курди, аварці, євреї, турки, грузини тощо. Грузія є багатоетнічною державою, в ній грузини становлять 70 % населення. Із національних меншин (майже 80 національностей) представлені вірмени (8 %), росіяни (6 %), азербайджанці (5,7 %), осетини (3 %), абхази (1,7 %) тощо.

Грузія та Вірменія є християнськими, а Азербайджан — ісламською державами.

У Закавказзі відбувається інтенсивне збільшення кількості міст і міського населення (в Азербайджані — 56 %, у Вірменії — 64 %, в Грузії — 58 %). Тут знаходиться понад 200 міст, серед яких три міста мають більше мільйона жителів: Баку (3,2 млн. осіб), Тбілісі (1,3 млн.), Єреван (1,2 млн.). Великих і середніх міст мало.

Країни Закавказзя мають надлишкові трудові ресурси. З-понад 16 млн. жителів на працездатне населення припадає 8,59 млн. осіб. Для усіх країн регіону характерний високий рівень безробіття (в Азербайджані — 1,2 %, у Вірменії — 30 %, в Грузії — 17 %). В Азербайджані більшість населення зайнята у сферах обслуговування (52 %), промисловості (7 %) і сільському господарстві (41 %). У Вірменії домінує сільське господарство (45 %), розвинута сфера обслуговування (30 %) та промисловість (25 %). У Грузії на сільське господарство та сферу обслуговування припадає по 40 %, на промисловість — 20 %.

За радянських часів у Закавказзі сформувався розвинутий господарський комплекс, який охоплює галузі важкої і легкої промисловості, сільськогосподарське виробництво, курортно-рекреаційне господарство.

Після розпаду СРСР в країнах Закавказзя розпочалася затяжна економічна криза. Так, промисловість Грузії в 1992 р. скоротилася на 40 %, інфляція на рік становила 8500 %, у 1994 р. багато галузей економіки, наприклад лісове господарство й будівництво, практично припинили своє існування. В Азербайджані за період з 1991 до 1995 року виробництво скоротилося на 60 %. У Вірменії після розпаду СРСР більшість промислових

підприємств перестала функціонувати, оскільки вони обслуговували його військово-промисловий комплекс.

Нині країни переживають складний етап переходу до ринкової економіки, основою якого є стабілізація фінансової сфери, масова приватизація, залучення іноземних інвестицій та кредитів МВФ. У Грузії швидко збільшується кількість малих та середніх приватних підприємств, що активно функціонують у сферах послуг, транспорту, будівництва та харчової промисловості. Приватний сектор забезпечує понад 50 % ВВП. Прискорилися темпи приватизації (нині у приватному секторі виробляється 70 % товарів). В Азербайджані з другої половини 90-х років збільшилися капіталовкладення у різні галузі економіки. За період з 1996 по 2000 рік іноземні інвестиції становили понад 5 млрд. дол., з яких до 50 % коштів надходять на розвиток машинобудування, засобів зв'язку, у харчову промисловість, сферу послуг. Важливим для азербайджанських економічних перетворень стало прийняття закону про земельну реформу, який запровадив приватну власність на землю для громадян країни. Наприкінці 90-х років було ліквідовано понад 1300 колгоспів і радгоспів, створено майже 35 тис. фермерських господарств. Нині відбувається приватизація середніх і великих промислових підприємств та важливих об'єктів стратегічного значення (у галузях металургії, машинобудування, паливної, нафтохімічній промисловості). У Вірменії порівняно з піком економічної кризи в 1994 р. нині дещо зросли обсяги промислової продукції, швидкими темпами розпочато приватизацію сільськогосподарських угідь; більшість малих та середніх промислових підприємств приватизовано. У країнах Закавказзя значною є частка тіньової економіки – до 25 % ВВП.

ВВП в Азербайджані становить 30,01 млрд. дол. (на душу населення – 3800 дол.), у Вірменії – 13,65 млрд. дол. (на душу населення – 4600 дол.), в Грузії – 14,45 млрд. дол. (на душу населення – 3100 дол.).

Провідне місце у структурі промисловості посідають галузі важкої індустрії (3/4 сукупного ВВП).

Паливно-енергетичний комплекс базується на власному й частково довізному паливі. Родовища нафти розробляють на Каспії (Нафтові Каміні), Апшероні, у Кура Араксинській низовині в Азербайджані, який щороку видобуває майже 9 млн. т нафти

Поблизу Баку знаходяться поклади природного газу (6 млрд. м³), в Грузії – коксівного вугілля. Загальне виробництво електроенергії становить 30,74 млрд. кВтгод. В енергобалансі Вірменії та Азербайджану переважають ТЕС, і тільки в Грузії 79% електроенергії виробляють на ГЕС. У 1979 р. у Вірменії поблизу Єревана було побудовано атомну електростанцію з двома енергоблоками, що цілком задовольняла потреби республіки в електроенергії, але після Спітакського землетрусу Мецморську АЕС 1989 р. було законсервовано і тільки в 1995 р. знову запущено (нині вона виробляє 32% електроенергії в країні).

Чорна металургія країн Закавказзя базується на власній сировині, її виробнича структура охоплює видобуток і збагачення залізної руди (Азербайджан, частково Вірменія), марганцевої руди (Грузія), виробництво

чавуну, сталі, прокат сталевих труб (Грузія). Кольорова металургія представлена мідною (Алаверді) й алюмінієвою (Сумгаїт, Канакер) промисловістю, виробництвом благородних металів.

Розвиваються галузі транспортного машинобудування, зокрема суднобудування (Баку, Батумі, Поті), випуску автомобілів (Кутаїсі, Єреван), магістральних електровозів (Тбілісі); виробництва устаткування для нафтової, хімічної, харчової й легкої промисловості (Баку, Єреван, Сумгаїт, Тбілісі, Кутаїсі), електротехнічна промисловість (виробництво холодильників, кондиціонерів тощо); електронна промисловість і сільськогосподарське машинобудування.

Нафтопереробна й нафтохімічна промисловість зосереджені в Баку. Шляхом глибокої переробки нафти отримують різноманітні високоякісні мастила. Продукти нафтохімії (Баку, Сумгаїт) та природного газу (Єреван, Ванадзор) стали основою хімії органічного синтезу, що виробляє ацетилен, хімічні волокна, плівку, синтетичний каучук, добрива, отрутохімікати для сільського господарства. Шинне виробництво функціонує в Єревані та Сумгаїті.

Легка промисловість сформувалася на власній сировині і представлена бавовняним виробництвом (Баку, Гянджа, Мінгечевір, Гюмрі), вовняною (Баку, Тбілісі), килимовою (Гянджа), шовковою (Кутаїсі, Тбілісі, Ханкенді), трикотажною та швейною промисловістю (Тбілісі, Баку, Єреван, Нахчиван), ограненням діамантів (Вірменія).

Основою харчової промисловості є цінні і такі, що вирощуються тільки у Закавказзі, продукти землеробства субтропічного поясу. Для цієї галузі характерні виробництво тунгової олії, плодоовочевих консервів, тютюну, мінеральних вод тощо, первинна обробка чаю. У Грузії та Вірменії традиційним є виготовлення вино-коньячних виробів.

Закавказзя є одним із найдавніших районів зрошеного землеробства. Нині іригаційною мережею охоплено 2 млн. га земель. Майже 60 % сільськогосподарських угідь займають пасовища й сіножаті, менше 33 % – рілля, а 8 % – багатолітні насадження.

Рослинництво є провідною галуззю сільського господарства країн Закавказзя. На Колхідській низовині й у Ленкорані розміщені основні плантації чаю (середньорічний збір чайного листу досягає 600 тис. т). Найбільшими районами виноградарства й виноробства є Кахетія, Картлі, Імеретія, Араратська долина, а останнім часом й Азербайджан. У вологих субтропіках культивують цитрусові (лимони, мандарини, апельсини, фейхоа), тунг, благородний лавр. У сухих субтропіках вирощують персики, гранати, інжир, яблука, груші, сливи, горіхи і відправляють їх на промислову переробку. В Азербайджані, на Кура-Араксинській низовині, вирощують бавовну. Цінні сорти тютюну, а також ефіроолійні культури (герань, шафран) культивують в Абхазії, Аджарії та у Західній Грузії. На Апшеронському п-ові збирають маслини. Із зернових переважають пшениця, кукурудза та ячмінь.

Для країн Закавказзя актуальні певні транспортні проблеми, зокрема гірський рельєф зумовлює невисоку пропускну здатність окремих магістралей,

а деякі території і нині певною мірою транспортно ізольовані. Основним видом транспорту є залізничний. Експлуатаційна довжина залізниць становить 5414 км, з яких 3718 км електрифіковані. Майже третина залізничних шляхів застаріла і потребує реконструкції, тому на численних ділянках швидкість руху потягів обмежена. Головна залізнична магістраль перетинає регіон у широтному напрямку (Баку – Тбілісі – Поті).

Автопарк пасажирських машин нараховує понад 700 тис. одиниць, вантажних – до 170 тис. Нині більше 60% доріг потребують ремонту та реконструкції. Найважливішими автотранспортними магістралями є Баку – Гянджа – Тбілісі – Поті і дорога вздовж узбережжя Чорного моря.

У зовнішньоекономічних зв'язках важливу роль відіграє морський транспорт. Найбільшим за вантажообігом портом є Бакинський, який має 17 причалів (5 призначені для транспортування сировини нафти й нафтопродуктів, 10 — для перевезення лісу та інших вантажів, 2 — пасажирські) і може обслуговувати судна вантажопідйомністю до 12 тис. т.

У Закавказзі розвинута система газопроводів (2580 км) і нафтопроводів (1500 км). Нафтопровід Баку – Батумі було побудовано ще в 1907 р. (на той час був найбільшим у світі).

Розпад єдиного економічного простору СРСР зумовив істотні зміни у торговій орієнтації країн Закавказзя. В експорті Азербайджану (3,1 млрд. дол.) переважають нафта й газ, продукція хімічної, текстильної промисловості, обладнання для видобутку нафти. Експорт Вірменії (850,5 млн. дол.) охоплює алмази, брухт металів, машини та обладнання, ковдри, мідну руду. Грузія експортує (909,4 млн. дол.) цитрусові, чай, вино, машини та обладнання, метали, вироби текстильної промисловості, хімікати тощо. Імпортують (в Азербайджані на 3,62 млрд. дол., у Вірменії — на 1,3 млрд., у Грузії – на 1,806 млрд.) переважно машини та обладнання, продовольчі товари тощо.

Основними зовнішньоторговельними партнерами країн Закавказзя є Росія, США, Туреччина, Іран, Туркменістан тощо. Україна з Азербайджаном і Грузією входять до ГУУАМ. Торгівля з Азербайджаном становила 0,95% (224,5 млн. дол.), з Грузією – 0,7% (165,9 млн. дол.), з Вірменією – лише 0,3% (78,8 млн. дол.) від загального торговельного обігу України з країнами СНД

2. Спільні й відмінні характеристики Казахстану, Туркменістану, Узбекистану, Таджикистану.

До складу регіону Центральна (Середня) Азія входять незалежні країни: Казахстан, Узбекистан, Киргизька Республіка, Туркменістан, Таджикистан. Всі вони є пострадянськими державами, де відбувається болісний і неоднозначний процес національного відродження та відновлення ісламської традиції та духовності. Цілий клубок протиріч і конфліктних ситуацій ускладнюються втручанням Росії.

У них спільна історична доля та особливості господарювання. Водночас рівень соціально-економічного розвитку, особливості внутрішньополітичної ситуації, зовнішні політичні та економічні орієнтири, темпи та напрями процесів перебудови спричинили наявність істотних відмінностей між країнами регіону.

Центральна Азія – це значна територія від Західносибірської низовини до Памірських гір, від Алтаю до Каспійського моря. Між собою та з сусідніми країнами – Росією, Китаєм, Афганістаном, Іраном держави регіону сполучені залізницями та мережею автомобільних шляхів, що певною мірою нагадує відомий з давнини Шовковий шлях, що з'єднував Схід і Захід. Вихід до Каспійського моря забезпечує зв'язок регіону з країнами Закавказзя.

Територія Центральної Азії розташована в зоні степів, напівпустель та пустель помірного поясу. На півдні піднімаються великі гірські масиви (Памір, Тянь-Шань, Копетдаг, Гісарський хребет, що займають понад 1/3 регіону. Наявність великих рівнинних ділянок у поєднанні з різко континентальним кліматом та недостатнім зволоженням сприяли розвиткові тут кочового скотарства, що було споконвічним традиційним заняттям населення. В оазисах південної частини регіону, що належать до районів давнього освоєння, розвивається зрошуване землеробство, Тут на Шовковому шляху виникли торгові міста – Бухара, Хіва, Самарканд.

Регіон має значні запаси корисних копалин. Тут розробляються родовища газу, нафти, кам'яного вугілля, руд кольорових металів, особливо мідних та поліметалічних, ртуті, сурми, золота. Унікальне значення мають запаси мінеральних солей затоки Кара-Богаз-Гол.

Оскільки сільське господарство розвивається переважно на зрошуваних землях, а розвиток металургійної та хімічної галузей промисловості потребує багато води, для всього регіону гострою є проблема водозабезпечення. Ця проблема викликала екологічну проблему Аралу. На інтенсивне зрошення розбиралась вода двох основних водних артерій регіону - Амудар'ї та Сирдар'ї. Тому Аральське море обміліло, утворилися навіть великі площі суходолу, гине унікальна морська фауна і флора.

Основна частина населення концентрується на півдні та в оазисах. Тут його густина перевищує 200 чол. на 1 км². В оазисах розташовані й найбільші міста, серед них – Алмати, Ташкент, Бішкек, Душанбе, Ашгабат.

Пустелі й високогір'я заселені дуже слабо. Країнам регіону притаманний другий розширений тип відтворення. В цілому більшість населення регіону – сільське, тільки в Казахстані переважає міське заселення. Ростуть нові промислові центри (Навої, Нурек).

В країнах регіону є надлишок робочої сили, що завжди викликало проблеми зайнятості трудових ресурсів, підготовки й перепідготовки кадрів. Більшість населення, яке населяє регіон (казахи, узбеки, киргизи, каракалпаки, туркмени), належить до тюркської групи алтайської мовної сім'ї, таджики входять до іранської групи індоєвропейської сім'ї. Національний склад населення регіону дуже строкатий. В сільській місцевості переважають представники корінних національностей, росіяни та інші європейські народи розселені переважно у великих містах.

Потужнішим і різноманітнішим економічним потенціалом у регіоні вирізняється Казахстан. Це індустріально-аграрна країна з розгалуженою добувною й обробною промисловістю, багатогалузевим сільськогосподарським виробництвом. Це – ядерна держава з розвинутим військово-промисловим

комплексом. Решта країн має схожу структуру економіки з переважанням агропромислового виробництва, що базується на монокультурі бавовнику, розвинутою добувною промисловістю та галузями первинної переробки продукції.

За рівнем соціально-економічного розвитку країни регіону можна поставити в такій послідовності: Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизька Республіка, Таджикистан.

Але в 90-ті роки для всіх країн характерний спад економіки, особливо промисловості.

Особливості природних умов, значні запаси паливно-енергетичних рудних ресурсів, хімічної сировини в сполученні зі значними резервами трудових ресурсів мають вирішальне значення для формування в регіоні таких міжгалузевих комплексів, як паливно-енергетичний, виробництво конструкційних матеріалів з металургійною спеціалізацією, аграрно-індустріальний, які визначають місце Центральної Азії в територіальному поділі праці.

Важливе місце в економіці регіону посідає аграрно-промисловий комплекс, що спирається на розвинуте сільське господарство. В межах комплексу чітко виділяються два напрями спеціалізації: а) степова, що поєднує зернове господарство та молочно-м'ясне скотарство, вона поширена в північній частині; базисова, що розвивається на монокультурі бавовнику в південній частині регіону. Відповідно спеціалізуються й переробні галузі АПК: борошномельно-круп'яна, цукрова, м'ясна на півночі, плодоовочева, консервна, виноробна - на півдні.

Відповідну спеціалізацію мають також галузі, що забезпечують АПК засобами виробництва; на півночі Розвинуте сільськогосподарське машинобудування - виробництво тракторів у Павлодарі, виробництво зернових комбайнів у Акмолі; на півдні - виробництво бавовнозбиральних комбайнів у Ташкенті. З давніх-давен бавовник культивували на зрошуваних землях Узбекистану, в багатьох районах Таджикистану, на півдні Казахстану й Киргизької Республіки, а в останні десятиліття культура дістала поширення і в Туркменістані. З вирощуванням та переробкою бавовнику пов'язані: олійна, машинобудівна, легка промисловість.

В оазисах вирощують овочі, фрукти, виноград, баштанні культури, в Чуйській долині Киргизької Республіки – цукрові буряки, а в передгір'ях – тютюн.

Тваринництво представлене скотарством та вівчарством відгонно-пасовищного типу. На високогір'ях Паміру розводять яків, на Алтаї – маралів. Майже повсюдно – верблюдов. Вовна та каракуль є продукцією галузі.

Легка промисловість базується на власній сировині. Основною є текстильна галузь: бавовняна, шовкова, вовняна. Особливого розвитку набула ланка первинної обробки сировини. Центри легкої промисловості: Ташкент, Фергана, Маргелан, Бухара.

Регіон має значні запаси палива та енергії. Нафту й природний газ добувають Туркменістан, Казахстан та Узбекистан. Більша частина нафти

переробляється на нафтопереробних заводах Туркменбаші, Фергани, Чарджова, Актау. Найпотужніші поклади вугілля має Казахстан (Карагандинський басейн). Добувають його також в Узбекистані та Киргизькій Республіці.

Найбільше електроенергії виробляють теплові електростанції, хоча регіон є дуже перспективним з точки зору використання гідроенергетичних ресурсів, особливо гірських річок (Вахш, Пяндж, Нарин).

Чорна металургія найкраще розвинута в Казахстані на базі руд Кустанайських родовищ та вугілля Карагандинського вугільного басейну.

Значні та різноманітні поклади кольорових металів зумовили розвиток мідної, свинцево-цинкової промисловості (Казахстан, Узбекистан), сурм'яно-ртутної (Киргизька Республіка), вольфрамо-молібденової (Таджикистан, Узбекистан), алюмінієвої (Таджикистан). Родовища золота є в Кизилкумах. На основі розвитку цієї галузі виникло місто Зарафшан.

Однією з провідних галузей у регіоні є хімічна промисловість, розвинуті галузі основної та гірничої хімії, що базуються на запасах Кара-Богаз-Голу (йод, бром тощо), виробництво мінеральних добрив. Машинобудування орієнтовано на галузі, що визначають спеціалізацію в регіональному поділі праці. Це виробництво устаткування для вугільної, нафтової, будівельної промисловості та АПК.

Так, потреби сільського господарства та легкої промисловості задовольняють підприємства, що виробляють зернові (Акмола) та бавовнозбиральні комбайни й устаткування для очищення бавовни (Ташкент).

Устаткування для нафтової промисловості виробляють в Ашгабаті. Набули розвитку середнє та точне машинобудування, особливо електротехнічна промисловість, що дає змогу задіяти в суспільному виробництві наявний надлишок робочої сили.

Відмінності в спеціалізації та рівні соціально-економічного розвитку окремих країн зумовлені відомими відмінностями в природних умовах, історією формування господарства кожної країн.

Лекція №9

Тема 2.11. Країни Південно-Західної та Південної Азії.

1. Основні характеристики та політична нестабільність країн Південно-Західної Азії.
2. Особливості розвитку економіки Індії, Пакистану, Шрі-Ланки, Непалу.

1. Основні характеристики та політична нестабільність країн Південно-Західної Азії.

До складу регіону входять 19 країн: Азербайджан, Афганістан, Бахрейн, Вірменія, Грузія, Ємен, Ізраїль, Ірак, Іран, Йорданія, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Туреччина. На них припадає до 17 % території Азії та майже половина її держав. Займає він півострів Мала Азія, Вірменське та Іранське нагір'я, частково Великий та малий Кавказ, Месопотамію, Палестину, Аравійський півострів і острів Кіпр.

Країни регіону мають давню історію і такі особливості:

- розташування на стику трьох частин світу: Азії, Європи й Африки, межування з країнами регіонів Південна та Південно-Східна Європа, Північна Африка, Північна та Центральна і Південна Азія;

- більша частина території регіону омивається морями: Середземним, Чорним, Червоним і Каспійським морем-озером, а також Перською затокою Аравійського моря. За доступністю суші з моря регіон поступається тільки Європі;

- наявність найдавніших центрів цивілізації, де ще 10 тис. років тому існували землеробство і скотарство, 6 тис. років тому – іригація і приблизно тоді ж зародилася металургія (виплавка міді). На території регіону виникли найдавніші рабовласницькі державні утворення: Давньовавилонське царство у Месопотамії, Елам у Західному Ірані, Хетська держава в Малій Азії, фінікійські міста -держави у Леванті, Маїн та Саба у південно-західній частині Аравії, Урарту на Вірменському нагір'ї, де розвивалися художні ремесла, література, наука. Створений фінікійцями алфавіт започаткував писемність багатьох народів, у тому числі європейських;

- давні традиції політичної інтеграції країн регіону. Протягом сторіч вони входили до складу могутніх державних утворень (арабські халіфати, Османська імперія). Дотепер живі ідеї єдиної арабської держави;

- належність більшості країн до ядра ісламського світу. Іслам виник тут на початку VII ст. У західній частині сучасної Саудівської Аравії і поширився насамперед у країнах регіону. Нині головні центри, найбільші святині ісламу розташовані саме тут. Крім ісламу, регіон є батьківщиною християнства та іудаїзму;

- політична напруженість у регіоні, який є найбільшим світовим імпортером зброї. За кількістю національних конфліктів і осередків напруженості він не має собі рівних у світі. Вже півстоліття триває конфлікт між євреями Ізраїлю та арабами Палестини. Невирішеною залишається курдська проблема. Греко-турецькі суперечки розділили на двоє Кіпр. "Гарячими точками" залишаються Ліван і Афганістан.

Усередині регіону виділяють декілька субрегіонів: Близький Схід, Середній Схід, Закавказзя, Середземноморське узбережжя Азії (Сирія, Ліван).

Природні умови. Різноманітними є природні ландшафти Південно-Західної Азії, де переважають випалені сонцем пустелі, напівпустелі та гірські системи.

Для регіону характерна значна гористість альпійського віку, висока сейсмічність, свідченням чого є землетруси у Вірменії, Туреччині, Ірані тощо. Найбільші гірські системи регіону – Кавказькі гори, Іранське (найбільше у світі за площею 2,7 млн км²) й Анатолійське нагір'я. Вершини деяких із них досягають понад 5000 м висоти (Ельбрус – 5642 м, Дихтау – 5203 м, Казбек – 5033 м). Загальна площа льодовиків Великого Кавказу – 1426 км².

Найбільша низовина регіону – Месопотамська, що розташована у долинах річок Тигр та Євфрат і є одним із великих зрошуваних оазисів світу.

Регіон розташований у субтропічному і тропічному поясах. Клімат дуже жаркий і сухий. У центрі й на півдні Аравійського півострова температури

сягають +55 С. Лише на узбережжях Чорного і Середземного морів розташована зона твердолистяних лісів, а в Туреччині, Грузії, Азербайджані та Ірані є невеличкі ділянки вологих субтропіків.

Гідромережа порівняно густа у горах, дуже розріджена на рівнинах. На озера багаті переважно гірські території Кавказу, Малоазіатського нагір'я, де розташовані тектонічні озера Севан, Ріца (перебуває під охороною, а також національний парк навколо нього), Ван, Туз, Урмія. Особливо виділяється Мертве море (безстічне озеро) – найсолоніше водоймище суходолу на земній кулі.

У регіоні зосереджені одні з найбільших пустель світу: Руб-ель-Халі, Великий і Малий Нефуд, Сирійська пустеля, Деште-Лут, Деште-Кевір. Усі пустелі вкриті величезними барханами.

Природні ресурси. Регіон багатий на мінеральні ресурси. Головне багатство - нафта і газ. Запаси нафти складають 60% світових, газу – 30%. Регіон багатий на інші корисні копалини, що використовуються переважно для місцевих потреб: фосфорити, мідь, золото, сірка, кам'яна сіль, калійна сіль, хром, горючі сланці.

Водні ресурси дуже обмежені. Традиційна східна культура виробила чисельні прийоми раціонального водоспоживання. Близький Схід – батьківщина іригації й більшості гігієнічних навичок, засвоєних від арабів європейцями. Через гостру нестачу прісної води у країнах Аравійського півострова налагоджене опріснення морських вод (до 30 заводів в ОАЕ, Саудівській Аравії, Кувейті). Світовою популярністю користуються теплі мінеральні джерела Памуккале в Туреччині, мінеральні води Грузії (Боржомі, Цхалтубо).

Регіон бідний на лісові ресурси. Середня лісистість – 9%. У деяких країнах цілком відсутня лісова рослинність (Бахрейн, Кувейт, Йорданія, Афганістан, ОАЕ). Багата гірська флора характерна для Грузії (40% території), Кіпру (30%), Туреччини (26%), Ірану (10%).

Рекреація і туризм. Країни мають сприятливі передумови для розвитку рекреаційної галузі економіки. У більшості з них є унікальні природні передумови – гірські ландшафти, цілющі джерела, курорти узбережжя Чорного, Середземного й Червоного морів; історичні та культурні пам'ятки трьохтисячолітньої історії (археологічні розкопки, печерні буддійські монастирі в Афганістані, релігійні пам'ятки – мінарети, мечеті, мавзолеї середньовіччя). Цікаві для туристів екзотичний спосіб життя в оазисах, горах, а також сучасна екзотика багатих “золотих князівств” Перської затоки.

Основні центри туризму: Єреван (сховище давніх рукописів Матенадаран), Ечміадзін у Вірменії; прибережна чорноморська смуга Гагра – Сухумі – Поті – Батумі в Грузії; Єрусалим, Хайфа в Ізраїлі; Егейське і Середземне узбережжя Туреччини, Стамбул, Ізмір, Анталія, руїни Трої, Ефеса і Мілета.

Регіон – найбільший у світі центр паломництва.

2. Особливості розвитку економіки Індії, Пакистану, Шрі-Ланки, Непалу.

До регіону Південна Азія належать 7 країн: Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдівська Республіка, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка. За територією він майже дорівнює Західній Європі, а за кількістю населення вдвічі переважає її. Країни Південної Азії омиваються водами Індійського океану, зокрема Аравійським морем на заході, Бенгальською затокою та Андаманським морем на сході. Дві країни розташовані на островах: Мальдівська Республіка та Шрі-Ланка.

До Другої світової війни всі країни перебували під владою Великої Британії й становили одну колонію під назвою „Імперія Індії”.

Сухопутні кордони мають гірське обрамлення. Ця особливість зумовлює географічне відокремлення регіону, але не повністю, оскільки через гірські перевали прокладені транспортні шляхи.

Найрозвинутіша держава регіону – Індія, яка є однією з колисок людської цивілізації. Її населення першим у світі навчилося вирощувати рис, бавовник, цукрову тростину, почало розводити домашню птицю. Індійська культура подарувала світу шахи і десяткову систему числення. Досягнення давньої й середньовічної Індії в галузі науки, літератури і мистецтва, різноманітні релігійно-філософські системи вплинули на розвиток багатьох цивілізацій Сходу, стали невід’ємною складовою світової культури.

Сучасне політико-географічне положення регіону є досить нестабільним через суперечки між Індією та Пакистаном щодо належності території Кашміру. Становище ускладнюється ще тим, що обидві держави, змагаючись у військовій могутності, інтенсивно виготовляють ядерну зброю, що не може не турбувати світове співтовариство.

Природні умови і ресурси. Країни мають унікальні й різноманітні ландшафти: східчасті лавові плато, великі плоскі низовини і найкращі у світі гори й нагір’я, тропічні пустелі, перезволожені дельти річок, безмежні простори орних земель.

На півночі регіону розташована Індо-Ганська низовина та найвища гірська система - Гімалаї, протяжність яких 2500 км, а ширина до 500 км. У межах регіону знаходяться 12 піків заввишки понад 8000 м, серед яких найвищим є Джомолунгма (Еверест, 8848 м). Гімалаї протягом року вкриті снігами і льодовиками. Північний захід регіону обрамовує грандіозна гірська система Каракорум, у межах якої розташована 2-га вершина світу – г. Чогорі (8611 м). Район Гімалаїв і території навколо них високосейсмічні: тут частими є землетруси катастрофічної сили.

Регіон має дуже жаркий клімат, близький до екваторіального на півдні, гірський субтропічний на півночі. Зміна сезонів визначається мусонами. Потужна стіна Гімалаїв не пропускає у країни регіону холодні вітри з розташованої на півночі Внутрішньої Азії. Тому зима тут тепла, а Індія і Пакистан є одними із найбільш жарких країн світу. На території регіону знаходиться найвологіше місце у світі – м. Черрапунджі, де опадів випадає до 12000 мм щорічно, а на заході регіону – пустеля Тар, де опадів не буває роками.

До річкової системи належать великі ріки – Інд і Ганг, Брамапутра, Біас, Джамна, Гогра, Коси. Регіон багатий на підземні води.

Природні ресурси. Надра регіону містять потужні мінеральні ресурси: унікальні запаси камяного вугілля, бурого вугілля, урану й торію, залізних, марганцевих, хромових руд, бокситів. Також видобувають багато нерудної сировини: графіту, кухонної солі, магнезиту, алмазів, багатьох дорогоцінних каменів. Але головні паливні корисні копалини – нафта й газ – тут у дефіциті.

Численні ріки багаті на гідроресурси, високий і їхній іригаційний потенціал, але освоєння рік ускладнено нестійкістю їх режиму. До 4/5 стоку дають паводкові води: у регіоні щорічно відбуваються руйнівні повені. Особливо страждає від цього Бангладеш, який буває затопленим на 80%.

Багатством регіону є різноманітні ліси. Найбільше лісів у Бутані (70%), найменше – у Пакистані (2%). Індія є важливим постачальником на світовий ринок дуже цінної тропічної деревини. Проте останніми роками внаслідок інтенсивного вирубування площі лісів значно скоротилися.

Південна Азія є одним з екологічно небезпечних регіонів світу. Тут поширені різні види антропогенних ландшафтів – від вторинних лісів до саван. Тривале видобування лісів призвело до утворення пустель (Тхая в Пакистані, Тар в Індії). Важливою проблемою регіону є також водозабезпечення людей й господарства. Більшість населення використовує забруднену воду, а великі території страждають від її нестачі. Наслідками нераціональної господарської діяльності є швидка ерозія ґрунтів, вторинне засолення їх при зрошуванні, заболочення, збільшення площі піщаних пустель. Усе це актуалізувало проблему охорони природи у всіх її аспектах.

Населення. Південна Азія – один з найбільш перенаселених регіонів світу. В Індії – другий за чисельністю населення держав світу – мешкає понад 1 млрд жителів. Густота населення складає 200 осіб/км², а у дельтах річок до 500, у деяких районах Бангладеш – до 1000 осіб/км².

Для країн регіону характерні високі темпи приросту населення – 3% на рік. Високий рівень народжуваності зумовлений історичними, етнічними та релігійними традиціями.

Демографічна ситуація зумовлює глобальні проблеми – продовольчу (хронічне недоїдання населення у Бангладеш та Індії), неписьменності (до 50% населення неписьменне через бідність країн).

Строкатість національного складу і релігійності, нерозв'язані політичні й територіальні суперечки зумовили постійні міжетнічні й міжрегіональні конфлікти:

- у 1947 р. через поділ Індії на 2 частини (індуську Індію та мусульманський Пакистан) розпочалося перенаселення народів;

- конфліктна мовна ситуація в Індії;

- воєнні конфлікти у Шрі-Ланка між двома основними етносами.

Переважає частина населення зайнята у сільському господарстві (до 70%).

Рекреація. Істотним джерелом валютних надходжень у деяких країнах є іноземний туризм. Щорічно регіон відвідує понад 2 млн туристів, яких приваблюють гірські ландшафти Гімалаїв, Карокума, тропічні пустелі, савани вологі ліси, чудові морські узбережжя Індії та Мальдивів, а також історичні й

культурні реліквії й екзотика місцевого способу життя: культурні скарбниці ламаївських монастирів, індуїзм і йога, індуїстська і могольська архітектура, монументи буддистів, сикхів, фестивалі, релігійні свята.

Тема 2.12. Країни Східної та Південно-Східної Азії.

1. Спільне й відмінне в розвитку країн Східної та Південно-Східної Азії.

Південно-Східна Азія розташована на території півострову Індокитай і численних островах Малайського архіпелагу. Країни регіону межують з Південною і Східною Азією, Австралією та Океанією. До складу регіону входять 10 країн: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіпіни.

Південно-Східна Азія поєднує Євразію з Австралією, розмежовуючи водночас басейни Тихого й Індійського океанів. Територію регіону омивають моря, найбільшими з яких є Південнокитайське і Філіппінське моря Тихого океану, Андаманське море Індійського океанів. Через країни Південно-Східної Азії пролягають важливі повітряні й морські шляхи. Розташування між двома давніми осередками цивілізації та найбільшими за людністю державами сучасного світу – Китаєм та Індією – позначилося на формуванні політичної карти регіону, процесах господарського освоєння, етнічного і релігійного складу населення, розвитку культури.

Серед держав регіону одна абсолютна монархія – Бруней, три конституційні – Таїланд, Камбоджа, Малайзія, всі інші – республіки.

Природні умови. Регіон розташований на півострові Індокитай (третій за розміром півострів на земній кулі) та гірських районах на півночі від нього, аж до Тибетського нагір'я. Велика острівна частина регіону – Малайський архіпелаг – є найбільшою на Землі групою островів. Із майже 15000 островів архіпелагу тільки мають площу понад 100 тис. км² кожний. Береги Південно-Східної Азії омиваються водами 2-х океанів – Тихого та Індійського. Зі сходу і півдня Малайський архіпелаг оточують глибоководні западини: Філіппінська (10265 м) та Яванська (7729 м).

Південно-Східна Азія розташована в екваторіальному і субекваторіальному кліматичних поясах. Найбільш жаркий місяць – квітень (+30 С). Величезний вплив мають мусонні вітри, чергування яких зумовлює зміну сухого і дощового сезонів. Філіппінські острови, як ніякий інший район земної кулі, потерпають від тропічних ураганів – тайфунів. Щороку тут буває 3-4 сильних і до 20 середніх або слабких тайфунів.

Більшість великих рік материкової частини починаються у межах Гімалайсько-Тибетської гірської системи. Переповнюючись водою в період мусонних злив, ріки надзвичайно міліють, а іноді й зовсім пересихають у сухий період року.

Озер небагато. Найколеритнішим серед них є озеро Сап, у якому збереглася морська фауна. В ньому багато риби, і в сухий період місцеві жителі збирають її кошиками біля узбережжя.

Природні ресурси. Надра території досліджені слабо, але розвідані запаси свідчать про багаті поклади мінеральних ресурсів. Кам'яного вугілля в регіоні мало. В Індонезії, Малайзії та Брунею видобувають нафту і газ. Через регіон простягається найбільший у світі „Олов”яний пояс” Азії.

Водні ресурси активно використовують не тільки для зрошення земель в усіх країнах. Дефіцит вологи в сухий період року потребує чималих витрат на будівництво іригаційних споруд.

Регіон розташований у Південному лісовому поясі, ліси вкривають 42% його території. Чисельні лісові масиви мають Бруней (87%), Камбоджа (69%), Індонезія (60%), Лаос (57%), а в Сінгапурі загальна площа лісів – всього 7%.

Багатий природно-ресурсний потенціал і сприятливі кліматичні умови регіону дають змогу займатись землеробством протягом усього року, а різноманітні запаси мінеральних ресурсів сприяють розвитку гірничодобувної промисловості та нафтопереробки. Завдяки існуванню цінних порід дерев традиційною галуззю є лісова. Проте через інтенсивне вирубування лісів площа їх щороку зменшується, що порушує екобаланс. Це зумовлює необхідність природоохоронних заходів, які здійснюються в Індонезії, Малайзії, на Філіпінах та в інших країнах, для збереження унікальних флори та фауни регіону.

Рекреація. Регіон багатий на рекреаційні ресурси, які через економічну відсталість деяких країн використовуються недостатньо. Базою для розвитку туристичної галузі є унікальні й мальовничі екваторіальні ландшафти, курортні зони узбережжя, історико-архітектурні пам'ятки різних епох, екзотика сучасного життя і традиції різних народів.

Основними центрами туризму є Малайзія (6,5 млн туристів щорічно), Сінгапур (5,8 млн), Таїланд (5,7 млн), а найпривабливішими туристичними містами – Бангкок, Сінгапур.

Загалом туристичний бізнес у регіоні не отримав належного розвитку (Крім Сінгапуру і Таїланду). Для поживлення іноземного туризму в країнах здійснюються різноманітні заходи (будівництво нових готелів, розширення транспортної мережі туристичних маршрутів).

Склад країн регіону Східна Азія утворюють 6 країн: Китай, КНДР, Монголія, Південна Корея, Тайвань, Японія. До особливостей економіко-географічного положення регіону належать: пролягання через територію Китаю й Монголії найкоротших наземних шляхів від берегів Тихого океану в країни Європи; надзвичайно вигідне приморське положення; наявність трьох практично незамерзаючих морів – Жовтого, Східнокитайського і Південнокитайського, що має виняткове значення для господарства. Вони дають вихід до Тихого океану, на який припадає ¼ усіх морських перевезень земної кулі. Океанське узбережжя набуває дедалі більшого рекреаційного значення.

Природні умови. Регіон Східної Азії займає майже 8% суші Землі. Природні умови його різноманітні. На заході розташоване одне з найбільших і найвищих на земній кулі нагір'їв – Тибет площею майже 2 млн км².

Регіон характеризується високою сейсмічною і вулканічною активністю. Землетруси бувають у поясі молодих гір і особливо часті на Японських островах, де нараховується 150 вулканів, у тому числі 60 активних. У середньому один помітний землетрус відбувається кожні три дні. Одним із найбільших сейсмічнонебезпечних є район Токійської затоки.

Із сейсмічними явищами у глибоководних западинах, розташованих у декількох десятках кілометрів на схід від регіону, пов'язані моретруси і спричинені ними величезні цунамі, від яких найбільше страждають східні узбережжя Японії, Тайваню.

Регіон розташований у трьох кліматичних поясах (помірному, субтропічному та субекваторіальному). Великі простори Монголії й Західного Китаю (Тибет) простягаються в регіонах високогірського клімату.

З Тибетського нагір'я беруть початок великі ріки Азії – Інд, Брахмапутра, Салуїн, Меконг, Янцзи, Хуанхе.

Природні ресурси. Мінеральні ресурси дуже багаті. Основна їх частина зосереджена у Китаї. Регіон має значні запаси кам'яного вугілля (є в усіх країнах, але максимальні – у Китаї, який за його видобутком посідає 1-ше місце у світі), бурого вугілля, нафти, горючих сланців.

Через східні території материкової частини регіону простигається Тихоокеанський металогенічний пояс, з яким пов'язані родовища марганцю, молібдену, олова, ртуті та інших металів.

Джерелом прісної води є численні озера Японії, Китаю, Південної Кореї.

Сприятливими є агрокліматичні ресурси. Мусонний клімат дає змогу вести сільське господарство у двох режимах: у сухий і вологий сезони. На півдні збирають 2-3 врожаї на рік.

Гострим є дефіцит придатних для господарювання та доступних земель Японії, що змушує її відвойовувати у моря нові території. Тому майже 1/3 її берегів – насипні або намиті, поширені штучні „сміттєві острови”.

На лісові ресурси регіон не багатий. Лісистість території становить у середньому менше 40% і та значно збіднена господарською діяльністю людини.

Внаслідок забруднення виробничими й побутовими відходами землі, водоймищ, атмосфери значно погіршився екологічний стан країн регіону. У збереженні природних екосистем велике значення мають природоохоронні території.

Рекреація. Хоча регіон має сприятливі рекреаційні ресурси, проте масовий туризм тут розвинутий недостатньо. За рік регіон відвідують 35 млн туристів, які дають прибуток 22, 8 млрд дол.

Передумовами розвитку туристичної галузі є один з найбільших у світі природний й культурний потенціал: Тибет, Каракорум, Тянь-Шань, „Кам'яний ліс”, долина р. Лі, зона вулканічної активності на о. Хукоу, національний парк „Внутрішнє Японське море”, „Три краєвиди Японії”, затока Кагасіма – серед найвідоміших у світі природних об'єктів. Природні ландшафти доповнені культурними спорудами (Великий Китайський мур, пагоди, павільони, арки, храми, даоські, будійські, ламаїстські монастирі, імператорські палаци, вілли, мавзолеї, пам'ятки садово-паркового мистецтва). Їх доповнюють театральне

мистецтво, характерні види спорту (сумо, карате, кендо, айкідо, кюдо), фестивалі, інститути гейш, і чайна церемонія.

Основні центри туризму: Пекін, Шеньян, Сіань, Сучжоу, Лхаса, Сеул, Токіо, Кіото, Нара, Камакура, жертви атомного бомбардування – міста Хіросіма і Нагасакі.

У країнах регіону активно розвивається внутрішній і зовнішній туризм. Іноземних туристів приваблюють не тільки своєрідна природа та історико-культурні пам'ятки, а й розвинуті економічна, наукова, фінансова сфери (діловий туризм).

Лекція №10

Тема 2.14. Сполучені Штати Америки і Канада – яскраві представники Північної Америки. Місце країн Латинської Америки в світовому економічному просторі

1. Північна Америка – головний центр світового господарства.
2. Характеристика США і Канади.
3. Соціально-економічні умови розвитку і політичні перспективи Латинської Америки.

1. Північна Америка – головний центр світового господарства.

До складу регіону входять дві суверенні держави (Канада і США) і три залежні території: Сен-П'єр і Мікелон (володіння Франції), Бермудські Острови (володіння Великої Британії) та Гренландія – найбільший острів на Землі, який належить Данії.

Оскільки частина Канади (північ і центр) та Аляска мають суворий клімат і мало придатні для життя людини, заселеною й освоєною частиною Північної Америки є територія 48 „суміжних” штатів США і смуга Південної Канади, яка прилягає до неї.

Географічне положення регіону дуже вигідне. Він омивається водами трьох океанів. Простори Атлантичного й Тихого океанів відокремлюють північноамериканські держави від Африки та Євразії, тільки на північному заході узбережжя близько підходить до берегів Росії. Морський кордон у Беринговій протоці пролягає між островами Діоміда.

Тихий та Атлантичний океани сприяють розвитку міжнародних зв'язків. До середини ХХ ст. найбільшу роль у зовнішньоекономічних зв'язках відігравав басейн Атлантичного океану. Ці території, розташовані навпроти Європи, стали первинними об'єктами європейської колонізації. На них припадала більшість зв'язків з країнами Європи. США та Канада мають зручні виходи до світових торгових шляхів через океани. Північні та східні береги Гренландії недоступні для судноплавства, тому що майже весь час блоковані плавучими кригами, лише на невеликій південно-західній ділянці узбережжя судна мають підходити до берега.

На південь від США розташований сусідній регіон – Латинська Америка, яка є помітним потенційним ринком збуту північноамериканської продукції й

одночасно важливою сировинною базою. Завдяки вигодам географічного положення, віддаленості від театрів світових війн країни регіону зберегли й збільшили свій економічний потенціал.

Природні умови. У регіоні надзвичайно своєрідний рельєф, компактно розташовані рівнинні та гірські області. Західну частину займає гірська система Кордильєри (г. Мак-Кінлі, 6194 м) – одна з найбільших та найкрасивіших гірських систем світу. Вони простягаються на 2,5 тис. км із півночі на південь і на 750 км із заходу на схід. Формування Кордильєр не закінчилося, про що свідчать часті землетруси й інтенсивний вулканізм. Внутрішні райони регіону займають високі Великі рівнини на заході і низькі Центральні рівнини. Вздовж південно-східного узбережжя простягаються берегові низовини.

Геологічна особливість Кордильєр – післявулканічні явища, найяскравіше виражені в районі Єллоустонського національного парку: виверження гейзерів (деякі сягають 90 м висоти), термальні джерела, грязьові вулкани тощо.

Клімат Канади і США дуже різняться: Канада – країна переважно помірною і субарктичного клімату, США – субтропічного і помірною. У Канаді навіть у літку середні температури не перевищують +20 С, тоді як майже на всій території США перевищують цей рівень, а у Флориді сягають +27 С. Найбільша кількість опадів випадає на Тихоокеанському узбережжі Аляски і Канади, на північному сході США. Взимку формується стійкий сніговий покрив.

Найбільші ріки Північної Америки: Міссісіпі, Святого Лаврентія, Маккензі, Юкон, Колумбія, Колорадо. Живлення їх здебільшого сніго-дощове. В Центральних та північних районах річки від 5 до 9 місяців вкриті кригою. Безліч порогів і водоспадів утворюють величезні запаси гідроенергії. На р. Ніагара знаходиться відомий Ніагарський водоспад (висота 51м), гуркіт його води за тихої безвітряної погоди можна почути за 20 км.

У регіоні понад 4 млн озер. Найбільші з них: Великі озера (Мічіган, Верхнє, Гурон, Ері, Онтаріо), Велике Ведмеже, Велике Невільниче, Велике Солоне. За кількістю озер Канада посідає 1-ше місце у світі. Озера завдяки порізанам скелястим берегам і чистій воді надзвичайно мальовничі. Їх береги улюблене місце відпочинку північноамериканців.

Загальна площа сучасного зледеніння – понад 2 млн км² (Гренландія, Аляска, Канадський Арктичний ахіпелаг, вершини Кордильєр).

Природні ресурси. Надра регіону містять величезні багатства, які представляють майже всю таблицю Менделєєва: кольорові, рідкісні та благородні метали, залізна руда, уран, нафта, природний газ, кам'яне вугілля, азбест, калійні солі та багато інших.

Земельні ресурси різнопланові, серед них величезні площі займають землі, придатні для сільськогосподарського використання. У Північній Америці переважають червоноземи. Західні території, особливо південний захід США, мають можливості для штучного зрошення. Тільки у Гренландії та на півночі Канади природні агрокліматичні умови несприятливі для сільського господарства. Понад 4/5 площі Гренландії вкрито льодом, а вузька прибрежна смуга з весни до осені вкрита соковитою травою.

У Північній Америці великі запаси лісових ресурсів, більшість яких припадає на Канаду (понад ½ її площі). За запасами лісів Канада посідає 1-ше місце у світі.

США і Канада були піонерами створення природоохоронних територій. Рослинний і тваринний світ охороняється у 75 національних парках і численних заповідниках. Багато національних парків мають всесвітню популярність: Єллоустонський, Йосемітський, Великий каньон, Вуд Баффало, Секвоя, Банф тощо.

Різноманітні умови, багатючі мінеральні, лісові й енергетичні ресурси стали основою для формування потужної гірничодобувної та розвинутої обробної промисловості в країнах регіону. А родючі ґрунти та сприятливі агрокліматичні ресурси зумовили створення в США найбільшої світової зони товарного сільськогосподарства, що постачає продукти харчування як на внутрішній, так і на зовнішній ринок.

2. Характеристика США і Канади.

США і Канада належать до найрозвинітуших країн світу і є членами „Великої сімки”.

Як безсумнівний лідер континенту і визначний центр світового господарства, США мають у своєму розпорядженні всі існуючі на Землі матеріальні і нематеріальні виробництва, серед яких провідними є галузі високих технологій та наукомістки: автомобілебудування, авіаракетокосмічна, електронна промисловість, хімія органічного синтезу, галузі ВПК тощо. Володіють вони і найбільшим у світі науково-технічним потенціалом, який у сучасних умовах є вирішальним фактором розвитку економіки. Тут у перше було створено науково-промислові й технологічні парки і поліси, в яких об’єдналися наукові дослідження і науко-місткі виробництва.

Концентрація виробництва в промисловості США відбувається в умовах сформованої монополістичної структури. Понад 150 промислових корпорацій належать до 500 найбільших за капіталами компаній світу.

США є також одним з найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції (до 12% світового виробництва пшениці, 46% - кукурудзи, 52 – соєвих бобів, 21 – бавовни, 17% – м’яса).

Вирішальну роль в економіці США відіграють транснаціональні корпорації, серед яких наймогутнішими є „Дженерал моторс”, „Форд”, „Кока-Кола”, „Майкрософт”, „Філіп Моріс”, ІВМ тощо.

Особливістю сучасного економічного розвитку США є стрімке зростання продуктивності праці, передумова якого – відновлення технічної бази промисловості, сфери послуг на основі широкої комп’ютеризації та використання інформаційних технологій (на 100 зайнятих припадає 65 персональних комп’ютерів).

Економіка Канади багато в чому подібна до США, відрізняючись водночас за багатьма параметрами:

- переважання у господарській структурі видобувної промисловості, особлива роль АПК і лісового комплексу, продукція яких домінує в експорті країни і визначає її роль на світовому ринку;

- сконцентрованість більшості населення, промислових і сільськогосподарських об'єктів на півдні, у прикордонній із США смузі. Понад $\frac{3}{4}$ промислового потенціалу країни сконцентровано у провінціях Онтаріо і Квебек, які дають 77% обробної промисловості країни, а Манітоба, Альберта й Саскачеван – половину сільськогосподарської продукції. Спричинено це природними умовами.

Рівень витрат на НДДКр у Канади майже у 2 рази нижчий, ніж у США, Японії та ФРН. Рівень технологічного оснащення та ефективності виробництва у деревообробній промисловості, чорній металургії, ядерній енергетиці, будівництві дуже високий.

У Канаді 90% земельних площ, 70% лісових масивів є власністю держави. Вона контролює майже 70% залізниць, понад 10% видобутку вугілля та 16% потужностей чорної металургії.

Отже, регіон Північної Америки у МГПП представлений передусім різноманітними галузями машинобудування, потужним видобувним комплексом, високорозвинутим ПЕК, хімічною промисловістю, лісовиробничим комплексом, галузями легкої та харчової промисловості.

У сільському господарстві переважають зерновий напрям, вирощування технічних культур. Країни регіону - одні з найбільших виробників овочів і фруктів у світі. У тваринництві традиційно переважає м'ясний напрям (скотарство, свинарство, бройлерне птахівництво). Значного розвитку набуло рибальство.

Країни Північної Америки, особливо США, є провідними у світі постачальниками різноманітних послуг та мають найрозвинутішу невиробничу сферу і туристсько-рекреаційний комплекс.

За показниками розвитку туризму регіон є другим у світі після Європи. На нього припадає 16% обсягу міжнародного туризму. Як і в Європі, основними є внутріконтинентальні потоки туристів – між США і Канадою. Інтенсивний також обмін туристами із країнами Центральної Америки, насамперед із Мексикою.

Відповідно до природних умов і освоєності території у регіоні виділяють 5 рекреаційних зон:

- східна. Займає північний схід США і південь Канади, де іноземних туристів приваблюють історико-архітектурні пам'ятки, культурні цінності великих міст;

- західна. Вирізняється незайманими природними ландшафтами, національними парками Канади і США, гірськими спортивними та бальнеологічними курортами;

- центральна. Найменше приваблює туристів, великі простори її зайняті під сільськогосподарські культури, невеликі міста не мають цікавих історичних і культурних пам'яток;

- північна. Охоплює Аляску і північ Канади, приваблива суворою природою, належить до перспективних районів;

- узбережжя Атлантичного і Тихого океанів. Має м'який клімат, тепле море, добре розвинуту інфраструктуру туризму.

США одержують найвищі у світі прибутки від іноземного туризму. Щорічно їх відвідують 46 млн туристів, Канаду – 15,1 млн. США мають

найбільшу в світі готельну і транспортну індустрію, що є важливою передумовою розвитку внутрішнього туризму. Щороку до 160 млн американців подорожують країною, переважна більшість із них (90%) – автомобілями, відчутно менше – авіаційним транспортом і дуже мало – залізничним.

Найбільшими центрами туризму є міста Нью-Йорк, Вашингтон, Філадельфія, Лос-Анжелес, Сан-Франциско, штати Каліфорнія, Техас, Флорида, Гавайські острови. Серед визначних природних пам'яток виділяються Великий Каньон на р. Колорадо, чисельні національні парки (найвідомішим з яких є Єллоустонський з долиною гейзерів та великою кількістю рідкісних тварин), пляжі й міста у Флориді та Каліфорнії, Великі озера, Ніагарський водоспад та ін. Туристів приваблюють казино Лас-Вегаса, атракціони Діснейленду в Каліфорнії і Діснейуорлду у Флориді, Голівуд тощо.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО занесено 32 об'єкти.

Серед багатьох типів рекреаційних територій особливою популярністю користуються національні парки, заповідники, спеціальні природні парки й зони відпочинку, морські узбережжя.

3. Соціально-економічні умови розвитку і політичні перспективи Латинської Америки.

Латинська Америка – один з найбільших регіонів світу, розташований на південь від США, який простягається до крайнього півдня материка Південна Америка.

У регіоні налічується 47 політико-територіальних утворень, 33 з яких є суверенними державами, інші – колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції та Нідерландів.

Історично регіон поділяють на 2 субрегіони (таб. 1):

Таблиця 1. – Умовний розподіл Латинської Америки

<i>Середня Америка</i>		<i>Південна Америка</i>	
Мексика	Центральна Америка	Андські країни	Країни Амазонії
	Вест-Індія		Країни Ла-Плати

Площа Латинської Америки становить 1/7 площі суходолу. Латинська Америка – єдиний в світі регіон, що займає цілий континент – Південну Америку і значну частину Північної Америки. Її територія простягається на багато тисяч кілометрів, широким фронтом виходить до Атлантичного і Тихого океанів. Саме це сприяло колонізації регіону європейцями, а нині позначається на особливостях світових економічних зв'язків. Всі країни (крім Болівії та Парагваю) мають вихід до Світового океану. Загальна довжина берегової смуги – 59628 км.

Країни Латинської Америки за багатьма показниками економічного і соціального розвитку випереджають країни Азії та Африки. Але в середині регіону вони дуже різняться за рівнем економічного розвитку: Куба, в якій

збереглася командно-адміністративна система, належить до країн з директивно-плановою економікою; Мексика, Аргентина, Бразилія, Чилі, Венесуела, Уругвай утворюють групу країн нової індустріалізації, найбільшою країною регіону є Гаїті (85 % населення мешкає в умовах абсолютної бідності). За формою правління вони – республіки або держави у складі Британської Співдружності. Жодної монархії у Латинській Америці не має.

Різноманітність природних умов зумовлена розмірами території, її великою протяжністю, розташуванням більшості країн у тропіках, висотною поясною у горах. У рельєфі регіону виділяються: гірська система Кордильєр, які в Південній Америці звать Анди, та рівнинно-плоскогорний схід. Латиноамериканські Кордильєри – одна з найвищих (г. Аконкагуа) і найдовших гірських систем земної кулі, що простягається вздовж західних районів регіону на 15 тис. км. Формування гір ще не закінчилося, про що свідчать часті землетруси та інтенсивний вулканізм (понад 80 діючих вулканів).

Східну частину регіону займають плоскогір'я (Гвіанське, Бразильське, плато Патагонії) та рівнини, в тому числі найбільша на земній кулі – Амазонська низовина площею понад 5 млн км².

Особливістю клімату є сезонна зміна повітряних мас і напрямків їх руху. Регіон одержує багато сонячного тепла. На рівнинах середні температури найтеплішого місяця становлять +22...+28 С, а найхолоднішого майже 8 С. Для екваторіальних широт значні майже цілорічні опади. Західні регіони материків є посушливими. Там у тропічних широтах на язбережжях Тихого океану розташовані пустелі, наприклад Атакама, яку називають полюсом сухості материка.

Головні особливості рельєфу і клімату зумовлюють своєрідність річкової мережі та забезпеченність водними ресурсами країн. Найбільші ріки належать до басейну Атлантичного океану: Амазонка, Парана, Магдалена, Уругвай, Оріноко тощо. Амазонка є найбільшою у світі рікою за розмірами басейну і водоносності. Багато рік, особливо гірських, порізані порогами і водоспадами. В регіоні знаходиться найвищий водоспад на Землі – Анхель, який має висоту падіння води 1054 м. На р. Ігуасу знаходиться унікальний каскад водоспадів, утворений 275 водоспадами заввишки 60-80 м, розділеними зеленими скелястими островами, що витягнулися у формі чотирьохкілометрової підкови.

Великих озер у Латинській Америці мало. Численні лише льодовикові озера у Південних Андах. У Центральних Андах на висоті 3812 м розташоване найбільше із високогірних озер світу – тектонічне озеро Тітікака.

Природні ресурси. Латинська Америка – унікальний за природними ресурсами регіон світу. Тут є великі території з родючими ґрунтами, могутні води системи, лісові масиви (разом становлять ¼ площі всіх лісів світу).

Мінеральні ресурси дуже багаті і різноманітні. Латинську Америку називають „геологічною коморою” світу, але енергоджерела розподілені нерівномірно. Основні запаси нафти сконцентровані у Мексиці. Найбільші родовища газу виявлені у Венесуелі, Аргентині, Чилі, Мексиці. Кам'яне вугілля – добувають на півдні Бразилії, у Чилі, Колумбії, Мексиці. Величезні запаси промислового урану мають Бразилія, Аргентина, Колумбія, Мексика. На

платину багаті надра Колумбії, золото – Бразилії, Колумбії, Мексики, Перу і Нікарагуа, срібло - Перу, Чилі, Еквадору, алмази – Бразилії, Колумбії, Гайани.

Регіон має водні ресурси світового значення. Йому належить 1/5 поверхневого стоку населеної суші й не менше 1/10 гідроенергоресурсів планети. Водне господарство розвинуте недостатньо, хоча має життєво важливе значення у всіх країнах.

Ліси є найважливішим природним ресурсом Латинської Америки. Тут зосереджено ¼ частину лісових ресурсів світу. Загальна лісистість – 35 %. Найбільший масив лісів розташований в Амазонській низовині. Вона є унікальним місцем планети, якому за різноманітністю флори і фауни немає рівних у світі. Це 50 тис. екзотичних рослин, 3 тис. видів риб, 1,6 тис. птахів. Підраховано, що на ділянці розміром в 1 квадратну милю (2,6 км²) там росте приблизно 3 тис. різних видів рослин. У регіоні зростають найцінніші породи дерев, які вирізняються твердою, красивою деревиною (гевея, дерево какао, червоне дерево махагоні та ін.). Запаси деревени, в тому числі цінних порід (кедр, червоне і коралове дерева), становлять в Амазонії 70 млрд м³ (1/3 світових).

Природні умови країн Латинської Америки загалом сприятливі для життя людей й господарської діяльності. А багаті та різноманітні природні ресурси є передумовою розвитку як сільського господарства, так і промисловості. Головні проблеми – це недостатнє вивчення ресурсів на деяких територіях та організація їх масштабного і раціонального використання.

Всі країни Латинської Америки належать до категорії тих, що розвиваються, суттєво відрізняючись між собою за рівнем соціально-економічного розвитку. На аргентину, Бразилію й Мексику припадає 75 % продукції обробної промисловості регіону, решту її виробляють усі інші країни разом. Останніми роками помітна тенденція збільшення питомої ваги обробної промисловості у загальній структурі ВВП. Істотні зміни її відбулися і в її структурі: знизилася частка традиційних галузей (харчової, текстильної, швейної, взуттєвої, деревообробної) і зросла – нових (металообробка, машинобудування, нафтопереробка, хімічна промисловість). У другій половині ХХ ст. значно збільшилися обсяги випуску автомобілів, суден, авіаційної техніки, радіоелектроніки, телекомунікаційної апаратури.

Латинська Америка традиційно є одним із провідних сировинних регіонів світу. Наприкінці ХХ ст. вона контролювала 12 % світових обсягів експорту нафти, майже 15 % газу. Бразилія та Перу є крупними виробниками золота (9 із 20 найбагатших родовищ золота містяться саме в цьому регіоні).

Виняткова роль регіону і в постачанні сільськогосподарської сировини та продуктів на сівтовий ринок. На країни Латинської Америки припадає 80 % світового експорту бананів, майже 60 % кави, понад 50 % цукру та соєвої олії, 20% виробів із какао, 10 % яловичини, 13 % бройлерного м'яса птиці, 12 % риби та морепродуктів.

Латинська Америка є дуже привабливою для іноземних інвесторів. За обсягом інвестицій в розрахунку на душу населення вона випереджає країни, що розвиваються, інших регіонів світу. Іноземний капітал має міцні позиції в

нафтовій, гірничорудній промисловості, сільському господарстві. Нині він залучається і в обробну промисловість, а також у галузі, засновані на застосуванні досягнень НТП.

Одна з найгостріших проблем Латинської Америки – зовнішня заборгованість. Сума загального зовнішнього боргу сягає 780 млрд дол.

На економіку Колумбії та Болівії істотно впливають незаконне виробництво і контрабанда наркотиків.

Ще однією проблемою багатьох країн регіону є безробіття – в середньому майже 14,5 %. Найвищі його рівні зафіксовані у Гондурасі (28 %).

У МГПП країни регіону представлені передусім видобувними галузями (нафтова, гірничорудна, гіничохімічна), лісовиробничим комплексом (заготівля та часткова обробка тропічної деревини), різноманітними напрямками плантаційного господарства, окремими галузями тваринництва (вівчарство і скотарство м'ясного напрямку).

Країни регіону, насамперед Чилі та Перу, – одні з провідних у світі за розвитком рибальства та рибопереробної промисловості. Держави Карибського басейну є важливими суб'єктами міжнародного туризму.

Латинська Америка має сприятливі природні та культурно-історичні умови для розвитку туризму й відпочинку. Серед визначних природних пам'яток – водоспади Ігуасу, Анхель, ландшафти Анд, високогірне озеро Тітікака, океанські пляжі Бразилії (Копакабана, Іпанема), Мексики (Акапулько) тощо. У численних історичних та археологічних музеях представлені рідкісні експонати епох мая та інків.

Центром туризму є район Карибського моря, який щорічно відвідують до 20 млн осіб. Їх приваблюють клімат, завжди тепле море, чудові пляжі, мальовничі пейзажі, умови для підводного полювання та риболовлі, а також пам'ятки історії та культури. Розвинутий тут гральний і розважальний бізнес. Головні центри туризму: Ямайка, Пуерто-Ріко, Барбадос, Багамські Острови, Тринідад і Тобаго, Аруба тощо.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 107 об'єктів.

Незважаючи на деякі сприятливі передумови, туристична сфера в Латинській Америці розвинута недостатньо, що зумовлено її територіальною віддаленістю від інших регіонів світу, надто жарким кліматом, нерозгалуженою туристичною інфраструктурою в багатьох країнах (крім Карибського басейну).

Лекція №11

Тема 2.15. Структура економіки та особливості країн Африки.

1. Економіко-географічна характеристика Африки.
2. Спільнота арабських країн Магриба.
3. Склад регіону Північна Африка.
4. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка.
5. Центральна Африка та її роль у МПП.
6. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки.

7. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки та вплив на них сусідства ПАР.

1. Економіко-географічна характеристика Африки.

Країни Африки розташовані на однойменному материку й багатьох прилеглих островах. Усього в Африці – 53 суверенних держави і декілька залежних територій, найбільшими з яких є: Сеута, Мелілья, Західна Сахара (Мароко), Реюньйон, Майотта (Франція), Острів Святої Єлени (Велика Британія).

До 50-60-х років ХХ ст. Африка була континентом залежних територій, головними метрополіями яких були: Франція (37% площі, 26% населення), Велика Британія (32% площі, 39% населення), Бельгія (8% площі, 8% населення), Португалія (7% площі, 6 населення). Колонії на материку мали Іспанія, Італія, Німеччина. Ніколи не були колоніями тільки Ефіопія, Ліберія. Найпізніше вийшла з-під колоніальної залежності Намібія (1990).

Більшість сучасних країн Африки – республіки, лише Марокко, Лесото і Свазіленд є монархіями. За формою державного устрою переважають унітарні країни. Федераціями є Нігерія, Коморські Острови і ПАР.

У багатьох африканських країнах не вирішені етнічні конфлікти, спричинені привілейованим становищем народностей, представники яких перебувають при владі, що дискримінує інші етноси. Понад 20 років триває громадянська війна в Анголі, Мозамбіку, Сомалі, більше 10 років – у Судані, Бурунді, Руанді, Ліберії.

За більшістю показників Африка є слаборозвинутим регіоном. Тут проживає 12,6 населення світу і виробляється усього 3,6% світового ВВП. В Африці знаходяться 32 із 39 найменш розвинутих країн світу, що зумовлено їх тривалою колоніальною залежністю. Внаслідок цього їх господарство змушене було функціонувати в інтересах метрополій, що виявлялося у нещадній експлуатації природних ресурсів, ігноруванні обробних галузей, господарської інфраструктури, соціальної сфери. Це стримувало процес формування національних африканських країн, зумовило їх значну соціально-економічну відсталість, залежність від світового ринку та основних фінансових центрів.

Свідченням цього є показники соціального розвитку більшості країн. Африка посідає останнє місце у світі за рівнем письменності, надто високі показники дитячої смертності (195% в окремих країнах). Тут найнижча у світі тривалість життя, приблизно 80% населення континенту позбавлене медичної допомоги, понад 70% перебуває за межею бідності. Найнижчий рівень науково-технічного розвитку континенту. Наприклад, у Центральній, Західній та Східній Африці на 10 тис. осіб населення припадає всього 6 наукових співробітників – майже у 25 разів менше, ніж у розвинутих країнах.

За структурою господарства більшість країн Африки належить до аграрних, деякі – до аграрно-індустріальних. Відносно високого рівня індустріалізації досягли ПАР, Єгипет, Замбія, Сейшельські острови.

Після отримання незалежності господарства більшості країн були націоналізовані. Особливо важливу роль відіграло встановлення державного

контролю над розробкою корисних копалин. Натепер переважно є націоналізованим видобуток нафти й газу в Алжирі, нафти – в Єгипті, Лівії, Нігерії, видобуток та переробка кольорових металів – у Замбії, Демократичній республіці Конго (ДРК), бокситів – у Гані, Гвінеї, алмазів – у Гані, Сьєрра-Леоні, ДРК, фосфоритів – у Того і Сенегалі, золота – в Гані. У багатьох країнах, багатих на запаси мінеральної сировини, державному сектору економіки належить від 50 до 75% валової продукції гірничодобувної галузі.

Особливістю економіки африканських країн є її багатоукладність. Приватнокапіталістичний та державний сектори, хоч і виробляють до 70% загального ВВП, охоплюють меншість населення. Десятки мільйонів задіяні на виробництвах докапіталістичних укладів, у сфері натурального господарства. У сільських місцевостях країн Тропічної і частково Південної Африки, де не розвинуте приватне володіння землею, дотепер переважає патріархально-общинний лад. Істотні залишки общинних, феодалних відносин зберігаються на півночі континенту.

Економічний розвиток африканських країн є нерівномірним, нестабільним, супроводжується масштабними кризовими явищами.

Багато проблем спіткало сільське господарство, яке за обсягом виробництва продукції не могло задовольнити потреб населення. Це спричинило гостру продовольчу кризу. Тому більшість розташованих на південь від Сахари країн, які до 80-х років ХХ ст. забезпечували себе продовольством, змушені були до 20% його завозити з-за кордону. Внаслідок цього за останні 40 років імпорту основних продовольчих товарів в Африку зріс у 6,5 рази.

За даними ООН, до 60% населення Тропічної Африки систематично недоїдає, у тому числі 40% дітей віком до 5 років. Калорійність харчування становить в Ефіопії, Анголі, Чаді, Мозамбіку, Сомалі (1600 – 1900 кКал).

Економіка африканських країн постійно відчуває фінансовий дефіцит. Це спричинено тим, що обсяги запозичень, а відповідно і зовнішній борг, зростали значно швидше, ніж розширення експорту чи нарощування ВВП. Найбільшими боржниками є Нігерія та Єгипет (зовнішній борг кожного перевищує 30 млрд дол.). На погашення боргів багато країн виділяють 35% валютних надходжень від експорту товарів та послуг.

Іноземний капітал є суттєвим чинником розвитку гірничодобувної промисловості, на яку припадає до 2/3 прямих іноземних інвестицій в Африку. Активно проникають ТНК в обробну промисловість материка, переважно створюючи спільні підприємства. Наприклад, у Гані, Конго, Нігерії ТНК володіють 50-70% акціонерного капіталу підприємств цілої галузі. Під значним іноземним контролем перебуває багато закладів страхування, туристсько-рекреаційної сфери, деякі підприємства внутрішньої та зовнішньої торгівлі.

Проте ситуація на світовому ринку капіталів для африканських країн не дуже сприятлива. Наприклад, у загальному обсязі природних інвестицій в країни, що розвиваються, країни Африки становили всього 2%. Це зумовлено політичною нестабільністю в регіоні, неясністю перспектив економічного розвитку більшості країн, надмірною централізацією управління економікою.

Іноземних інвесторів відлякує і величезна заборгованість багатьох країн, особливо тропічної Африки.

Роль країн Африки у МГПШ поки що мало відчутна. Питома вага їх у світовому експорті не перевищує 2%. Головні торгові партнери африканських країн – Західна Європа, США та Японія. Внутріконтинентальні торговельні зв'язки слабозвинуті. Зовнішня торгівля часто базується на одному або кількох експортних продуктах.

Умови життя населення дуже низькі. Головними проблемами є перенаселеність, бідність, голод, недоїдання, неписьменність, відсутність елементарної санітарії, епідемії. Африканські країни на світовому ринку є постачальниками сільськогосподарської сировини та мінеральних ресурсів, значно менше – готових виробів промисловості.

2. Спільнота арабських країн Магриба.

Спільнота арабських країн Магриба – це Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко, Туніс). Магриб — назва, яку дали середньовічні арабські географи та історики країнам, розташованим на захід від Єгипту та Аравійського півострова; збереглася в арабській мові й донині, а завдяки французькій увійшла і в європейські мови.

До складу Магрибу входять: Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс, Лівія (йдучи із заходу на схід). Назву Аль-Магриб («край, де сідає сонце») ці держави отримали в період завойовницьких походів арабів на межі I і II тисячоліть н. е.

Магриб — батьківщина оригінальних культур. На його території (сучасний Туніс) існувала стародавня велична держава-місто Карфаген. Протягом тривалого часу народи країн Магрибу, особливо бербери, вели вперту боротьбу з численними загарбниками (давні греки, римляни, вандалі, візантійці, араби, турки-османці, французькі колонізатори), відстоюючи свої політичні, економічні та культурні інтереси.

Набуття статусу незалежних держав відкрило нові перспективи розвитку країнам і націям Магрибу. У лютому 1989 року керівники Алжиру, Марокко, Тунісу, Лівії та Мавританії уклали угоду про створення нового міждержавного регіонального об'єднання — Союзу Арабського Магрибу (САМ). Іноді країнами Магрибу називаються лише Марокко, Алжир та Туніс (з заходу на схід).

Магриб є також самоназвою сучасної північно-африканської держави Марокко. Регіон складається з семи арабських країн, які об'єднуються в один регіон не лише на основі географічної близькості. Їх поєднує спільна історія та значною мірою єдина етнічна належність до арабського світу. Важливою рисою є також ісламське підґрунтя у виділенні цього регіону. Найпотужнішою країною регіону є Єгипет.

3. Склад регіону Північна Африка.

Північна Африка займає 1/3 території, де проживає кожен четвертий житель материка. Регіон має прямий вихід до Середземного моря, що веде в Атлантику і через Суецький канал у Червоне море до Індійського океану, сусідить із розвинутими державами Європи і Південно-Західної Азії. До складу

належить 8 країн: Алжир, Західна Сахара (окупована Марокко), Єгипет, Лівія, Мавританія, Марокко, Судан, Туніс.

Державне будівництво у країнах Північної Африки має складну історію. Неодноразово впродовж тисячоліть вони були колонізовані: в античний час – Фінікією, Давніми Грецією та Римом; у середньовіччя і Новий час – арабами, потім турками; у ХІХ і на початку ХХ ст. – європейцями. Найпомітніший слід в етнічному складі населення, його мові, культурі й способі життя залишила арабська колонізація.

Північна Африка є колискою давньоєгипетської цивілізації, що зробила значний внесок у світову культуру. В античний час землі південного Середземномор'я славилися культурою Карфагена, їх вважали „житницею Риму”. З римлянами пов'язані й перші вживання назви „Африка”. У середні віки араби, які прийшли сюди, поширили іслам і арабську мову. Наприкінці середньовіччя в Північній Африці сформувалися самостійні держави – Марокко, Алжир, Туніс.

Природні умови. Північна Африка омивається на півночі Середземним морем, на заході – Атлантичним океаном, на сході Червоним морем. Довжина берегової смуги – 9337 км. Площа – 10 млн км².

Велику частину території регіону займає найбільша пустеля світу Сахара площею понад 7 млн км², у центрі якої підіймаються нагір'я Ахаггар і Тібесті. Багато безстічних западин, деякі з них розташовані нижче від рівня моря.

На північному заході простягаються Атланські гори.

Клімат на більшій частині регіону – виражений пустельний тропічний, на півночі – субтропічний. Оподи на півночі бувають переважно взимку, на іншій території – влітку. У внутрішніх районах Сахари дощі можуть не випадати по кілька років. Температура повітря досягає +58 С, поверхня суші прогрівається до +80 С. У зимку вночі повсюдними є заморозки на ґрунті. Часто здійснюються вітри і багатоденні пилові (піщані) бурі, швидкість вітру буває 3-5 до 50 м/с і більше.

Найбільшою рікою в регіоні є Ніл, довжина якого – 6671 км – найбільша у світі. Крім нього в регіоні немає рік із постійним водотоком. З метою регулювання стоку ріки, забезпечення водою каналів і ліквідації загрози повеней на Нілі та його притоках споруджені греблі й водоймища: Асуанська, Несер, Гебель-Аулія.

В окраїнних районах Сахари й у центральних гірських масивах збереглися невеличкі реліктові озера, частково заболочені та дуже мінералізовані. Регіон має великі басейни підземних вод, використання яких забезпечує життя в оазисах.

Природні ресурси. Багаті на корисні копалини надра визначили специфіку господарювання багатьох країн регіону. Здавна в пустелі видобували сіль, розробляли родовища кам'яного вугілля, згодом – заліза, міді, вольфраму, інших рідкісних металів, урану. У Марокко зосереджено до 2/3 світових запасів фосфоритів.

Сахара є одним з найбільших нафтодобувних районів світу: в Алжирі та Лівії, у шельфовій зоні узбережжя Єгипту і Тунісу відкрито родовища нафти й газу, запаси яких мають світове значення.

Агрокліматичні ресурси дуже обмежують можливості розвитку сільського господарства. Землеробство потребує значних агроеліоративних робіт. Придатні для тваринництва території відносно невеликі, пасовищні ресурси обмежені, водопої для худоби важкодоступні.

Випасання худоби, ерозія ґрунтів, видобування нечисленних лісів, засолення зрошуваних земель спричиняють антропогенне опустелювання великих територій. Тому охорона довкілля є найактуальнішим завданням у країнах регіону.

Рекреація і туризм. Природнокліматичні умови є сприятливими для розвитку туризму і відпочинку. На узбережжі Червоного моря розташовані всесвітньо відомі пляжі. Туристів приваблюють курорти субтропічного узбережжя Середземномор'я, численні історико-культурні пам'ятки античності та арабських халіфатів у Тунісі, Марокко, Лівії, Мавританії.

Основним рекреаційним районом є Єгипет, де більшість визначених пам'яток зосереджено у дельта та долині Нілу. Одні з найбільш відвідуємих центрів – Місто Мертвих (Каїр), величезний цвинтар, захоронення на якому належать до II тис. до н.е., а також музей Єгипту, де знаходиться значна колекція експонатів Давнього Єгипту, в тому числі скарби гробниці Тутанхамона, у Гізі – піраміди й Сфінкс, Луксорі та Карнаці – руїни давньої Єгипетської столиці III тис. до н.е. Щорічно Єгипет відвідують 2,9 млн туристів, що забезпечує державі 2,7 млрд доходу.

До списку культурної спадщини ЮНЕСКО внесено 38 об'єктів.

4. Колоніальне минуле та сучасний економічний стан країн регіону Західна Африка.

Західна Африка – найнаселеніший регіон материка, на 1/6 території якого проживає третина всіх африканців. До регіону належать 15 держав.

Межує вона з Північною та Центральною Африкою, омивається водами Атлантичного океану та його найбільшої затоки біля берегів Африки – Гвінейської. На півночі межує із Сахарою, а на сході – із котловиною Чад.

Територія Західної Африки була колонізована найраніше (XV – XVI ст.). Найбільше торкнулася її работоргівля. Донедавна одну з ділянок узбережжя Гвінейської затоки називали „Невільничий Берег”. У XIX ст. територія регіону була поділена переважно між Францією, Великою Британією, та Португалією. Найдавнішою республікою у регіоні є Ліберія, заснована у 1847 р. переселенцями із США. Гана і Гвінея домоглися незалежності наприкінці 50-х років, інші країни – на початку 60-х років і лише португальські колонії – у середині 70-х років XX ст.

Крім Малі, Буркіна-Фасо і Нігеру, країни розташовані на узбережжі, а сам регіон більш наближений до Західної Європи та атлантичних портів Північної Америки, ніж інша частина Тропічної Африки. Вихід до океану, зручні бухти на узбережжі сприяли розвитку портів та активних морських зв'язків з іншими приатлантичними регіонами Африки, Європи та Америки.

Природні умови. Західна Африка із заходу і півдня обмежена узбережжям Атлантичного океану. На півночі межує із пустелями Сахари, на сході – з озером Чад і гірськими хребтами. Довжина берегової смуги – 4098 км.

Клімат переважно субекваторіальний. Повітря дуже нагріте протягом року. Немає різких коливань температур протягом року. Кількість опадів збільшується з півночі на південь від 250-до 1500 мм на рік. У літній період дощі тривають до 7 місяців. Клімат на більшості території несприятливий для проживання, важко переноситься людиною: у розпал дощового сезону – вкрай висока вологість, у сухий сезон – жагучий вітер (харматтана).

Західна Африка багата на великі та повноводні ріки, найбільшою з яких є Нігер, що впадає у Гвінейську затоку. Річки здебільшого порожисті, мають багато водоспадів, що ускладнює судноплавство. Заважає йому і спад рівня води у сухий сезон року.

Природні ресурси. У Нігерії виявлені родовища нафти й газу. Багатими є поклади бокситів, особливо у Гвінеї, уран добувають у Нігері. Частково налагоджено видобуток руд заліза, олова, фосфоритів. У Буркіна-Фасо виявлено значне родовище марганцю. Здавна відомі родовища золота й алмазів.

Ріки регіону мають величезні запаси гідроенергії. На р. Вольта з метою іригації та судноплавства побудовано найбільше у світі за площею (8480 км²) водосховище – Вольта (Акосомбо).

Західна Африка славиться унікальними лісовими ресурсами. Лісовий пояс розташований в екваторіальній зоні. Тут росте до тисячі деревних порід, багато з яких мають цінні деревину і плоди. Ліси є багатоярусними, в них на гектар може припадати до 500 великих і тисяча дрібних дерев. Гігантські дерева досягають висоти 50 м і більше. Лісова зона сприятлива для насаджень какао, кавового дерева, бананів, ананасів, олійної пальми. Середня лісистість регіону – 27%.

Загалом природні умови й ресурси більшої частини регіону за умови їх раціонального використання сприятливі для розвитку економіки країн, а наявність великих площ родючих ґрунтів є передумовою для ефективного землеробства.

Розмаїття природних умов регіону, самобутня культура народів і племен, залишки архітектурних пам'яток колоніальної епохи, морські узбережжя Сенегалу і Гамбії, численні національні парки з рідкісними видами флори і фауни зумовлюють привабливість Західної Африки для іноземних туристів. Місцеві католицькі паломники часто відвідують найбільший у світі католицький собор в Ямусукро, побудований у 1990 р.

Незважаючи на наявність передумов для розвитку туризму в багатьох країнах регіону, соціально-економічні проблеми, воєнно-політичні конфлікти у деяких з них (С'єра-Леоне, Ліберія, Кот-д'Івуар), несприятливі кліматичні умови (високі температури за значної вологості повітря) тощо обмежили зростання туристичної сфери.

5. Центральна Африка та її роль у МПП.

За площею, яка охоплює майже $\frac{1}{4}$ території материка, регіон поступається тільки Північній Африці. Однак проживає тут лише $\frac{1}{7}$ її

населення. До складу регіону входять 9 держав: Ангола, Габон, Демократична республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Камерун, Конго, Сан-Томе і Принсіпі, Центральнаафриканська Республіка, Чад.

Центральна Африка, займаючи центральне положення на материку, межує з усіма іншими африканськими регіонами.

Країни регіону звільнилися від колоніальної залежності у 1950 – 1974 рр.

Більшість країн Центральної Африки розташовані на узбережжі Атлантичного океану або мають вихід до нього, що сприяє їх господарському розвитку. Своєрідність регіону полягає в розміщенні на його південному сході промислового району „Мідний пояс”, який за своїм економічним значенням набагато перевищує приморську смугу. Чад і Центральнаафриканська Республіка (ЦАР) виходу до океану не мають, що є однією з причин їх економічної відсталості.

Транзитні перевезення внутріматерикових країн через прибережні держави помітно впливають на формування економічної спільності держав регіону.

Природні умови. Центральна Африка займає західну частину материка в екваторіальних і субекваторіальних широтах, охоплює велику площу западину Конго, яка на заході прилягає до Атлантичного океану і Гвінейської затоки, на півночі – плоскогір'я Азанде, на заході – Північногвінейську височину, на півдні – плато Луанда, на сході регіон обмежений гілкою Західного Східноафриканського плоскогір'я.

У рельєфі виділяються рівнинні території. Западини Конго має плоске дуже заболочене днище. Рельєф регіону не має різких перепадів висот.

Природні контрасти регіону найяскравіше виявляються у кліматі. По обидва боки екватора панує екваторіальний клімат із постійним вологим повітрям та осіннім і весняним максимумами опадів, яких у рік випадає до 2000 мм, середні температури +23...+28 С. На північ і на південь розташована зона субекваторіального клімату з дощовим літом і сухою зимою, кількість опадів зменшується до 1000 мм, у дощовий період температура знижується до +15 С.

Приекваторіальні райони та особливо западина Конго мають найгустішу мережу повноводних рік в Африці, найбільша з яких – Конго (Заїр). Ріки порожисті, мають значний гідроенергетичний потенціал. Чималі простори зайняті болотами. Великих озер мало, значні – Чад, Маї-Ндомбе і Тумба.

В екваторіальному поясі ростуть багатоярусні вологі екваторіальні ліси (гілеї) з розмаїттям дерев і деревоподібних папоротей. Середня лісистість – 47%, максимальна – у Габоні, мінімальна – у Чаді.

Природні ресурси. Надра регіону вивчені недостатньо. Найбільш освоєні корисні копалини південного сходу і сходу ДРК.

У регіоні розташований відомий „Мідний пояс”, у якому крім міді промислове значення мають також кобальт, свинець, цинк. У Габоні унікальні на материку запаси марганцю. Багаті на нафту надра Анголи та Габону. ДРК має величезні запаси алмазів і є одним із головних їх експортерів у світі. У Центральній Африці містяться значні родовища рідкоземельних і дорогоцінних металів (золота, платини, паладію), руд урану, алюмінію і заліза.

Більшість регіону зайнята масивами вологих екваторіальних лісів. Тут ускладнене інтенсивне сільське господарство, але дуже великі лісові і водні ресурси. На решті території переважають савани. Уся приекваторіальна частина регіону є аріалом поширення мухи цеце, яка завдає великої шкоди тваринництву.

Гідроенергетичні ресурси регіону виражені найгустішою і багатоводною річковою мережею на континенті (загальний потенціал – 500 млн кВт).

Використання природно-ресурсного потенціалу регіону пов'язано з деякими проблемами, особливо в сільському господарстві (необхідність зрошування у посушливих районах та здійснення меліоративних заходів у районах з надмірним зволоженням, які вимагають значних коштів). Також існує суттєва загроза швидкої деградації природних ландшафтів внаслідок використання застарілих методів господарювання, наприклад знищення масивів екваторіального лісу за підсічно-вогневого способу землеробства.

Країни регіону є найвідсталішими за рівнем соціально-економічного розвитку в Африці. Слабко розвинута тут і туристична інфраструктура. До того ж північна частина регіону страждає від частих посух. Це обмежує розвиток туризму, і мандрівників можуть привабити лише екзотична тропічна та екваторіальна природа й нечисленні історико-культурні об'єкти, серед яких давні фортеці в Анголі, національні парки з мальовничими озерами у ДРК, залишки міста давньої культури сао у Чаді тощо.

6. Нестабільна ситуація в регіоні та економіко-географічне положення Східної Африки.

Східна Африка займає 1/7 території континенту, тут проживає 1/5 його населення. Межує вона з трьома регіонами материка: Північною, Центральною та Південною Африкою. До складу регіону входять 11 держав: Бурунді, Джибутті, Еритрея, Ефіопія, Замбія, Кенія, Малаві, Руанда, Сомалі, Танзанія, Уганда.

Близькість до країн Південно-Західної та Південної Азії, до морських шляхів, що з'єднують Європу з Азією – важлива особливість економіко-географічного положення регіону. Уганда, Малаві, Замбія на мають виходу до моря, але їх міжнародні транспортні зв'язки тяжіють до Індійського океану, на Якому розташовані майже всі материкові країни регіону, крім Еритреї, яка знаходиться біля берегів Червоного моря.

Останніми роками на ЕГП регіону впливають етнічні й політичні конфлікти у деяких країнах. Внаслідок громадянської війни у Сомалі, що почалася в 1991 р., економіка країни повністю паралізована, промислові підприємства не функціонують, інфраструктура, фінансова система майже цілком зруйновані. Реальною є загроза розвалу держави (на півночі країни знаходяться самопроголошена Республіка Сомаліленд, на узбережжі – Держава Пунтленд). Нестабільна ситуація і в Руанді, де у 1994 р. почалися етнічні сутички, що переросли у геноцид, жертвами якого стали майже 1 млн тутсі (етнічна меншина). Подібне відбувається і в Бурунді, де наприкінці 1994 р. активізувалися екстремістські угруповання народностей тутсі й хуту, що

призвело до міжетнічної різанини, в якій загинули тисячі мирних жителів, переважно з народності хуту.

Природні умови. Природні умови регіону дуже різноманітні. У рельєфі Східної Африки переважають гори і плоскогір'я, тому її разом з Південною Африкою називають „Високою Африкою”, на відміну від інших трьох регіонів – „Низької Африки”. Велику частину території займає Східноафриканське плоскогір'я. В регіоні наявне складне поєднання піднятих рівнин, глибоких і вузьких скидових западин, обмежених уступами брилевих гір, лавових плато та ізольованих вулканічних конусів. Тут знаходяться найвищі вершини континенту: Кіліманджаро (5895 м), Кенія (5199 м), масив Рувензорі (5109 м). У багатьох районах, особливо у північній частині регіону, часто бувають землетруси, виверження вулканів, з» являються навіть нові вулканічні конуси.

Клімат – екваторіальний і субекваторіальний, сезонно-вологий, жаркий (на висотах 1500-2000 м – теплий, вище - прохолодний). Майже повсюдно, крім високогір'їв, протягом року переважають середньомісячні температури приблизно +20 С, середні максимальні температури досягають +28 С.

У регіоні беруть початок найбільші ріки Африки – Ніл, Конго, Замбезі. Тут багато великих озер, розташованих у рифових западинах.

Оскільки регіон належить до „Високої Африки”, тут відсутній екваторіальний ліс навіть у районі екватора. Загальна лісистість – 20%.

Природні ресурси. Є одними з найбідніших на материку. Найбільші мінеральні багатства виявлені у Замбії, де є мідні руди (4-те місце у світі), невеликі родовища золота – у Кенії.

Запаси гідроресурсів дуже великі. Для розвитку гідроенергетики найперспективніші басейни Блакитного Нілу, на півдні – Замбезі, на яких вже побудовано найпотужніші в регіоні ГЕС.

Сприятливими є рекреаційні ресурси. В Ефіопії, Танзанії, Кенії існує мережа всесвітньо відомих заповідників і національних парків, в яких охороняються унікальні природні ландшафти та африканські тварини. Щорічно їх відвідують сотні тисяч туристів.

Природно-ресурсний потенціал регіону загалом створює сприятливі передумови для господарської діяльності. Негативним фактором для господарської діяльності. Негативним фактором для розвитку тваринництва є поширення різноманітних видів шкідливих комах – збудників багатьох небезпечних хвороб людини та свійських тварин.

Територія Східної Африки характеризується різноманітними ландшафтами: пустелі й ліси, савани і гірські масиви, серед яких найвищі в Африці – Кіліманджаро та Кенія.

Останніми десятиріччями країни регіону стали активно розвивати такий вид туризму, як „сафари”. Цьому сприяють унікальна природа регіону, багатство фауни (дикі слони, чорні носороги, бегемоти, буйволи, антилопи, зебри, жирафи, леви, гепарди, крокодили тощо), які охороняються у системі всесвітньо відомих заповідників та національних парків: Маунт-Кенія, Цаво, Найробі в Кенії; Серенгеті, Нгоронго і Кіліманджаро у Танзанії та ін. До

визначних природних пам'яток відносять мальовничі озера Тана, Ньяса, водоспади Блакитного Нілу.

7. Особливості економіко-географічного положення країн Південної Африки та вплив на них сусідства ПАР.

За площею й населенням Південна Африка є значно меншою від інших регіонів континенту. До її складу входять 11 держав і залежні території, які утворюють дві групи: материкову і мало пов'язану з нею острівну (табл. 1).

Суходолом південноафриканські країни межують з Центральною та Східною Африкою. Регіон має вихід до Атлантичного океану на заході й до Індійського - на сході.

Держави регіону звільнилися від колоніальної залежності тільки наприкінці 60-х років ХХ ст. Намібія до 1990 р. була останньою з великих колоній в Африці, яка належала сусідній країні - ПАР. Залишаються володіннями Франції о. Реюньйон, Великої Британії - о. Сент-Гелен. ООН не визнає належність островів Майотта (Маоре) Франції та вимагає надання їм права самовизначення щодо подальшого існування (таб. 2).

Усі материкові країни регіону межують із найрозвинутішою країною Африки - ПАР, а деякі оточені її територією (Лесото, Свазіленд). На економіко-географічне положення острівних держав впливає їх ізолюваність. Острови (крім Мадагаскару) значно віддалені від материка і мають обмежені природні ресурси.

Таблиця 2.– Країни Південної Африки

Країна	Столиця	Площа, тис. км²	Населення, млн. осіб	Густина населення, осіб/км²	ВНП на душу населення, дол.
Ботсвана	Габороне	600,40	1,60	3	6 600
Зімбабве	Хараре	390,80	12,60	32	2 500
Коморські Острови	Мороні	2,00	0,70	350	720
Лесото	Масеру	30,35	2,20	72	2 400
Маврикій	Порт-Луї	2,04	1,10	539	10 400
Мадагаскар	Антана- наріву	587,00	14,80	25	800
Мозамбік	Мапуту	799,40	17,00	21	1 000
Намібія	Віндгук	824,30	1,60	2	4 300
Республіка Південна Африка (ПАР)	Преторія	1221,00	41,20	33	8 500
Свазіленд	Мбабане	17,36	0,90	51	4 000
Сейшельські острови	Вікторія	0,04	0,08	175	7 700
Усього		4929,90	93,70	Середня – 118	Середній- 4 400

Більшість країн регіону є республіками, Лесото й Свaziленд - конституційними монархіями. Всі країни Південної Африки входять до ООН і ОАЄ. Ботсвана, Зiмбабве, Лесото, Маврикій, Намiбiя, ПАР, Свaziленд і Сейшельські Острови є членами Британської Спiвдружностi.

Природнi умови. Береги Атлантичного та Iндiйського океанiв прямолинійнi, порiзанi слабко. Довжина берегової смуги - 10 828 км (додаток 1). У нечисленних бухтах давно дiють морські порти. Бiля берегiв Пiвденної Африки мало прибережних островiв. У бiльш теплих водах, на пiвнiч вiд 20° пд. ш., береги Мозамбiку оточенi кораловими рифами.

Пiвденна Африка розташована у межах Африканської платформи, є плоскогiр'ям, зниженим у центрі й пiднятим по краях до 1500-2000 м, яке стрiмко спускається до приморських низовин. Крутi краi платформи на сходi та на пiвднi називають Великим уступом. Окремi його дiлянки, що роздiленi рiчковими долинами, мають самостiйнi назви: Iньянга (Вумба), Драконовi гори (Лебомбо). Саме в Драконових горах знаходиться найвища вершина рiвнi - г. Каткiн-Пiк (3660 м). На крайньому пiвднi розташована складчаста область Капських гiр, якi помiтно вiдрiзняються за структурою вiд територiї Великого уступу.

Климат переважно тропiчний, посушливий, на крайньому пiвднi субтропiчний. Основнi опади супроводжуються лiтнiми мусонними вiтрами з боку Iндiйського океану (до 2000 мм на рiк). На захiд кiлькiсть опадiв зменшується. У прилеглих до найбiльшої пустелi рiвнiу Калахарi пiвнiчних районах буває на рiк до 750 мм опадiв, пiвденних - менше 200 мм. З збiльшенням висоти i вiддаленостi вiд океану амплiтуда температур рiзко зростає, але влiтку i тут дуже жарко. Найспекотнiшi долини рiк i внутрiшнi улоговини, де навеснi перед початком дощiв температурi досягає +40° С i бiльше. Взимку середнi температури падають до +10° С i нижче. У горах бувають заморозки, випадає снiг.

На узбережжi Атлантичного океану знаходиться пустеля Намiб, яка простягнулася вузькою смугою (вiд 50 до 130 км) майже на 2000 км. Утворення її пов'язане з холодними i сухими повітряними масами, якi формуються над Бенгельською течiєю. Опадiв у середньому випадає за рiк не бiльше 100 мм на пiвнiчi й пiвднi та 10-15 мм - у центральнiй частинi, iнодi тут їх не буває роками.

Найбiльшi рiки рiвнiу - Лiмпопо i Замбезi, якi впадають в Iндiйський океан, Оранжева i Кунене - в Атлантичний океан. Рiки порожистi, стiк їх рiзко коливається за сезонами. Порожистiсть пов'язана зi ступiнчастою будовою рельєфу i численними виходами твердих порiд кристалiчного щита. Здебiльшого рiки малопридатнi для судноплавства. На р. Замбезi знаходиться найбiльший в Африцi водоспад Вiкторiя заввишки 120 м. Пiвдень Африки - класична область саван. Колючий чагарник (буш) є одним з найпоширенiших рослинних утворень у рiвнiу. У Пiвденнiй Африцi лiси збереглися лише на окремих гiрських масивах i в долинах рiк, мангровi лiси - на невеличких дiлянках океанiчного узбережжя. У рiвнiу багато цiнних порiд червоного й чорного дерев та деяких хвойних порiд, кокосової пальми (на сходi). Середня лiсистiсть рiвнiу - 16 %.

Природнi ресурси. Мiнеральнi ресурси рiвнiу – однi з найбагатших у свiтi. Тут знаходяться величезнi запаси вугiлля (за ними ПАР посiдає 1-ше мiсце в

Африці - 129,1 млрд. т), руд чорних металів, деяких кольорових металів, урану. Великі поклади благородних металів: золота (у ПАР - 62 % світових запасів) і платини. ПАР, крім найбагатших родовищ азбесту, має найбільші у світі запаси алмазів (250 млн. каратів), дещо менші вони у Ботсвані, Намібії. Однак у регіоні майже цілком відсутні запаси нафти й газу.

На сході материка значними є гідроенергоресурси, особливо у басейнах Лімпопо і Замбезі, освоєння яких тільки почалося.

Агрокліматичні ресурси південної і південно-східної частин регіону сприятливі для вирощування культур тропічного й субтропічного поясів. Схід материкової частини і Мадагаскар придатні для розвитку інтенсивного землеробства. Захід материкової частини, де розташовані пустелі Наміб і Калахарі, переважено посушливий, але придатний для пасовищного тваринництва.

Для охорони тваринного та рослинного світу створені заповідники і національні парки, серед яких найбільшими є Калахарі-Хемсбок, Крюгера, Натал (ПАР), Етоша (Намібія), Амбр (Мадагаскар) тощо.

Природні багатства регіону сприяють інтенсивному розвитку багатьох галузей господарства: різноманіття мінеральної сировини - гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості; агрокліматичні ресурси - багатогалузевого сільського господарства, унікальні ландшафти, рослинний та тваринний світ - сучасної туристичної інфраструктури.

Регіон має сприятливі природні й культурно-історичні ресурси для розвитку рекреації. Туристів приваблюють піщані пляжі на Сейшельських і Коморських Островах, Маврикії, у Мозамбіку, ПАР, гірські масиви, особливо Столова гора поблизу Кейптауна, відомий водоспад Вікторія та р. Замбезі (між Замбією та Зімбабве). Всесвітньо відомими є національні парки Чобе у Ботсвані, Етоша у Намібії; Калахарі-Хемсбок та парк Крюгера у ПАР. Парк Крюгера є одним з найдавніших національних парків світу (заснований у 1898 р.), його площа до 2 млн. га.

Серед визначних культурно-історичних пам'яток - національні музеї історії, колекції археологічних, палеонтологічних та антропологічних експонатів у ПАР і Ботсвані, давні палаци - племінних королів (Мадагаскар, Свазіленд, ПАР). Величезні прибутки від туризму дає і спеціально побудований у ПАР центр розваг - місто Сан-Сіті.

До списку спадщини ЮНЕСКО занесено 14 об'єктів:

- Ботсвана (1) - Тсоділо;
- Зімбабве (4) - водоспад Вікторія на р. Замбезі, національний парк Мана-Пуле із зоною сафарі, монументи Великого Зімбабве і руїни Камі (XII-XVII ст.);
- Мадагаскар (2) - національний парк Цінгі-дю-Бемараха, королівський пагорб Амбохіманга;
- Мозамбік (1) - острів Мозамбік (у 1508-1907 рр. адміністративний центр Португальської Східної Африки);
- ПАР (4) - парк святого Луки, острів Роббен, райони знахідок викопних останків перших людей у Стеркфонтейні, Сварткрансі та Кромдраї, національний парк Драконової гори;

➤ Сейшельські Острови (2) - Альдабра-атол і природна резервація долини Малі.

В останнє десятиріччя активно нарощує свій туристсько-рекреаційний потенціал ПАР, розвиваючи не тільки пізнавально-розважальні види туризму, а й діловий туризм, бере участь у проведенні міжнародних симпозиумів та саммітів (наприклад, самміт ООН).

Лекція №12

Тема 2.16. Економічний потенціал та країнознавча характеристика регіону „Австралія та Океанія”

1. Характеристика складу субрегіонів та країн регіону.
2. Австралія як політичний та економічний центр регіону.
3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарств острівних держав.

1. Характеристика складу субрегіонів та країн регіону.

Австралія та Океанія - великий регіон, який складається з двох субрегіонів: власне материка Австралія з однойменною державою на ньому та Океанії - найбільшого у світі скупчення островів та архіпелагів у басейні Тихого океану.

Загалом площа регіону становить близько 9 млн. км², з яких на Австралію припадає 7,7 млн. км². Тут розташовано 14 суверенних країн і багато залежних територій (табл. 3).

Таблиця 3.– Австралія та країни Океанії

Країна	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, тис. осіб	Густина населення, осіб/км ²	ВНП на душу населення, дол
1	2	3	4	5	6
Австралія	Канберра	7700,0	18 700,0	2	23 200
Вануату	Порт-Віла	12,200	177,5	14	1 300
Західне Самоа	Апіа	2,80	171,0	61	3 200
Кірибаті	Баїрікі	0,80	78,0	97	850
Маршаллові Острови	Маджуро	0,181	59,3	327	1 670
Науру	Округ Ярен	0,021	10,7	509	5 000
Нова Зеландія	Веллінгтон	270,500	3 780,0	14	17 700
Палау	Корор	0,508	17,3	34	7 100
Папуа-Нова Гвінея	Порт- Морсбі	462,800	4 500,0	9	2 500
Соломонові Острови	Хоніара	29,8	400,0	13	2 000
Тонга	Нукуалофа	0,748	100,0	134	2 200
Тувалу	Фунафуті	0,0260	10,1	388	1 100
Федеративні штати Мікронезії	Палікір	0,701	109,0	155	2 000
Фіджі	Сува	18,400	827,0	45	7 300
Усього		8524,800	29 675,2	Середня - 121	Середній -5500

Австралійський Союз і Нова Зеландія належать до розвинутих держав (країни «переселенського капіталізму»). В Океанії розташовані переважно країни, що розвиваються, які домоглися політичної незалежності після Другої світової війни, а також численні колоніальні володіння США, Великої Британії, Франції, Австралії тощо. Це зумовлює відмінність їх політичного та економічного становища.

Австралійський Союз охоплює весь материк Австралія, о. Тасманію і дрібні острови у Тихому та Індійському океанах навколо материка: Кінг, Кенгуру, Фліндерс, Барроу, Грут-Айленд. Під управлінням Австралії перебувають і так звані «зовнішні території»: острови та острівні групи в Тихому океані (Норфолк, Маккуорі) та в Індійському океані – острів Різдва (Крістмас), Кокосові Острови (Кілінг), острови Херд та Макдональд.

2. Австралія як політичний та економічний центр регіону.

За площею (7,7 млн. км²) Австралія посідає 6-те місце у світі, за кількістю жителів (18,7 млн. осіб) – у п'ятому десятку країн світу. Австралія є однією з високорозвинутих країн, утримує стабільні позиції на світовому ринку. Постійно зростає рівень життя населення. Головні особливості розвитку країни виявляються у порівняно незначній кількості населення, величезній території, багатючих сировинних ресурсах, значна кількість яких експортується, активності іноземних інвестицій. Усе це є підставою віднести її до групи країн «переселенського капіталізму». Водночас в австралійському суспільстві непоодинокими залишаються расові проблеми.

Австралійський Союз – федеративна держава, що складається з 6 штатів: Вікторія, Тасманія, Новий Південний Уельс, Квінсленд, Південна Австралія, Західна Австралія та 2 федеральні території - Північна територія і Федеральна столиця. За формою правління Австралія - держава у складі Співдружності, в якій формально главою держави є Британська королева, представлена генерал-губернатором.

Суттєвою особливістю економіко-географічного положення Австралії є ізолюваність від інших материків, від яких її відокремлюють великі простори Тихого та Індійського океанів. Моря, що омивають материк, здебільшого мілководні, а береги слабо порізані, на північному сході, доступ до них ускладнює Великий Бар'єрний риф. Основні судноплавні шляхи знаходяться у південно-східній частині країни, де моря глибокі, є зручні затоки і бухти. Тут розташовані найбільші порти.

Австралія є членом ООН, ОЕСР, АНЗЮК, АНЗЮС та однією із засновниць АТЕС.

Природні умови. Австралія - величезна країна-материк, яка простягається із заходу на схід на 3983 км, а з півночі на південь - на 3128 км. Вздовж північно-східного узбережжя материка на 2,3 тис. км тягнеться ланцюг коралових рифів та островів, названий Великим Бар'єрним рифом. Частина його знаходиться під водою. Береги розчленовані слабо, довжина берегової смуги - 27,9 тис. км.

Австралія є найбільш рівнинним континентом, в основі якого залягає стара Австралійська платформа. Східну частину материка займає Великий Вододільний хребет, який складається з ізолюваних плоскошпилястих гірських хребтів. Найвища точка г. Косцюшко (2228 м) знаходиться в Австралійських

Альпах. У середній частині материка розташована низовина із западиною, зайнятою озером Ейр, у західній частині - плоскогір'я (400-500 м) з окремими хребтами і численними столовими горами.

Австралія - найспекотливіша частина суші Південної півкулі, на 2/3 території якої пустельний і напівпустельний клімат. На півночі він субекваторіальний мусонний, жаркий, літньовологий, у центральній частині - тропічний пустельний, на південному заході - субтропічний із переважанням зимових опадів. На більшій частині східного узбережжя клімат тропічний морський, жаркий, із літнім максимумом опадів. У південній частині о. Тасманія помірний морський тип клімату. Середні температури січня - від +20 до +30° С і більше, липня - від +12 до +20° С. Кількість опадів зменшується зі сходу на захід, від 1500 мм до 250- 300 мм на рік.

Це - найпосушливіший континент Землі, де багато пустель (Сімпсона, Гібсона, Велика Піщана, Велика пустеля Вікторія), які займають значні простори, простягаючись майже на 2,5 тис. км від берегів Індійського океану до передгір'їв Великого Вододільного хребта.

Річкова система невелика. Найповноводніша ріка - Муррей (Маррі), найдовша - Дарлінг (2450 км). 60 % території належить до безстічних областей. Більшість рік наповнюються водою періодично і багато з них позбавлені не тільки постійного стоку, а й постійного, чітко вираженого річища. В Австралії такі тимчасові річки називають криками. Вони наповнюються водою тільки під час короткочасних злив. Невдовзі після дощу річище ріки знову перетворюється на суху піщану долину, яка найчастіше не має навіть певних обрисів.

Більшість озер, як і ріки, живляться дощовими водами. Вони не мають ні постійного рівня, ні стоку, влітку пересихають, стаючи неглибокими солончаковими западинами. Шар солі на дні іноді досягає 1,5 м.

Природні ресурси. Основне природне багатство країни - мінеральні ресурси. Австралія посідає 1-ше місце у світі за запасами бокситів (1/3 світових запасів і 40 % видобутку), рутилу, цирконію, 2-ге місце (після Канади) за запасами урану (1/3 світових). Також має значні поклади вугілля (6-те місце у світі), заліза, марганцю, нікелю, золота, алмазів.

У надрах Австралійського континенту і на шельфі біля його південно-східних і північно-західних берегів розташовані великі родовища нафти (250-540 млн. т) й природного газу (570-2680 млрд. м³). З неметалевих корисних копалин є різноманітні за якістю і промисловим використанням глини, піски, вапняки, азбест, слюда.

Водні ресурси континенту невеликі, найрозвинутіша річкова мережа - на о. Тасманія, на який припадає 1/2 гідроресурсів країни. Ріки, що стікають зі східних схилів Великого Вододільного хребта, - короткі, у верхів'ях затиснуті вузькими ущелинами. Тут вони можуть бути використані, а почасти вже використовуються для виробництва електроенергії.

Майже на всіх ріках системи Муррею побудовано греблі і загати, біля яких створено водоймища, куди збирають паводкові води, що використовуються для зрошення полів, садів і пасовищ.

Оскільки Австралія тривалий час перебувала в умовах ізоляції від інших частин земної кулі, її рослинний світ дуже своєрідний. З 12 тис. видів вищих рослин понад 9 тис. - ендеміки, тобто ростуть тільки на Австралійському континенті. Серед них різноманітні види евкالیптів та акацій - найтипівіших для Австралії сімейств рослин. Тваринний світ також утворюють численні ендемічні роди і сімейства. Винятково багато сумчастих (кенгуру, коала, крит). Тільки в Австралії є ссавці, які відкладають яйця (качкодзьоб, єхидна), тут водяться страуси Ему, дика собака Дінго, папуги какаду та ін.

Лісові ресурси Австралії невеликі. Загальна площа лісів, у тому числі спеціальних насаджень, що складаються переважно з видів, які мають м'яку деревину (здебільшого сосни променистої), наприкінці 90-х років ХХ ст. становила всього 19 % території країни. Флора й фауна охороняються у 75 національних парках і заповідниках, серед яких найвідоміші - Маунт-Баффало, Маунт-Косцюшко, Саут-Уест, Уілсонс-Промонторі, Еунгелла тощо.

Багаті природні умови і ресурси позитивно вплинули на розвиток господарства країни. Різноманітні за видами й багаті за запасами мінеральні ресурси сприяють інтенсивному розвитку гірничодобувної промисловості. Ізольованість материка зумовила розвиток повітряного та морського транспорту, ендемічний рослинний і тваринний світ - становлення туристсько-рекреаційної сфери тощо.

3. Особливості економічного розвитку та загальна характеристика господарств острівних держав.

Океанія – найбільше у світі скупчення островів і архіпелагів у центральній і південно-західній частинах Тихого океану. Без Нової Гвінеї та Нової Зеландії Океанія складається із 7000 островів загальною площею 1,3 млн. км².

Традиційно Океанію поділяють на 3 історико-етнографічні області з урахуванням їх природних особливостей:

1. *Меланезія* (з давньогрецької «Чорноострів'я») займає західну частину Океанії. Її утворюють: Нова Гвінея, острови Санта-Крус, архіпелаг Бісмарка, Нові Гебриди, архіпелаг Луїзіада, Нова Каледонія, Соломонові острови, острови Фіджі. Площа - 969 000 км², з яких 6/7 припадає на Нову Гвінею.

2. *Полінезія* (з давньогрецької «Багатоострів'я») простягнулася від крайнього південного заходу до східних околиць Океанії. Сюди належать: Нова Зеландія, острови Кука, Тонга, Товариства, Самоа, Туамоту, Тувалу, Маркізькі острови, Токелау, Гавайські острови, острів Пасхи тощо. Площа (без Нової Зеландії, територія якої - 265 000 км²) - 26 000 км², з яких на Гавайські острови припадає 17 000 км².

3. *Мікронезія* (з давньогрецької «Дрібноострів'я») займає північно-західну частину Океанії. Острови мають переважно коралове, рідше вулканічне походження. До неї входять: Каролінські, Маріанські, Маршаллові острови, острови Гілберта. Площа - 2,6 тис. км², в Океанії простягаються приблизно на 14 млн. км².

Розташування островів Океанії має свої особливості в різних районах Тихого океану. Так, на південному заході, у районах, розміщених ближче до

Австралії та Індійського океану, острови більші за розмірами, гористіші, їх скупчення розташовані ближче одне до одного; на сході та північному сході острови менші за розмірами, відстані між ними та їх групами зростають. Поряд із високими гористими островами трапляються низовинні, ледве піднесені над океаном коралові атоли.

Всі незалежні країни Океанії входять до ООН, багато з них є членами Британської Співдружності. Нова Зеландія є членом АНЗЮС, АНЗЮК.

Природні умови. Більшість островів Океанії згруповані в архіпелаги, витягнуті вздовж узбережь Азії та Австралії, а далі від цих материків - переважно з північного заходу на південний схід.

На акваторії Океанії розташовані найрізноманітніші острови - від великих гористих до дрібних низовинних коралових, ледве помітних серед водних просторів. Найкрупніші острови розміщені на заході океану, дрібні та дрібчасті розкидані на всій поверхні відкритого океану.

Рельєф великих материкових островів, розташованих поблизу Австралії (Нова Зеландія, Нова Гвінея та інші острови Меланезії), переважно гірський і високогірний, дуже розчленований. Новозеландська гора Джая (5029 м) є найвищою в Океанії. Краєм великих островів (Нова Зеландія, Нова Гвінея та ін.) простягаються низовинні рівнини, іноді досить великі.

Острівні групи центральної та східної частин Тихого океану знаходяться в області розвитку земної кори океанічного типу з властивим їй активним вулканізмом. Острови (Гавайські, Самоа, Маріанські, Каролінські та ін.) є вершинами підводних вулканів, складених лавами та іншими продуктами вивержень.

У тропічних та екваторіальних водах Океанії багато коралових островів, які мають біогенне походження. їх утворення пов'язане з життєдіяльністю рифотворних організмів - вапнякових водоростей та коралових поліпів, які водяться у теплих морях, де температура води не спадає нижче $+20^{\circ}\text{C}$, а солоність - 34 ‰. Коралове походження мають Тувалу, Маршаллові, Кука, Лайн острови тощо.

Кліматичні умови Океанії пов'язані передусім з її місцезнаходженням у тропічному поясі. Тільки Нова Зеландія розташована в субтропічних та помірних широтах. На клімат Океанії значно впливають пасати та пануючі у Південній півкулі (південніше 40° пд. ш.) протягом всього року вітри західних напрямків. Повітря прогрівається до $+26...+27^{\circ}\text{C}$. Пасати й західні вітри приносять рясні опади (повсюдно не нижче 1000 мм, а у західній частині - перевищують 2000 мм). Частими бувають зливи.

Річки та озера розташовані лише на найкрупніших островах західної частини Океанії (Нова Зеландія та Нова Гвінея). Майже всі великі річки починаються у горах, протікають у вузьких порожилих долинах та мають швидку течію. Деякі з них, місцями круто спадаючи, таять у собі великі запаси гідроенергії. Коралові острови позбавлені річок, багато з них не мають навіть озер.

Природні ресурси. Країни Океанії багаті на природні ресурси, але їх численні корисні копалини ще недостатньо розвідані. У Новій Гвінеї на шельфі

виявлено родовища нафти, на самому острові - мідь, залізна руда, марганець, платина, срібло та ін. Нова Каледонія багата на нікель, родовища якого мають велике промислове значення і є одними з найкрупніших у світі. На Фіджі є срібло. Нова Зеландія має у своїх надрах кам'яне вугілля, срібло, золото. На численних біогенних островах значні запаси фосфатної сировини, найбільші з них - на острові Науру.

Головне багатство Океанії – агрокліматичні ресурси, сприятливі для цілорічного землеробства. Крім того, її багатством є тропічний ліс. Значні промислові запаси тропічної деревини у Новій Гвінеї. Особливо цінується порода дерева «агатис» на Соломонових Островах, у Новій Каледонії. Середня лісистість регіону становить 49 %.

Острови Океанії - це своєрідний «мікросесвіт» з дуже слабкою екосистемою. Тому охорона та раціональне використання їх природних багатств є одним із пріоритетних завдань сьогодення.

Туризм в регіоні є не тільки одним із джерел іноземної валюти, а й важливою галуззю економіки. Австралія, Фіджі, Тонга, Нова Каледонія, Вануату, Західне Самоа, Острови Кука отримують від нього 20-30 % іноземної валюти.

В Австралію щорічно приїжджають із туристичною метою 3,3 млн., у Нову Зеландію – 1,3 млн., у країни Океанії – майже 500 тис. іноземців. Регіон приваблює можливостями відпочинку біля моря й у горах, унікальністю та екзотичністю природи. Сприяє цьому також добре розвинута туристична інфраструктура, відмінний сервіс в Австралії, Новій Зеландії, на Гаваях.

В Австралійських Альпах розміщені гірськокліматичні курорти і добре обладнані центри зимових видів спорту. Тут своєрідний рослинний (евкаліпти, деревоподібні папороті тощо), тваринний світ (сумчасті, коали, собаки Дінго, качкодзьоб тощо). Створено багато зоо-, дендро- та аквапарків. Більшість іноземців виявляє підвищений інтерес до побуту і мистецтва аборигенів.

Припливу туристів до Австралії сприяють традиційні міжнародні ярмарки у Сідней, щорічний фестиваль мистецтв і гонки «Формули-1» в Аделаїді, кінні та водні змагання, відкритий чемпіонат Австралії з тенісу, який входить до серії «Великого шолома» у Мельбурні тощо. Основні курортні міста Австралії розташовані на східному узбережжі: Таунсвілл, Туеумба і найпопулярніший - Золотий Берег, відомий морським парком з акулами й дельфінами, казино, чудовими умовами для серфінгу.

До списку спадщини ЮНЕСКО занесено 17 культурних об'єктів:

➤ в Австралії (14) - національні парки Какаду, Ует-Тропікс, Хайфіш-Бей, о. Фрейзер, вологий ліс Квінсленда, архіпелаг Лорд-Гау, озерна округа Вілландра, незаймані ліси Тасманії, печери Наракурта, Улуру і Великий Бар'єрний риф, острови Херд, Макдональд та ін.;

➤ у Новій Зеландії (3) - національний парк Тонгариро і комплекс національних парків Те-Вахіпоунаму (10 % площі країни).

Яскрава і різноманітна природа Нової Зеландії (мальовничі гірські та рівнинні пейзажі, численні водоспади на річках, гірські озера, льодовики, вулкани, гейзери, тепле море з багатою фауною), своєрідна культура

аборигенів-маоре, а також розгалужена інфраструктура забезпечили значний розвиток туристичної сфери. Серед островів Океанії особливо виділяються о. Таїті (пляжі, розкішний ботанічний сад, музей П. Гогена), о. Пасхі з гігантськими кам'яними фігурами «маос», і печерами, які приваблюють туристів з усього світу.

ВИКОРИСТАНА ТА РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кулініч О.А. Країнознавство: Навч.-метод. посібник навчально-метод. посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спец. 292 Міжнародні економічні відносини. Харків, 2021. 151 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/29758>
2. Кулініч О.А. Країнознавство: інформаційна збірка для здобувачів економічних спеціальностей. Харків, 2021. 136 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/24622>
3. Кулініч О.А. Економіка зарубіжних країн: тестовий збірник. 2021. Харків, 51 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/24714>
4. Країнознавство: робочий зошит для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» ОПП «Міжнародна економіка» / укладачі: Я.М. Котко, О.А. Кулініч; ДБТУ. – Харків : [б. в.], 2024. – 56 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/>
5. Голюков А.П. Економіка зарубіжних країн: підручник. Київ. Центр учбової літератури. 2022. 464 с.
6. Світова економіка та міжнародні економічні відносини: підручник; кол. авторів; за заг. ред. д. е. н. Фісуненко П. А. – Дніпро: Арт-Прес, 2023, – 400 с.
7. Землюліна Н.І., Тітка О.О. Країнознавство: навчально-методичний посібник – Черкаси: Вид-во Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2020. – 87 с.
8. Країнознавство: конспект лекцій з дисципліни для здобувачів вищої освіти I курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / укл.: Чістякова І. М., Шевченко Б. Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.
9. Міжнародна економіка: практикум/ Г.С.Григор'єв – Київ: НаУКМА., 2024. URL: – 145 с. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/986b0b14-c2e6-43ef-b8d2-6bab76e55d22/content>
10. Кулініч О. А., Федоренко Н. М. Міжнародний бізнес: конспект лекцій у структурно-логічних схемах. Ч. 1; Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків: ХДУХТ, 2020. 60 с. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/11337/1/konsp_lektsiy_mizhnarodnyu_biznes_2020.pdf
11. Міжнародна економіка [Електронний ресурс] : підручник для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю «Економіка» / В. Г. Герасимчук, С. В. Войтко, Б. С. Серебренніков, Т. В. Сакалош ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1 файл: 6,36 Мбайт). – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2024. – 533 с.
12. Лісовська М., Ніколаєнко М. Зовнішня політика Великобританії в нових реаліях // Міжнародні студії викладачів та студентів / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: [Електронне видання], 2021. 110 с. С. 72-75.
13. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студ. істор. і гуманітарних факультетів ун-тів. - Львів, 2021.- 660 с.

14. Економіка зарубіжних країн: конспект лекцій [Електронний ресурс] : навчальний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю 051 «Економіка» / С. В. Нараєвський, К. Ю. Редько ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Електронні текстові дані (1файл: 1,79 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 103 с.
15. Країнознавство: конспект лекцій з дисципліни для здобувачів вищої освіти I курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / укл.: Чістякова І. М., Шевченко Б. Г. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 262 с.
16. Країнознавство [Електронний ресурс]: методичні рекомендації до самостійної роботи студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня / уклад. І. А. Булкіна, З. Ф. Петряєва. –Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 62с.
17. Регіональні студії: країни Балтійсько-Чорноморського простору: підручник / М.С. Дорошко [кер. авт. кол.], П.М. Ігнат'єв, Р.А. Кривонос та ін.; [за ред. М.С. Дорошка]. - К.: Ніка-Центр, 2019. – 248 с.
18. Кібік О. М. Міжнародна економіка : навчально-методичний посібник / О. М. Кібік, К. С. Нестерова, Ю. В. Хаймінова. - Одеса : НУ "ОЮА", 2020. - 85 с.
19. Зарецька Л. М., Кулініч О. А. Національна економіка. – 2021. 132с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/>
20. Економіка зарубіжних країн: підруч. / С. В. Войтко та ін. Київ: Політехніка, 2017. 399 с.
21. Стадник О.Г., Довгань Г.Д. НУШ Географія. Зошит для практичних робіт з інтерактивними завданнями. Ранок. 2023. 56 с.
22. Кулініч О. А. Країнознавство. Робочий зошит. – 2019. Х.: ХДУХТ. 40 с.
23. Країнознавство: теорія та практика : підручник / М. П. Мальська [та ін.]; Львівський національний університет імені Івана Франка. - Київ : Центр учбової літератури, 2017. - 527 с.
24. Країни світу і України [Электронный ресурс] : енциклопедія : в 5 т. / Інститут всесвітньої історії НАН України; голова редколегії А. І. Кудряченко. - Київ : Фенікс, 2017 - 201-. Том 1 : Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / науковий редактор А. В. Бульвінський . - 2017. - 562 с.
25. Методологія керування бізнесом в умовах цифровізації: монографія / А. П. Грінько, П. Л. Гринько, Н. Г. Ушакова, Т. В. Андросова, О. А. Кулініч, І.І. Помінова. Х.: МОНОГРАФ, 2022. 199 с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/6410>
26. Мальська М., Гамкало М., Бордун О. Туристичне країнознавство. Європа. – К.: Центр навчальної літератури, 2019
27. Регіонознавство : підручник / М.С.Дорошко, П.М.Ігнат'єв, Б.О.Черкас та ін.[за заг. ред. М.С.Дорошка]. 2-е вид., переробл. і доповн. – К. : Видавництво «Укрбланковидав», 2017. – 492 с.
28. Андросова Т.В., Кулініч О.А. Інститути інноваційного розвитку як чинник конкурентних переваг країни. Бізнес Інформ. № 1. 2024 С. 56-62 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-56-62>
29. Андросова Т.В., Кулініч О.А., Гребенюк Я.О. Особливості електронної

- торгівлі в країнах ЄС та в Україні в період воєнного стану. Actual scientific research in the modern world: international science journal. Issue 6(98). Pereiaslav. 2023. pp. 31-41. https://drive.google.com/file/d/1Pz0SMT-04sdARRTqXezPM8h9_TosuKnJ/view
30. Андросова Т.В., Кулініч О.А., Федоренко Н.М., Гребенюк Я.О. Вплив пандемії на міжнародний бізнес та перерозподіл інвестицій. Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: журнал iScience. В.1(81). Ч.3. Переяслав. 2022. С. 84-96
https://drive.google.com/file/d/1u7rVamF7eWKfe3UE3QLPMсесуHYLRi_j/view
31. Ушакова Н.Г., Кулініч О.А., Зарецька Л.М., Ільченко М.О. Вплив цифрової економіки на розвиток економік світу та України. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць ХДУХТ. Харків. Вип. 1(33). 2021. С. 104-118.
32. Ільченко М.О., Зарецька Л.М., Кулініч О.А., Федоренко Н.М. Проблеми запровадження цифрової економіки та її вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць ХДУХТ. Вип. 1 (33). Харків. 2021. С. 155-165.
33. Кулініч О.А. Трансформації структури економіки України в контексті інтеграції в європейський економічний простір. Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін: Всеукр. наук.-практ. конф. 22.10.2020р. ПДАА. Полтава, 2020. С. 200-204
34. Ушакова Н. Г. и др. Регіональна економіка. – 2019.
https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/10425/1/Ushakova_RE_study_guide_slst_2019.pdf
35. Кулініч ОА, Федоренко НМ Індекс інклюзивного розвитку – альтернативна система оцінювання економічного розвитку країн. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 трав. 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. Ч. 2. С. 87-88.
36. Кулініч О.А. Brexit Великобританії: причини та наслідки для ЄС. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23 квітня 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. С. 232-235.
37. Андросова Т.В. Кулініч О.А. Україна в процесах транснаціоналізації економіки. Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки. ВНУ ім. Лесі Українки. 2021. С. 78
38. Кулініч О.А., Котко Я.М., Андросова Т.В., Пешенко А.А. Варіативність підходів до фіскальної політики в зарубіжних країнах. ГРААЛЬ НАУКИ: міжнар. наук. журнал.– Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. № 45. С. 186-193
<https://doi.org/10.36074/grail-of-science.01.11.2024.020>
39. Кулініч О. А., Котко Я. М. Макроекономіка: конспект лекцій. – 2024. 117с. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/>
40. Кулініч ОА Умови розвитку міжнародного бізнесу в Україні. Розвиток

- харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 трав. 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. Ч. 2. С. 85-86.
41. Кулініч ОА, Федоренко НМ Міжнародний досвід використання глобальних вимірів сталого розвитку. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23 квітня 2020 р. Харків: ХДУХТ, 2020. С. 235-237.
42. Андросова Т.В. Кулініч О.А. Реглобалізація світової торгівлі після пандемії. Харків. ДБТУ. 2023. С. 312-314 URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/36028/1/mk-19-05-23-312-314.pdf>
43. Nadiya Rushchyshyn, Oksana Kulinich, Olha Tvorydlo, Alexander Mikhailov, Viktoria Samoilenko (2022). State Regulation of Banking Business in the Context of Social and Digital Transformation of Economy. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, Vol. 22 No.4 pp. 67-72 http://ijcsns.org/07_book/html/202204/202204010.html
44. Федосєєва Г.О., Кулініч О.А., Транснаціоналізація сучасної світової економіки: тенденції та перспективи. Сучасні тенденції розвитку економіки, фінансів та управління: нові можливості, проблеми, перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10 листопада 2021 р. К.: КУБГ, 2021. С. 129-132
45. Андросова Т.В., Кулініч О.А. Міжнародний бізнес в умовах становлення цифрової економіки. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: Міжнародна науково-практична конференція Ч.1. Харків : ХДУХТ, 2021. С. 142-144
46. Рябінін Е.О., Кулініч О.А. Вплив пандемії на формування зовнішньоторговельної політики. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. зб. наук. пр. V Міжнар. наук.-практ. конф. (25.02.2022 р). м. Вінниця: ВНТУ, 2022. С. 388-391
47. Кулініч О.А., Андросова Т.В. Наслідки пандемії та трансформація міжнародного бізнесу. Механізм сталого забезпечення розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід. III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (10 листопада 2022 р.). Харків. ДБТУ. 2022. С. 426-429
48. Андросова ТВ, Кулініч ОА Глобальні тенденції інвестування цифрового бізнесу. Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 23 квітня 2021 р.; Харків: ХДУХТ, 2021. С. 180-182
49. Кулініч О.А. Умови розвитку міжнародного бізнесу в Україні. Розвиток харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі: проблеми, перспективи, ефективність: Міжнар. наук.-практ. конф.(14 травня 2020р.) ХДУХТ. – Харків, 2020. Ч. 2. – С. 85-87
50. Ушакова Н.Г., Помінова І.І., Кулініч О.А. Інституціоналізація поведінкового регулювання: зарубіжний досвід. /Бізнес Інформ. 2020. – № 9. –

C. 37-43 DOI: 10.32983/2222-4459-2020-9-37-43

51. Левкіна Р.В., Котко Я. М., Кулініч О. А. Механізм комунікаційних відносин суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних економічних організацій. Економіка: реалії часу. 2024. № 6 (76) С. 55-65 DOI: 10.5281/zenodo.14549726
52. Levkina R. V., Kotko Ya. M., Kulinich O. A. Mechanism of sustainable development of business entities in the system of international economic relations. Економічний журнал Одеського політехнічного університету. № 4 (30). 2024. С. 57-67 DOI: 10.5281/zenodo.14553508
53. Андросова, Т. В., Кулініч, О. А., Сукачова, С. М. (2024). Бізнес-стратегія українського підприємства в рамках концепції економіки замкненого циклу ЄС. Здобутки економіки: перспективи та інновації, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13917391>
54. Kotko Y., Kulinich O. Internship experience of us students and practice in ukrainian higher education institutions. Грааль науки: міжнар. наук. журнал. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці». 2024. № 47. РР. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.12.2024.004>
55. Kotko Ya., Kulinich O., Androsova T. Modern interrelation of formal, non-formal and informal education in higher education institutions. Грааль науки: міжнар. наук. журнал. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці». 2024. № 47. Р. 67-78 <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.12.2024.005>
56. Андросова Т.В., Кулініч О.А. Інститути інноваційного розвитку як чинник конкурентних переваг країни. Бізнес Інформ. № 1. 2024 С. 56-62 (0,56/ 0,28 др.арк) DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-56-62>
57. Kotko Ya., Bugrymenko R., Kulinich O. Traditional and innovative approaches to the practical training of specialists in economic specialties. Грааль науки: міжнар. наук. журнал.– Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2024. № 46. С.144-152 DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.11.2024.014>
58. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-worldfactbook/>
59. Інформаційно-пошукова система, пристосована для пошуку інформації про країни світу URL: <http://www.geonames.de/cous.html>
60. Library of Congress. Digital Collections Country Studies. URL: <https://www.loc.gov/collections/country-studies/>
61. Стратегічні пріоритети. Архіви. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal>
62. Стратегічна панорама. URL: <https://nisspanorama.com/index.php/journal/>
63. Наукова бібліотека ДБТУ. URL: <https://library.btu.kharkov.ua/>
64. Країнознавство. URL: <http://moodle.btu.kharkiv.ua/>

ЗМІСТ

Предмет, метод, завдання країнознавства	3
Територія, її властивості і фактори розвитку	9
Економіка і політичний статус Німеччини, Франції, Великої Британії у розвитку Західної Європи	20
Країни Бенілюксу: Бельгія, Нідерланди і Люксембург	31
Спільне й відмінне в економіках південно-європейських країн: Італії, Іспанії, Португалії, Греції	41
Країни-представники Північної Європи та їх особливості розвитку	52
Країни балканського регіону	64
Соціально-економічний і політичному розвиток сучасних Чехії, Словаччини, Угорщини	76
Пострадянські країни Балтії й економічне реформування Польщі	81
Країни Закавказзя й особливості регіону Центральна Азія в сучасному світі	86
Країни Південно-Західної та Південної Азії	93
Країни Східної та Південно-Східної Азії	98
Сполучені Штати Америки і Канада – яскраві представники Північної Америки. Місце країн Латинської Америки в світовому економічному просторі	101
Структура економіки та особливості країн Африки	108
Економічний потенціал та країнознавча характеристика Австралії та Океанії	121
Використана та рекомендована література	128

Навчальне видання

КУЛІНІЧ Оксана Андріївна

КРАЇНОЗНАВСТВО

конспект лекцій

для здобувачів першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» ОПП

Міжнародна економіка

Підписано до друку 30.10.2024 р.

Формат 60 x 84 1/16. Гарнітура Garamond

Умовн. друк. арк. – 8,4 Наклад –.

Державний біотехнологічний університет

61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44